LEGEZA PÉTER konferencia

Конференція про ПЕТРА ЛЕГЕЗУ

Legeza László – Szolánszky Ágoston

LEGEZA PÉTER konferencia
Конференція про ПЕТРА ЛЕГЕЗУ

ELŐSZÓ

A 20. század háborúi és békediktátumai csaknem az egész emberiség súlyos szenvedését, tartós válságát eredményezte. Ez alól nem voltak kivételek a Kárpát-medencében többnyire egymással békességben élő népek sem. A területi átrendeződések, háborús szemléletváltások itt is óhatatlanul konfliktus helyzeteket teremtettek, melyek csak súlyosbították a háborúból maradt szenvedéseket. Különösen a II. világégés utáni időszak járt emberi ésszel fel nem fogható erőszakok sorozatával, és ez hatványozottan jellemző volt a Kárpátaljának nevezett területre.

A vöröshadsereg 1944. október végére elfoglalta Kárpátalja területét. Alig telt el néhány nap, november 12-én a 4. ukrán front katonai tanácsa jóváhagyta a hírhedt 0033. számú szigorúan titkos rendeletet. Ennek célja a kollektív bűnösség alkalmazása, etnikai tisztogatás és a civilek megfélemlítése volt. Lényege, hogy a magyar és német hadkötelességű személyeket – ugyanúgy, mint az ellenség katonáit – le kell tartóztatni és hadifogolytáborba kell irányítani. A rendelet alapján ártatlan civilek tízezreit hurcolták el Kárpátaljáról.

A papokat, lelkészeket nem tekintették hadkötelesnek, így az ő kálváriájuk kis késéssel, és más ideológiai alapon történt. Az ateista szovjethatalom a legfőbb ellenségének tekintette az istenhitet hirdető egyházakat, ellenük átgondolt, ördögi módszereket vetettek be. A szovjetizálás egyik eszközeként a legnagyobb lélekszámú görögkatolikus egyházat be akarták olvasztani a szovjetek által megtűrt pravoszláv egyházba.

Amíg az elhurcolt civileknek nem volt választásuk, a görögkatolikus papok eldönthették, hogy csatlakoznak-e a pravoszláv egyházhoz (ez esetben tovább működhettek), vagy távoli lágerekbe kerülnek. A lágert választókat koncepciós perekben kényszermunkára ítélték.

Az akkor 416 kárpátaljai görögkatolikus pap közül 126-an nem tértek át a pravoszláv egyházba, nyilván feleségeikkel megbeszélve, akikre és gyermekeikre is nehéz sors várt. Közülük hárman voltak, akiket meggyilkoltak: Boldog Romzsa Tódor püspök, Boldog Orosz Péter és Legeza Péter áldozópapok, ők merényletek áldozatai lettek. 123 hitvalló pap ellen koncepciós pereket indítottak. Halálra ítélték és kivégezték Demjanovics Péter Pált (1945) és Fenczik Istvánt (1946). 121 papot 10–25 évi munkatáborra ítéltek, közülük 25-en nem élték túl a megpróbáltatásokat. A többiek, 96-an Sztálin halála után megtörve, de hazatértek.

Valamennyi hitvalló görögkatolikus pap valamilyen szinten mártír volt, de a szó egyházjogi értelemben vértanúnak azt a 30 személyt tekinthetjük, akik katolikus hitükért életüket áldozták. Közülük Romzsa Tódor püspököt és Orosz Péter áldozópapot az Egyház már boldoggá avatta.

Legeza László

ПЕРЕДМОВА

Війни та мирні диктати XX століття принесли тяжкі страждання й тривалу кризу майже всьому людству. Народи Карпатського басейну, які здебільшого жили в мирі один з одним, також не стали винятком. Територіальні перекроювання та зміни поглядів, зумовлені війною, і тут неминуче створювали конфліктні ситуації, які лише посилювали страждання, що залишилися після війни. Особливо період після Другої світової війни супроводжувався низкою насильств, незбагненних для людського розуму, і це особливою мірою було характерним для території, названої Закарпаттям.

Червона армія окупувала Закарпаття наприкінці жовтня 1944 року. Минуло лише кілька днів - і вже 12 листопада Військова рада 4-го Українського фронту затвердила сумнозвісний цілком таємний наказ №0033. Його метою було втілення колективної вини, етнічні чистки та залякування цивільного населення. Суть його полягала в тому, що угорських і німецьких військовозобов'язаних – так само, як і ворожих солдатів – мали арештовувати й відправляти до таборів для військовополонених. На підставі цього наказу із Закарпаття депортували десятки тисяч невинних мирних жителів.

Священників та душпастирів не вважали військовозобов'язаними, тому їхнє випробування настало з невеликим запізненням і вже на іншій ідеологічній основі. Атеїстична радянська влада вбачала в Церквах, що проповідували віру в Бога, головного ворога й застосовувала проти них добре продумані, диявольські методи. Одним із знарядь радянізації стало прагнення приєднати Греко-Католицьку Церкву, яка мала тут найбільшу паству, до Православної Церкви, толерованої Радянським Союзом.

Якщо депортовані цивільні не мали вибору, то греко-католицькі священники ще могли вирішувати: приєднатися до Православної Церкви – і тоді зберегти можливість служити – чи бути відправленими до далеких таборів. Тих, хто обирав табори, у спрощеному судочинстві засуджували до примусових робіт.

Із 416 греко-католицьких священників, які тоді служили на Закарпатті, 126 не перейшли до Православної Церкви, очевидно, обговоривши це зі своїми дружинами, яких разом із дітьми чекала важка доля. Троє з них були вбиті внаслідок замахів: блаженний єпископ Теодор Ромжа, блаженний священномученик Петро Орос і священник Петро Легеза. 123 священників, що сповідували свою віру, судили заочно. Петра Павла Дем'яновича (1945) та Іштвана Фенцика (1946) засудили до смертної кари й стратили. 121 священника засудили до 10–25 років таборів примусової праці; 25 із них не пережили цього випробування. Решта 96 після смерті Сталіна повернулися додому зламаними.

Усі греко-католицькі священники, які незламно трималися своєї віри, були певною мірою мучениками. Однак серед них 30 осіб, що поклали життя за католицьку віру, можемо вважати мучениками у справжньому сенсі цього слова. Двоє з них – єпископ Теодор Ромжа та священник Петро Орос – уже беатифіковані Церквою.

Ласло Легеза

A KONFERENCIA PROGRAMJA

Időpont: 2026. június 5.
Helyszín: Aranyszájú Szent János Görögkatolikus Kulturális Központ
(1143 Budapest, Ida utca 2.)

A KONFERENCIA RENDEZŐJE A GÖRÖGKATOLIKUS METROPÓLIA

Fővédnök: KOCSIS FÜLÖP érsek-metropolita érsek
Védnökök: TEODOR MACAPULA munkácsi megyéspüspök
LATORCAI CSABA, a Magyar Országgyűlés alelnöke

RÉSZLETES PROGRAM

A StEFREM és Kiss Gy. László tárogatóművész közös előadása

KÖSZÖNTÉSEK

Kocsis Fülöp érsek-metropolita
Teodor Macapula megyéspüspök
Latorcai Csaba alelnök

ELŐADÁSOK

Földváryné Kiss Réka: *Kárpátalja népeinek megpróbáltatásai a II. világháború után*
Dupka György: *Kárpátaljai egyházak kálváriája a szovjet megszállás alatt*
Marosi István: *A Munkácsi Egyházmegye papjainak sorsa a szovjet diktatúra kezdetén*
Zeikán Avhusztina: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye híveinek és papságának helyzete 1945–1947 között*
Legeza László: *Legeza Péter pap élete és vértanúsága*
Sztároszta Borisz: *Legeza Péter vértanú pap élő kultusza Felsőkalocsán*
Pidhirszkij Vaszil: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetére vonatkozó történeti kutatások elemzése*
Kramarenko Viktor: *A ruszin nép múltja és jelene a Kárpát-medencében*

PANACHIDA
(Megemlékezés a görögkatolikus vértanú papokról)

ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ

Дата: 5 червня 2026 р.
Місце проведеня: Греко-католицький культурний центр
Святого Івана Золотоустого (1143 Будапешт, вул. Іда, 2)

ОРГАНІЗАТОР КОНФЕРЕНЦІЇ: ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ

Головний патрон: архієпископ-митрополит ФІЛІП КОЧІШ
Патрони: ТЕОДОР МАЦАПУЛА, єпископ Мукачівський
ЧАБА ЛАТОРЦАЇ, віцеспікер Парламенту Угорщини

ДЕТАЛЬНА ПРОГРАМА

Спільний виступ вокального ансамблю Св. Єфрема та майстра гри на тарогаті Кіш Дь. Ласла

ВІТАННЯ

Архієпископ-митрополит Філіп Кочіш
Єпископ Теодор Мацапула
Віцеспікер Чаба Латорцаї

ДОПОВІДІ

Фельдваріне Кіш Река: *Випробування народів Закарпаття після Другої світової війни*
Дьордь Дупка: *Голгофа Церков Закарпаття під час радянської окупації*
Іштван Мароші: *Доля священників Мукачівської єпархії на початку радянської диктатури*
Августина Зейкан: *Становище вірних та духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії між 1945–1947 роками*
Ласло Легеза: *Життя та мученицька смерть священника Петра Легези*
Борис Староста: *Живий культ священника-мученика Петра Легези у Негровці*
Василь Підгірський: *Аналіз історичних досліджень історії Мукачівської греко-католицької єпархії*
Віктор Крамаренко: *Минуле та сьогодення русинського народу в Карпатському басейні*

МОЛИТВА
(Вшанування пам'яті греко-католицьких священників-мучеників)

A KONFERENCIA KÖZREMŰKÖDŐI

KOCSIS FÜLÖP érsek-metropolita, a Hajdúdorogi Főegyházmegye alapítója, első metropolitája
TEODOR MACAPULA mukácsi megyéspüspök
OROSZ ATANÁZ miskolci megyéspüspök
SZOCSKA ANTAL ÁBEL nyíregyházi megyéspüspök
LATORCAI CSABA, a Magyar Országgyűlés alelnöke

StEFREM, Pro Cultura Minoritatum Hungariae és Magyar Örökség Díjas vokál együttes. Művészeti vezetők: Bubnó Tamás és Bubnó Lőrinc.
KISS GY. LÁSZLÓ Liszt Ferenc-díjjal és Magyar Arany Érdemkereszttel kitüntetett tárogatóművész

FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA PhD, néprajzkutató, történész, egyetemi docens, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke
DUPKA GYÖRGY PhD, történész, láger kutató, író, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány titkára, a Gulag- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága ügyvezető elnöke, a Magyar Érdemrend lovagkeresztje tulajdonosa
MAROSI ISTVÁN a Beregszászi Görögkatolikus Egyházközség papja, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ igazgatója, történész
ZEIKÁN AUGUSTINA OSBM, PhD, történelem tanár (Ungvár)
LEGEZA LÁSZLÓ Dr., okl. gépészmérnök, okl. mérnöktanár, fotográfus. A Fraknói Vilmos-díj, Hűség a Házához Érdemrend Nagykeresztje és Magyar Arany Érdemkereszt tulajdonosa
SZTÁROSZTA BORISZ görögkatolikus pap, a kárpátaljai Felsőkalocsa parókusa
PIDHIRSZKIJ VASZIL PhD, görögkatolikus pap, történész (Ungvár)
KRAMARENKO VIKTOR a Magyar Országgyűlés ruszin nemzetiségi szószólója, az Országos Ruszin Önkormányzat volt elnöke
SZOLÁNSZKY ÁGOSTON PhD, görögkatolikus pap, teológiai tanár, Legeza István mártír pap dédunokája (Ungvár)

MAKLÁRY ÁKOS helynök, esperes, budai parókus, a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének országos elnöke
BRÓDI-SZILÁGYI ILONA, a Hajdúdorogi Főegyházmegye sajtóreferense
KONDÁS SÁNDOR görögkatolikus pap, a Görögkatolikus Médiaközpont stúdióvezetője
TAKÁCS GUSZTÁV, a Szinaxis Görögkatolikus Diákotthon igazgatója
TÖRÖK MÁTÉ Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas előadóművész. Fotográfus. A Misztrál együttes alapító tagja.

BÉRES JÓZSEF és BÉRES KLÁRA, a konferencia támogatói

УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ

ФІЛІПП КОЧІШ, архієпископ-митрополит, засновник Гайдудорогзької архієпархії та перший її митрополит
ТЕОДОР МАЦАПУЛА, єпископ Мукачівської єпархії
АТАНАЗ ОРОС, єпископ Мішкольцької єпархії
АВЕЛЬ АНТАЛ СОЧКА, єпископ Ньїредьгазької єпархії
ЧАБА ЛАТОРЦАЇ, віцеспікер Парламенту Угорщини

Вокальний ансамбль Св. Єфрема, лауреат премій Pro Cultura Minoritatum Hungariae та «Угорська спадщина». Художні керівники: Томаш Бубно та Льорінц Бубно.
КІШ Дь. ЛАСЛО, майстер гри на тарогаті, нагороджений премією імені Ференца Ліста та Угорським золотим хрестом „За заслуги”

Д-р ФЕЛЬДВАРІНЕ КІШ РЕКА, етнограф, історик, доцент, президент Національного комітету пам’яті
Д-р ДЬОРДЬ ДУПКА, історик, дослідник концтаборів, письменник, секретар Фонду меморіального парку Сваляви, виконавчий президент Міжнародного товариства ГУЛАГу та дослідників ГУЛАГу, кавалер Лицарського хреста Угорського ордена „За заслуги”
ІШТВАН МАРОШІ – священник греко-католицької парафії Берегова, директор греко-католицького центру Елемира Ортутая, історик
Д-р АВГУСТИНА ЗЕЙКАН, ЧСВВ, викладач історії (Ужгород)
Д-р ЛАСЛО ЛЕГЕЗА, інженер-механік, викладач інженерних наук, фотограф. Лауреат премії Вілмоша Фракно, нагороджений орденом великого хреста «За вірність Батьківщині» та орденом Угорського золотого хреста «За заслуги»
БОРИС СТАРОСТА, греко-католицький священник, парох с. Негровець на Закарпатті.
Д-р ВАСИЛЬ ПІДГІРСЬКИЙ, греко-католицький священник, історик (Ужгород)
ВІКТОР КРАМАРЕНКО, речник національної меншини русинів у парламенті Угорщини, екс-президент Народного русинського самоврядування
Д-р АВГУСТИН СОЛАНСЬКИЙ, греко-католицький священник, викладач теології, правнук ісповідника віри о. Стефана Легези (Ужгород)

АКОШ МАКЛАРІ, вікарій, декан, парох Буди, національний президент Асоціації християнської інтелігенції
ІЛОНА БРОДІ-СІЛАДЖІ, прес-секретар Гайдудорогзької архієпархії
ШАНДОР КОНДАШ, греко-католицький священник, керівник студії греко-католицького медіа-центру
ГУСТАВ ТОКАЧ, директор греко-католицького студентського дому «Szinaxis»
МАТЕЙ ТОРОК, виконавець, лауреат премії імені Ференца Ліста та Кошута. Фотограф. Член-засновник ансамблю «Misztrál».

ЙОЖЕФ БЕРЕШ та КЛАРА БЕРЕШ, спонсори конференції

FÜLÖP ÉRSEK-METROPOLITA KÖSZÖNTŐJE

Вітання архієпископа-митрополита Філіпа

A konferencia kapcsán az a Máté evangéliumából származó gondolat jutott eszembe, amit Jézus mondott: *„Minden írástudó, aki jártas a mennyek országának tanításában, hasonlít a házigazdához, aki kincseiből újat és régit hoz elő.”* (Mt 13,52) Egy kis gondolati kapcsolattal én ezt most a mi görögkatolikus egyházunkra értelmezem.

Bízom abban, hogy olyan emberekkel építjük föl görögkatolikus egyházunkat, akik a mennyek országának titkait legalábbis fürkésszük, és életünk során egyre jobban fogjuk megismerni. Újat és régit hozunk elő. Mert Legeza Péter életét alig-alig ismerték, vagy talán még most is nagyon kevesen ismerik.

És nemcsak őt hozhatnánk elő, hanem sok más olyan hősünket, akik akár a történelemben, akár a jelenben ismeretlenül, de gyönyörű szépen viszik előre görögkatolikus egyházunk életét, és azon keresztül az Isten gazdagságát, az Isten országának kincseit.

Köszönöm szépen Legeza Lászlónak és a munkatársainak, hogy megszervezték a konferenciát, és ezzel hozzájárultak ahhoz, hogy Legeza Péter személye, az ő életkörülményei, illetve az egész kárpátaljai, jelesül a görögkatolikus egyházunknak helyzete, nehézségei és – bízom benne – a reménységei most felszínre kerülnek azáltal, hogy előhozzuk ezeket a kincseket. Köszönjük szépen az előadóknak, hogy vállalták az előadást.

З нагоди конференції мені пригадалися слова з Євангелія від Матея, які промовив Ісус: «*Кожен книжник, навчений Царства Небесного, подібний до господаря, який виносить зі своєї скарбниці нове й старе*» (Мт. 13:52). Провівши невелику змістову паралель, я тепер застосовую ці слова до нашої Греко-Католицької Церкви.

Сподіваюся, що ми будуємо нашу Греко-Католицьку Церкву разом із такими людьми, які принаймні намагаються проникнути в таємниці Царства Небесного і протягом свого життя дедалі глибше їх пізнаватимуть. Ми виносимо нове і старе. Адже життя Петра Легези було майже невідомим, а можливо, і тепер про нього знають дуже мало людей.

І ми могли б відкрити для широкого загалу не лише його постать, а й багатьох інших наших героїв, які як у минулому, так і сьогодні, залишаючись невідомими, своєю прекрасною працею провадять життя нашої Греко-Католицької Церкви, через яку відкривають багатство Бога, скарби Божого Царства. Щиро дякую Ласлу Легезі та його співпрацівникам за те, що організували цю конференцію і тим самим посприяли тому, щоб особа Петра Легези, обставини його життя, а також становище всього Закарпаття, зокрема нашої Греко-Католицької Церкви, її труднощі та, сподіваюся, надія тепер стали явними завдяки тому, що ми виносимо ці скарби. Щиро дякуємо доповідачам за те, що погодилися виступити з доповідями.

TEODOR PÜSPÖK KÖSZÖNTŐJE

Szeretettel köszöntöm mindnyájukat, akik ma egybegyűltek, hogy tisztelegjenek Legeza Péter atya emléke előtt, aki a nehéz időkben is hűséges maradt Istenhez és az Egyházához. Sajnos halaszthatatlan kötelességeim miatt nem tudok személyesen részt venni ezen az eseményen, de lelkileg egyesülök önökkel imában és hálás emlékezésben Krisztus Egyházának e hűséges szolgája előtt.

Legeza Péter atya élete nem volt kikiáltó vagy a szokásos értelemben vett, külsőleg hősies. Egy olyan pap élete volt, aki egyszerűen azt tette, amire hivatott: szolgálni az embereket, imádkozni, támogatni a közösségét. De ez az egyszerű hűség éppen a próbatétel pillanatában vált naggyá. Nem vonult vissza, nem keresett kompromisszumot a hazugsággal, hanem Krisztussal maradt mindvégig.

Számunkra ma ez egy nagyon beszédes tanúságtétel. Mert az idők változnak, de az árulás, a félelem vagy a közöny kísértései sehova sem tűntek el. És ezért az olyan papok példája, mint Péter atya, arra emlékeztetnek bennünket, hogy a hűség nem egyik pillanatról a másikra születik, hanem naponta formálódik imádságban, szolgálatban, apró, de őszinte döntésekben.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye nem a múlt alakjaiként őrzi a hit tanúinak emlékét, hanem olyanokként, akik ma is szólnak hozzánk. Áldozatuk nemcsak történelem, hanem mindannyiunk számára kérdés: mennyire vagyunk hűségesek ottan ahová az Úr helyezett minket.

Őszintén köszönöm a konferencia szervezőinek: a Magyar Görögkatolikus Metropóliának ezt a fontos kezdeményezést, amely Őeminenciája Kocsis Fülöp metropolita személyes fővédnöksége alatt valósult meg. Hálámat fejezem ki a védnököknek, Latorcai Csaba úrnak, a Magyar Országgyűlés alelnökének is, hogy támogatta ezt a fontos eseményt.

Külön szeretném kifejezni hálámat dr. Legeza Lászlónak, a konferencia eszmei inspirátorának és főszervezőjének. Görögkatolikus pap fiaként mély, személyes felelősségtudattal járult hozzá az Egyház és tanúi emlékének megőrzéséhez. Tudományos munkássága, különösen a Legeza család eredetének kutatása és Legeza Péter atya életéről és vértanúságáról szóló könyve jelentős hozzájárulás a történelmi igazság és a lelki örökség megőrzéséhez.

Hiszem, hogy az ilyen jellegű találkozók nemcsak a múlt jobb megértésében segítenek, hanem a mai felelősségünk mélyebb megértésében is. Az Úr erősítsen meg mindannyinkat a hitben, és Legeza Péter atya emléke legyen csendes, de erős emlékeztető számunkra: az igazságért érdemes kiállni.

Áldással:

† Macapula Teodor,
a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke

GREEK CATHOLIC
EPARCHY OF MUKACHEVO

pl. Andreja Bachinskoho, 1
88000, Uzhhorod, UKRAINE

N° 161/26

Ужгород, 03 червня, 2026

Високопреосвященному митрополиту Філіпу Кочішу,
вельмишановним патронам конференції,
організаторам та всім учасникам заходу

Високопреосвященні та Преосвященні владики,
вельмишановний пане віце-президенте Угорського парламенту,
дорогі отці, брати і сестри, всі учасники конференції!

Сердечно вітаю всіх вас, зібраних сьогодні, щоб вшанувати пам'ять отця Петра Легези, священника, який у непрості часи залишився вірним Богові та своїй Церкві.

На жаль, у силу невідкладних обов'язків не маю можливості особисто взяти участь у цьому заході, однак духовно єднаюся з вами у молитві та вдячній пам'яті про цього вірного слугу Христової Церкви.

Життя отця Петра Легези не було гучним чи зовні героїчним у звичному розумінні. Це було життя священника, який просто робив те, до чого був покликаний: служив людям, молився, підтримував свою громаду. Але саме в момент випробування ця проста вірність стала великою. Він не відступив, не шукав компромісу з неправдою, а залишився з Христом до кінця.

Для нас сьогодні це дуже промовисте свідчення. Бо часи змінюються, але спокуса зради, страху чи байдужості нікуди не зникає. І тому приклад таких священників, як отець Петро, нагадує нам, що вірність народжується не в одну мить, а формується щоденно у молитві, у служінні, у малих, але чесних рішеннях.

Мукачівська греко-католицька єпархія зберігає пам'ять про своїх свідків віри не як про постаті минулого, а як про тих, хто і сьогодні промовляє до нас.

Ця жертва не лише історія, це питання до кожного з нас: наскільки ми є вірними там, де нас поставив Господь.

Щиро дякую організаторам цієї конференції: Угорській греко-католицькій митрополії за цю важливу ініціативу, здійснену під особистим і головним патронатом Високопреосвященного митрополита Філіпа Кочіша.

Висловлюю також вдячність патронам панові Латорцаї Чабі, віце-президенту Угорського парламенту за підтримку цього важливого заходу.

Особливу подяку складаю д-ру Ласлу Легезі, ідейному натхненникові та головному організаторові конференції. Як син греко-католицького священника, він із глибоким особистим відчуттям відповідальності долучився до збереження пам'яті про Церкву і її свідків. Його наукова праця, зокрема дослідження про походження родини Легез та книга про життя і мучеництво отця Петра Легези, є вагомим внеском у збереження історичної правди та духовної спадщини.

Вірю, що такі зустрічі допомагають нам не лише краще пізнати минуле, але й глибше зрозуміти свою відповідальність сьогодні.

Нехай Господь укріплює всіх нас у вірі, а пам'ять про отця Петра Легезу буде для нас тихим, але сильним нагадуванням: правда варта того, щоб за неї стояти.

З благословенням,

† Теодор Мацапула, ВС
єпископ Мукачівської греко-католицької єпархії

LATORCAI CSABA ALELNÖK KÖSZÖNTŐJE

Вітання віцеспікера Чаби Латорцаї

Tertullianus[1] 1800 évvel ezelőtt azt mondta: *„a vértanúk vére magvetés”*. Mennyire érvényes ez arra a Legeza Péterre, aki több mint 1700 évvel később maga élte meg egy ugyanolyan álnok és ördögi rendszernek minden cselvetését és minden aljasságát, mint korábban Tertullianus.

Legeza Péter élete és halála valóban magvetés. Magvetés egy olyan rendszerrel szemben, amely a haladás jegyében éppen, hogy a kereszténység, a görögkatolikus egyház, a bizánci rítusú nyugati katolikus egyház írmagját is ki akarta irtani. Ő ellenben magot vetett, és ez a mag tovább él.

Nagyon tetszett a Szent Efrém énekkar utolsó darabja. Nem tudom, hogy erre az alkalomra komponálták-e, de volt benne egy olyan rész, ami teljesen ide illett. Kicsit játékosnak tűnik, de nagyon komoly. Úgy szólt – Rákóczi jelmondatát visszaidézve – *„Cum Deo pro patria, hajajajj”*. Igen, Szovjet Oroszország politikája ebben a három mondatrészben összefoglalható. Mindennek, ami Istennel kapcsolatos, mindennek, ami a hazáért történt, egy olyan hazáért, ami nem a szovjet embert, hanem a valós nemzetiséget tükrözi, annak „hajajajj” volt.

Legeza Péternek is „hajajajj” volt. Emberi ésszel fel se foghattuk volna, el se képzelhettük volna, hogy ebből nem tragédia, hanem megdicsőülés származik. Mi, akik itt vagyunk, mindannyian valljuk, hogy Legeza Péter halála pillanatában bement *„Ura örömébe”*, és már együtt örvendezik az Úrral. Minden, ami utána történik, a szentté avatás voltaképpen annak a kinyilvánítása, hogy mi, az utókor emberi elménkkel megbizonyosodtunk arról, hogy ő bent van *„Ura örömében”*. Ezért is fontosak ezek a konferenciák, hogy erősítsék bennünk a tudatot, a hitet, hogy Legeza Péter vértanúsága nem volt hiábavaló. Amilyen eszmék voltak Tertullianus idejében, amilyenek a szovjet-orosz időkben voltak, olyan eszmék vannak most is. A haladás jegyében, a haladásra hivatkozva most is terjednek olyan eszmék, amelyek azt hirdetik, hogy korlátozható a vallásszabadság, korlátozhatók az emberi jogok.

Legeza Péter példája erőt ad mindannyiunk számára, hogy akár azzal a játékossággal, amivel a Szent Efrém énekkar is feldolgozta a Rákóczi-indulót, ami egy katonai induló, mi, keresztények is fel tudjunk lépni, ki tudjunk állni a hitünkért, a jogainkért – akár játékosan, akár szelíden vagy harcosan –, és sikerre tudjuk vinni az ügyünket, Krisztus ügyét. Nem bukunk el, mint ahogy Legeza Péter sem bukott el.

Adjon nekünk erőt az ő példája kiállni saját magunkért, hitünkért, kiállni egyházunkért és magyar nemzetünkért.

[1] Tertullianus (160 körül – 220 után), latinul *Quintus Septimius Florens Tertullianus* a korai kereszténység egyik legjelentősebb latin nyelvű írója és teológusa volt. A mai Karthágó területén élt, és nagy szerepet játszott abban, hogy a keresztény teológia latin nyelven is kiforrott formát kapjon. Képzett jogász és szónok, számos teológiai fogalom megalkotója, a hit védelmezője volt.

Тертуліан[2] 1800 років тому сказав: «*Кров мучеників є насінням*». Наскільки це слушне щодо Петра Легези, який понад 1700 років потому сам зазнав усіх підступів і всієї підлості такої самої підступної й диявольської системи, як колись Тертуліан.

Життя і смерть Петра Легези справді є сіянням зерна. Сіянням проти системи, яка під гаслом прогресу хотіла викорчувати навіть останній паросток християнства, Греко-Католицької Церкви, Католицької Церкви візантійського обряду. Він же, навпаки, посіяв зерно – і це зерно живе далі.

Мені дуже сподобався останній твір хору святого Єфрема. Не знаю, чи його склали саме для цієї нагоди, але в ньому була частина, яка цілком сюди пасувала. Вона здається трохи грайливою, але насправді дуже серйозна. Там звучало – з відгомоном девізу Ракоці – «*Cum Deo pro patria, hajajajj*». Так, політику Радянської Росії можна підсумувати цими трьома частинами фрази. Усьому, що пов’язане з Богом, усьому, що робилося за Батьківщину – за таку Батьківщину, яка відображає не «радянську людину», а справжню національність, – діставалося «йо-йо-йой».

Петрові Легезі також дісталося «йо-йо-йой». Людським розумом ми не могли б навіть збагнути, навіть уявити, що з цього постане не трагедія, а прославлення. Ми, хто тут присутні, усі визнаємо: у мить смерті Петро Легеза увійшов «*у радість Господа свого*» і вже разом радіє з Господом. Усе, що відбуватиметься після цього, – канонізація – є, власне, засвідченням того, що ми, нащадки, своїм людським розумом переконалися: він перебуває «*в радості Господа свого*». Саме тому такі конференції важливі: вони зміцнюють у нас свідомість і віру, що мучеництво Петра Легези не було марним. Які ідеї були за часів Тертуліана, які були в радянсько-російські часи, такі ідеї є й нині. Під гаслом прогресу, покликаючись на нього, і сьогодні поширюються ідеї, які проголошують, що свободу віросповідання можна утискати, що можна обмежувати права людини.

Приклад Петра Легези дає силу всім нам, щоб навіть із тією грайливістю, з якою хор святого Єфрема опрацював „Марш Ракоці” – військовий марш, – ми, християни, також могли виступити, стати на захист своєї віри, своїх прав – чи то грайливо, чи то лагідно, чи то войовничо – і довести до успіху нашу справу, справу Христа. Ми не зазнаємо поразки, як не зазнав її Петро Легеза.

Нехай його приклад додає нам сили відстоювати самих себе, нашу віру, нашу Церкву та наш угорський народ.

[2] Тертуліан (бл. 160 – після 220), латиною Quintus Septimius Florens Tertullianus, був одним із найважливіших латиномовних письменників та теологів раннього християнства. Він жив на території сучасного Карфагена та відіграв важливу роль у розвитку християнського богослов’я латиною. Він був вправним юристом та оратором, творцем численних богословських концепцій та захисником віри.

Földváryné Kiss Réka

KÁRPÁTALJA NÉPEINEK MEGPRÓBÁLTATÁSAI A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Rövid előadásomban nem mikrotörténeti, hanem nagyobb, madártávlati nézőpontból szeretném összefoglalni Kárpátalja 1944–1946. évi történetét, felhasználva a témával foglalkozó kutatók eredményeit. E munkatársak közül elsőként kell említenem az itt is jelen lévő Dupka Györgyöt, akitől én személy szerint nagyon sokat tanultam, de a fiatalabb generációból Molnár D. Erzsébetet, Váradi Natáliát, akik a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Egyetemnek kiváló történészei, vagy Bognár Zalánt, aki szintén sokat publikált erről az időszakról. Nekem igazából a bőség zavarával kellett küzdenem.

Ennyi bevezető után szeretnék megosztani néhány gondolatot arról, hogyan történt Kárpátalja szovjetizálása, melyek azok az események, amiben Legeza Péter sorsa, mint cseppben a tenger, sűrűsödik.

Kárpátalja 20. századi történetében több drámai fordulatot is találunk, de abban talán konszenzus van, hogy ennek a sokszoros kisebbségi létre kényszerített régiónak a legnagyobb sorscsapása mégiscsak a II. nagy világégés végén következett be, amikor a területe a Szovjetunió fennhatósága alá került. Akkor ugyanis nem csupán újabb impériumváltásról volt szó, hanem egy teljes politikai és civilizációs váltásról. Kárpátalja egy olyan állami terrorra épülő totális birodalom részévé vált, amely felekezettől, etnikumtól, társadalmi hovatartozástól függetlenül szinte minden társadalmi csoportot súlyosan érintett.

Felmerül a kérdés, hogy ez a mintegy 12 ezer km^2 – a szovjet birodalmi léptékben csekély – terület miért volt olyan fontos a szovjetek számára? A válasz megvilágítása azzal kezdődik, hogy a II. világháború során a harcok 1944 augusztusára elérték az Észak-keleti Kárpátok külső övezetét. Augusztus 5-én a vöröshadsereg az áttöréshez megalakította a 4. ukrán frontot, ami gyakorlatilag 1944. október végére lényegében elfoglalta Kárpátalja területét. Azonban de jure ennek az egész régiónak a szovjet birodalomba való becsatolása egy hosszabb folyamatot igényelt.

Kárpátalja 1944 októberétől 1946. január 22-ig egyfajta átmeneti állapotban létezett, ahol kettős közigazgatás jött létre. Még jelen volt a csehszlovák polgári közigazgatás, ők a müncheni egyezmény előtti időszakra hivatkozva formáltak jogot erre a területre. Másrészt a régió szovjet megszállásának első pillanatától kezdve ott volt a szovjet katonai közigazgatás is. És ennek a kettősségnek a története – melyből csak néhány eseményt fogok felvillantani – rávilágít arra, hogy a megszálló szovjet birodalomnak miért volt oly fontos ez a terület.

1944. május 8-án a Sztálin-Beneš (szovjet-csehszlovák) egyezmény értelmében a vöröshadsereg parancsnoksága az egykori csehszlovák területeket formailag áthe-

lyezte a londoni csehszlovák emigráns kormány képviselőinek hatáskörébe. František Chvalkovský, az emigráns csehszlovák kormány külügyminisztériumának vezetője megpróbálta újraszervezni a cseh adminisztrációt, Huszt központtal. A csehszlovák jogrendet kívánta valamiképpen érvényesíteni, ez azonban szemmelláthatóan az első perctől kezdve nem állt a szovjet hatóságok érdekében. Ideküldtek egy nagyon érdekes személyt, Ivan Turjanicát, aki a kárpátaljaik előtt biztosan ismerős, de a magyarországiak számára talán nem annyira. Turjanica formailag a 4. ukrán front alárendeltségében érkező csehszlovák hadtestnek politikai biztosa, a csehszlovák kommunista párt tagja, azonban valójában – ezt ma már elég biztosan lehet tudni – a szovjetek ügynöke volt. Moszkvából hozott kész forgatókönyv alapján ennek a régiónak a szovjetizálása volt a feladata.

Kettős tevékenységének minden részletét teljességgel most nem lehet ismertetni. Azt azonban a háttér eseményekből pontosan tudjuk, hogy miközben az emigráns csehszlovák kormány a kárpátaljai régióra igényt tartott, aközben 1944 júniusában a londoni csehszlovák emigráns kormány mellett működő szovjet kapcsolattartók számára Beneš titokban már megüzente, hogy nem fogja ellenezni Kárpátalja Szovjetunióhoz való kapcsolását. Ez a beneši politika komplexitásának egy kis mozaikja.

Kárpátalja szovjetizálásának számos vonatkozása közül ki kell emelni a történelmi egyházak elleni erőszakos fellépést, de ide lehet sorolni a mindenfajta más társadalmi csoport elleni állami erőszakot, így az erőszakos kolhozosítást, kollektivizálást, ami a paraszti társadalom megtörését eredményezte, vagy az államosítást stb. Mindezek közül talán a legtragikusabb következménnyel – különösképpen a magyarság és a németség számára – mégiscsak a málenkij robotként hírhedtté vált elhurcolások, deportálások jártak, hiszen ezen nemzetiségek számára itt a hatalomváltás nemcsak jogfosztást, hanem etnikai alapú megtorló intézkedést jelentett tízezrek számára. Mindez egy olyan régióban történt, amelyik történelmét és kultúráját tekintve mindig is többnemzetiségű volt.

Nyilvánvalóan az itteni magyarságnak és németségnek az elhurcolása tulajdonképpen része volt annak a forgatókönyvnek, amelyet Ivan Turjanica hozott erre a területre. 1944. november 11. az első olyan időpont, amit meg kell említeni, amikoris javasolta a Kárpátalját megszálló katonai tanácsnak „a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálását". Mindjárt az ezt követő napon, az 1944. november 12-i ülésen a 4. ukrán front katonai tanácsa jóváhagyta a híres, hírhedt 0033. számú szigorúan titkos rendeletet. Ennek lényege, hogy mivel számos településen magyar és német hadkötelességű személyek élnek, őket – ugyanúgy, mint az ellenség katonáit – le kell tartóztatni és hadifogolytáborba kell irányítani. Ez tehát kollektív bűnösség alkalmazása, etnikai tisztogatás, civilek megfélemlítése. Ez a három dolog, határozat 1944. november 12-én megszületett.

A határozat elvileg minden 18 és 50 év közötti magyar és német nemzetiségű hadköteles férfiról szól, de tudjuk, hogy a gyakorlatban fiatalabbakat és jóval öregebbeket is elvittek. A lakosságot megfélemlítették azzal, hogy aki a jelentkezésnek nem tesz eleget, le lesz tartóztatva és haditörvényszék elé kerül. És hogy még nagyobb legyen

a „biztatás", kilátásba helyezték: aki nem jelentkezik vagy megszökik, annak családját felkoncolják. A tömeges elhurcolásokat, letartóztatásokat a Belügyi Népbiztosság (NKVD), a szovjet katonai hírszerzés (SZMERS) hajtották végre, a partizán alakulatok közreműködésével. Közülük most egy nevet szeretnék megemlíteni ebben a dicstelen szerepben, Uszta Gyuláét, akinek a neve ebben a konszenzusban, mint a vöröshadsereggel Kárpátalján mozgó partizán, kevésbé ismert. Számunkra Magyarországon onnan ismert a neve, hogy az 1956-os megtorlásban játszott elképesztően fontos szerepet. Ő volt 56-ban a katonai tanács vezetője, a sortüzeket kiadó parancsok egyik megfogalmazója.

Ami még fontos, bár sajnos kevésbé szoktuk hangsúlyozni, hogy ebben az időszakban, 1944. december elején nemcsak Kárpátaljáról, hanem a szomszédos Kelet-Szlovákiából is (Kelet-Szlovákia magyarlakta területeiről), Máramaros vármegye romániai részéből, és a mai Magyarország területéről, az ún. Csonka-Beregből, tehát a beregi részről – Tarpa, Tákos, Barabás, Beregsurány, Lónya stb. – is elvitték a magyar és német lakosságot, ugyanis e területeket is – ma már elég sok dokumentum bizonyítja – Kárpátia részeként Szovjet-Ukrajnához akarták csatolni. Erre kísérletet is tettek. 1945. augusztus 16-án a szovjet kommunista milicisták lefegyverezték a magyar határőrséget és a helyi rendőrséget, majd 13 napra sikerült megszállniuk a beregi területeket.

A Honvédelmi Minisztériumba érkező egyik első jelentés szerint „a beregszászi kommunista párt erős propagandát fejt ki a megszállott területeknek Kárpát-Ukrajnához való csatolása érdekében". Ígértek olcsó ruhát, sót, cukrot, petróleumot, 40 teknős búzát, valamint újabb földreformot. Végül a terv nem sikerült, augusztus 28-án kivonultak a megszállók. De látni kell, hogy Kárpátalja sorsa a szovjet birodalmi gondolkodás szempontjából egy olyan regionális történet, aminek bizonyos fejezeteit a Felvidéken, a szlovákiai magyarság körében, bizonyos fejezeteit pedig Kelet Magyarországon írták.

Visszatérve a fogolytáborokra, azt is jól tudjuk, hogy Kárpátalján nem voltak fogolytáborok, viszont hadifogoly átvevőhelyek működtek, ilyen volt Perecsenben, Huszton és Szolyván. Azt is tudjuk, hogy a mai becslések szerint több mint 40.000 kárpátaljait vittek el a Szovjetunió különböző lágereibe. Közülük 5–10 ezer ember még a Kárpátokon túli szambori elosztó táborig sem jutott el, mert útközben meghaltak. Ezek közül a szolyvai haláltábor volt talán a legtragikusabb gyűjtőhelye a jelöletlen tömegsíroknak. Dupka György és mások óriási, áldozatos munkája annak érdekében is történik, hogy a Szolyván elhunytaknak legalább a nevét fel lehessen tárni. Nekem az nagy ajándék volt, hogy az elmúlt év novemberében lehetőségünk nyílt az egykori szovjet fogoly kartonok adatbázisából – Dupka Györgyék segítségével összeállított új kutatások eredményeként előkerült névsorokból – 318 Ung vidéki honfitársunknak nevét emléktáblára lehetett vésni. Bízunk benne, hogy a többi új név is majd emléktáblára kerülhet. Ez azt jelenti, hogy mintegy 13.000 olyan áldozat neve kerülhet megörökítésre, akik Szolyván hunytak el.

Ismert, hogy egy forgatókönyv szerint megtervezett folyamat volt mindaz, amit mi lokális, kárpátaljai történetként látunk. A kollektív etnikai felelősségre vonásról és

ennek egy kegyetlen megtorlás eszközével való végrehajtásáról tulajdonképpen már 1943-ban szó volt. Molotovnak, a Szovjetunió külügyi népbiztosa a moszkvai brit nagykövethez intézett egyik levelében, 1943 júniusában már úgy fogalmaz, hogy a szovjet kormány álláspontja szerint azért a fegyveres segítségért, amit Magyarország Németországnak nyújtott, a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem kisebb vagy nagyobb mértékben a magyar népnek is. Tehát a kollektív felelősség kérdése már 1943-ban megfogalmazódik, és azt is tudjuk, hogy ez a Beneš-Sztálin közötti 1943-as titkos tárgyalások során is előkerül.

1944 őszén az első menetoszlopok megindultak Szolyvára. Kimondható, hogy szinte nincs olyan család Kárpátalján, akit az elhurcolások így vagy úgy nem érintettek volna. A kutatások igazolják, hogy az elhurcoltak nagyon nagy százaléka soha nem látta vissza a szülőföldjét.

Az első menetoszlopok Szolyvára irányításával egyidőben, 1944. november 19-én Turjanica vezetésével összehívják a kommunisták az első kárpátaljai pártkonferenciát, amelynek a helyszíne Turjanica szülővárosa, Munkács. Ezen a konferencián megalakítják Kárpát-Ukrajna Kommunista Pártját, kikiáltják a Kárpáton túli Ukrajna függetlenségét, és közfelkiáltással határozatot fogadnak el Kárpát-Ukrajna újra egyesítéséről a Szovjet-Ukrajnával. Az „újra egyesítés" kifejezés megütheti a fülünket, hiszen ez a régió Trianon óta sok minden volt, de a Szovjetunió területe nem, tehát az „újra egyesítés" történelmi csúsztatás. A közfelkiáltáson jelen vannak a partizánok, az NKVD-sek, és képviseltetve van a teljesen megfélemlített lakosság, melyben a férfiak egy jó részét akkorra már elhurcolták. A Szovjetunió számára nagyon fontos volt a propaganda. Az első kárpátaljai pártkonferenciával elérték, hogy a külvilág felé úgy tűnjön: *Kárpátalja lakossága önként akart csatlakozni egy egészen más történelmi, politikai közeghez.*

1944 novemberétől megkezdődik a további jogsértések sorozata. Ismertetésükre most nincs idő, de ezekről részletes tanulmányok készültek, amelyek elérhetők.

Miután Kárpátalján is sikerült a szovjetizálás nagy modelljét elindítani, a végrehajtás első lépéseinek egyike a legnagyobb világnézeti ellenfélnek, egyben a következő generáció megnyeréséért folyó harc legnagyobb ellenfelének, az egyházaknak a megtörése. E téren csak néhány dolgot szeretnék kiemelni.

Nagyon érdekes, hogy nem azonnal 1944-ben, hanem csak késleltetve kezdődik el az egyházaknak, egyháziaknak tömeges, brutális ellehetetlenítése. Amikor a málenkij robot elkezdődik, akkor a lelkészeket, papokat demonstratívan kiszedik a listából. Ugyanez történik Magyarországon is, amikor a vöröshadsereg arról rendelkezik, hogy nyissák meg a templomokat és kezdődjenek el az istentiszteletek. Ennek van Nyugat felé egy nagyon erős propaganda tartalma, próbálják elhitetni, hogy igazából vallásszabadságot építünk. Amikor azonban már berendezkedik a rendszer, fokozatosan elkezdődik az egyházüldözés.

Ebben a szovjet minta magabiztos, nagyon brutális – a Szovjetunióban kegyetlen papgyilkosságok zajlanak. A Kárpát-medencében ezt nem merik azonnal megtenni, csak fokozatok betartásával. Első lépésben támadást indítanak egyes egyházi személyeknek ellen, s csak ezt követi a teljes támadás. Például Olofsson Placid atya pere, vagy a keresztény ifjúsági szervezetek felszámolása csak 1946-ban kezdődik. Tehát bár a végrehajtásban van különbség, de a mintázat ugyanaz.

Az egyházüldözés alapvető oka az volt, hogy az egyházak puszta létükkel kihívást jelentettek a kommunista ideológia egyeduralmával szemben. Egyetlen felekezetet sem kíméltek, nemzetiségtől függetlenül, de más-más stratégia, más-más taktika és más-más felekezet-specifikus célok mentén dolgoztak. A görögkatolikus egyház esetében cél volt annak teljes beolvasztása az orosz pravoszláv egyházba. A római katolikus egyház esetében – nyilván regionális minta szerint – a végső cél a Vatikántól független egyház létrehozása, Kárpátalján is. A református egyház, amely Kárpátalján szinte teljesen magyar etnikumú, s amely a felekezeti megnyilvánulása szerint leginkább magyar tudatú, a „fasiszta egyház" minősítést kapta.

Miután én református vagyok, számomra ez a terület a leginkább otthonos. Zárszóként erről szeretnék röviden szólni. Tudjuk, hogy Kárpátaljáról 19 református lelkipásztort hurcolnak el a Gulagra, köztük elsőként Gönczi Pál nagydobronyi lelkipásztort, Forgon Pált vagy Gulács Lajost, akiknek a neve azért lehet ismerős, mert túlélték a Gulagot, és a későbbiekben a kárpátaljai magyar reformátusságnak a püspökei lehettek. Végül Narancsik Imrét szeretném említeni, aki teológiai tanár volt, nagymuzsalyi lelkész, és aki 1948-ban az irkutszki területen lévő munkatáborban hunyt el, tehát a református egyház mártírja. Azért szerettem volna őt említeni az előadásom végén, mert róla talán a legszebb megemlékezést egy görögkatolikus lelkész, Ortutay Elemér írta. Őt szeretném idézni: *„Logikája, meggyőző ékesszólása, tiszta magyar öntudata, lényegéből származó papi hivatástudata reám is nagy hatással volt. Túlzás nélkül állíthatom, hogy emberi és papi hivatástudatomat sokban Narancsik Imrének köszönhetem."* Akármilyen furcsának tűnhet sokak szemében, hogy egy református pap szavai, életvitele döntő befolyással voltak egy görögkatolikus teológus életére, ez tény. Nagy tisztelettel és hálával gondolok Narancsik Imre személyére, én pedig a mártírium ökumenizmusa jegyében nagy tisztelettel és hálával gondolok mindazon lelkipásztorokra – bármilyen felekezethez tartoztak –, akik ebben az emberpróbáló időben ki tudtak állni a hitben, és a mai napig példával szolgálnak nekünk.

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

У своїй доповіді я хотіла б поділитися кількома думками про те, як відбувалася радянізація Закарпаття після 1944 року, про ті події, у яких доля Петра Легези, немов крапля в морі, відображає цілу епоху.

Найбільший удар у долі цього багатонаціонального й багатоконфесійного регіону припав на кінець Другої світової війни, коли його територія опинилася під владою Радянського Союзу. Адже тоді він став частиною тоталітарної імперії, побудованої на державному терорі, який, незалежно від конфесійної, етнічної чи соціальної приналежності, тяжко торкнувся практично всіх суспільних груп.

Наприкінці жовтня 1944 року 4-й Український фронт Червоної армії зайняв територію Закарпаття, однак включення регіону до радянської імперії вимагало тривалішого процесу. Протягом перших півтора року існувало подвійне управління. Ще була присутня чехословацька цивільна адміністрація, водночас діяла й радянська військова адміністрація.

Франтішек Хвалковський, керівник Міністерства закордонних справ еміграційного чехословацького уряду, намагався реорганізувати чеську адміністрацію з центром у Хусті. Він прагнув у якийсь спосіб забезпечити дію чехословацького правопорядку, однак радянська влада направила сюди Івана Туряницю, який формально був чехословацьким політичним комісаром, а насправді — радянським агентом. Його завданням була радянізація регіону за готовим сценарієм, привезеним із Москви.

Серед численних аспектів радянізації Закарпаття слід особливо виділити насильницькі дії проти історичних Церков, державне насильство проти всіляких суспільних груп (створення колгоспів, колективізацію, націоналізацію тощо). Для угорців і німців найтрагічніші наслідки мали депортації, що стали сумнозвісними під назвою «маленький робот» *(málenkij robot)*.

На засіданні 12 листопада 1944 року Військова рада 4-го Українського фронту затвердила сумнозвісний цілком таємний наказ №0033. Його суть полягала в тому, що угорців і німців призовного віку, які проживали в населених пунктах регіону, слід було заарештувати як військовослужбовців ворога та направити до таборів військовополонених. Це було застосуванням принципу колективної вини, етнічною чисткою, залякуванням цивільного населення.

Масові депортації та арешти здійснювали Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС), радянська військова контррозвідка (СМЕРШ) за участю партизанських формувань. Угорське й німецьке населення вивозили не лише із Закарпаття, а й із сусідньої Східної Словаччини та румунської частини Мараморошського комітату, а також із території сучасної Угорщини, із так званого Чонка-Берега, оскільки й ці території планували приєднати до Радянської України.

На Закарпатті не було таборів для військовополонених, однак діяли пункти їх прийому. Нам відомо, що понад 40000 закарпатців було вивезено до різних таборів Радянського Союзу. Багато з них померли вже дорогою. Свалявський табір смерті був, мабуть, найтрагічнішим збірним пунктом.

Восени 1944 року перші колони вирушили до Сваляви. На Закарпатті майже немає такої родини, якої б не торкнулися депортації. Значний відсоток вивезених більше ніколи не побачив своєї батьківщини.

19 листопада 1944 року комуністи під керівництвом Туряниці скликали першу закарпатську партійну конференцію. Створили Комуністичну партію Закарпатської України, проголосили незалежність Закарпатської України і шляхом загального схвалення ухвалили рішення про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Їм вдалося досягти того, щоб для зовнішнього

світу це виглядало так, ніби *населення Закарпаття добровільно хотіло приєднатися до зовсім іншого історичного й політичного середовища.*

Після того як вдалося запустити модель радянізації, одним із перших кроків її реалізації стало зламати найбільшого світоглядного противника – Церкви. Не щадили жодної конфесії, незалежно від національності, однак діяли за різними стратегіями, різною тактикою та відповідно до різних, специфічних для кожної конфесії цілей. У випадку Греко-Католицької Церкви метою було її повне включення до Російської Православної Церкви. У випадку Римо-Католицької Церкви кінцевою метою було створення Церкви, незалежної від Ватикану. Реформатська Церква, яка на Закарпатті найбільшою мірою мала угорську національну свідомість, отримала визначення «фашистської Церкви».

Оскільки я реформатка, ця сфера для мене є найбільш близькою. На завершення хотіла би коротко сказати про це. Ми знаємо, що із Закарпаття до ГУЛАГу було вивезено 19 реформатських пасторів, серед них Пала Ґенці, Пала Форґона та Лайоша Гулача, які пережили ГУЛАГ і згодом змогли стати єпископами угорських реформатів Закарпаття. Наостанок хотіла би згадати Імре Наранчика, який був викладачем богослов'я, пастором у Великому Мужієві і який 1948 року помер у трудовому таборі в Іркутській області, тобто є мучеником Реформатської Церкви. Мабуть, найпрекрасніший спогад про нього написав греко-католицький священник Елемир Ортутай: *«Його логіка, переконливе красномовство, чиста угорська національна свідомість, усвідомлення священичого покликання, що випливало із самої його сутності, справили великий вплив і на мене. Без перебільшення можу стверджувати, що своєю людською та священичою свідомістю покликання я багато в чому завдячую Імре Наранчику».*

У дусі екуменізму мучеництва з великою пошаною і вдячністю згадую всіх тих душпастирів – до якої б конфесії вони не належали, – які в цей важкий для людини час змогли вистояти у вірі й до сьогодні служать для нас прикладом.

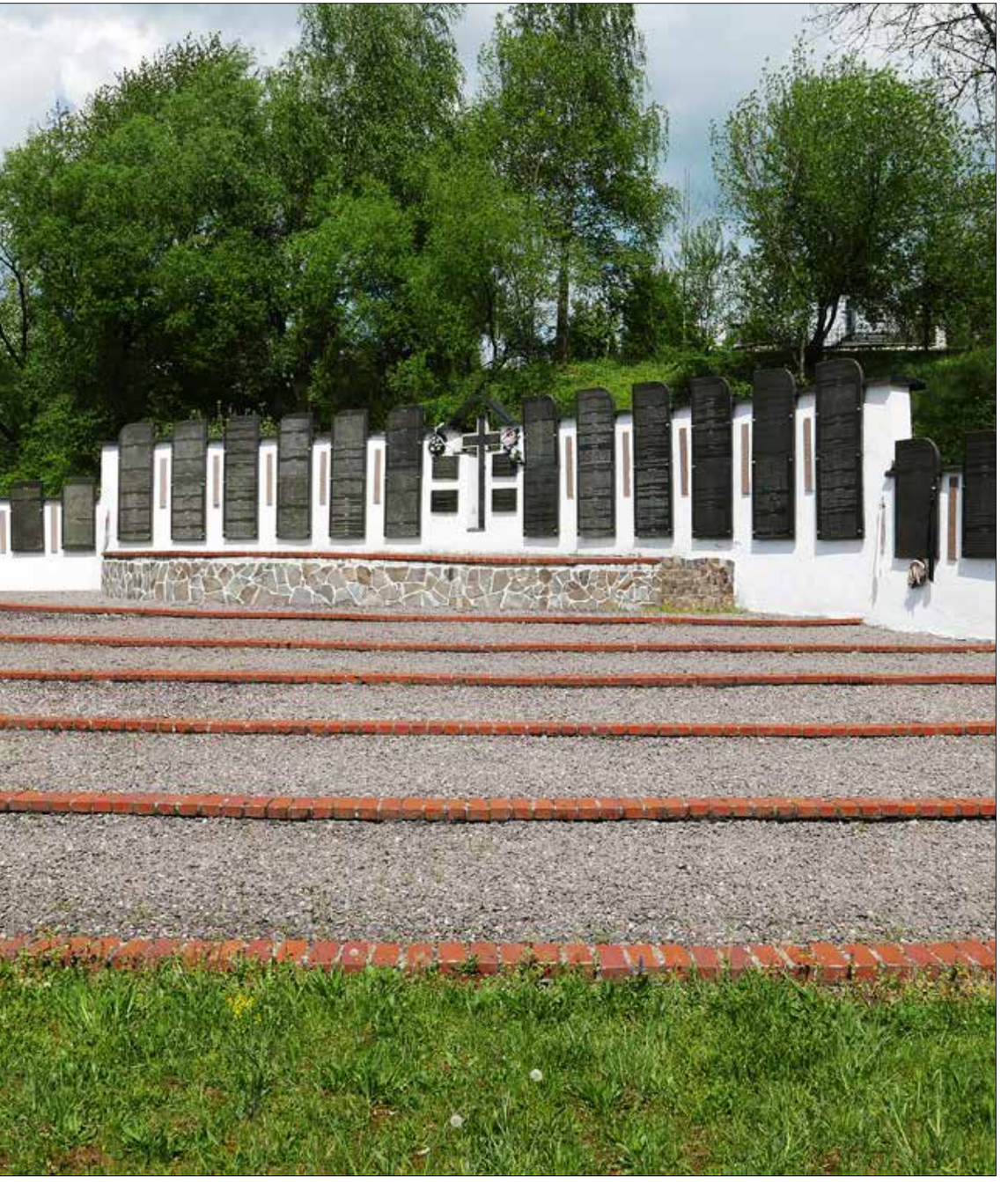

Dupka György

KÁRPÁTALJAI EGYHÁZAK KÁLVÁRIÁJA A SZOVJET MEGSZÁLLÁS ALATT
Egyházüldözés Kárpátalján

1. Előzmények

Miután a 4. Ukrán Front alakulatai 1944. október végén elfoglalták Kárpátalját. A Katonai Parancsnokság 1944. november 13-án kiadott rendelete alapján a kollektív bűnösség vádjával sújtották a magyar és német származású katonaköteles embereket, az NKVD közreműködésével 1944. november 18-tól több mint 30 ezret hurcoltak el a szovjet lágerekbe, egyetlen bűnük, saját nemzetiségük volt.

A Kremlben jóváhagyott forgatókönyv szerint a kommunista diktatúra a szovjet mintájú társadalmi berendezkedést erőltette a sok nemzetiségű lakosokra, elindította az erőszakos szovjetizálási folyamatot.

A szovjetellenes cselekvéssel megvádolt kárpátaljai patrióták (magyarok, németek, ruszinok/ukránok, zsidók és más nemzetiségű személyek) közül mintegy 12 ezer főt Gulag-rabságra ítéltek, illetve végeztek ki. *„1945-ben Sztálin kiadott egy az egész Közép-Kelet európai egyházüldözést meghatározó iratot, melyben megbízza a Szovjetunió Népbiztossága melletti Orosz Ortodox Egyházügyi Tanács elnökét Karpovot, hogy utasításainak megfelelően hajtsa végre az istenhit teljes eltörlését. Ennek eredményeképpen sok görög- és római katolikus pap, református lelkész került a Szovjetunió kényszermunkatáboraiba. Mindenki, akire bármilyen kisebb a Szovjetunió ellen irányuló „vétséget” véltek felfedezni, Szibériában kötött ki.”*[1]

Kárpátaljai történelmi egyházak	Papok a megtorlás előtt	Gulág-rabságra ítéltek	A megtorlás áldozata lett
római katolikus	48	19	2
görögkatolikus	350	129	30
református	100	24	4

A kárpátaljai történelmi egyházak papjainak meghurcolása 1944–1960-ban
Депортація священників з історичних Церков Закарпаття у 1944–1960 роках

[1] MELEGA GABRIELLA ANNA OP http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh61/61_1.html (Letöltés: 2026.05.25.)

Az ateizmust hirdető szovjethatalom igyekezett felszámolni, szétverni a magyarok, németek és a ruszinok történelmi egyházait. Üldözték a református, a római és a görögkatolikus egyházak papjait, beszűkítették életterüket. Többen közülük a falvakból „malenkij robotra" elhurcolt férfiakkal együtt kerültek a szolyvai lágerbe, majd fogták őket koncepciós perekbe.

Az egyházellenes intézkedésekkel elsősorban menekülésre kényszerítették, internálták, megtizedelték, módszeres zaklatásaikkal megfélemlítették a történelmi egyházaink gyülekezetei tagjait. Vezetőiktől megfosztották az egyházakat, megbénították, korlátozták strukturális működését. Ezekről az évekről így vallott Gulácsy Lajos, a KRE nyugalmazott püspöke, volt politikai fogoly: *„Két éven keresztül, 1945–47 között a szovjethatalom hagyta a lelkészeket tevékenykedni, mialatt megfigyelte őket. Ennek alapján döntöttek eltávolításuk módjáról, mely lehetett börtön, megfélemlítés, a lelkipásztori hivatás gyakorlásától való eltiltás, áthelyezés vagy örökre elhallgattatás. Ez utóbbi természetesen a lágert jelentette, (…) az egyházi élet összezsugorodott. A templomon kívül semmit nem lehetett tenni. (…) Az egyház vezetését teljesen a párt irányította. Az egyházügyi hivatal engedélye nélkül semmi sem történhetett. Tervszerűen ment az egyház megsemmisítése. Ebben Kárpátalja mintául szolgált. Katonai zárt terület volt. A bevándorlók száma többszörösére nőtt, többen lettek, mint a helybeliek. A vallások aránya is megváltozott. A legerősebb egyház a pravoszláv (ortodox) lett, mivel a görög-katolikus egyházat megszüntették, templomaikat átkeresztelték."* [2]

Az alábbiakban, ha vázlatosan is, de szólnunk kell a kárpátaljai magyar egyházak, vezetők, papok ellen irányult kegyetlen szovjet megtorlásról is. Az ateista ideológusok teljesen le akarták rombolni az itteni magyarság ezeréves életének vallási hagyományait, a keresztény erkölcsiség eszméjére és hitre épülő fundamentumát is. A helyi kommunista vezetés nem titkolta célját, a kárpátaljaiakra is egy szovjet típusú vallástalan társadalmat akart ráerőszakolni. Ezért fokozatosan korlátozták az egyházi közösségek és lelkipásztorainak cselekvési szabadságát, azonban a nép mérhetetlen ellenállását megtorló intézkedésekkel sem tudták letörni. Ezért kénytelenek voltak szigorú feltételek mellett engedélyezni az egyházak addigi munkájának folytatását. Ez a tevékenység templomon belüli vallási szertartásokra, temetésekre korlátozódott. Tiltották a keresztelők, egyházi esküvők gyakorlását, a hittanoktatást, a hagyományos egyházi ünnepek nyilvános megtartását, a lelkészi gyűléseket, összejöveteleket, konferenciákat stb.

Számos példával igazolható, hogy az ellenállókat eltiporták. A szovjet államhatalom és pártvezetősége a kárpátaljai egyházak ellenőrzésére különböző szovjet típusú szervezetet, intézményt hozott létre. Ezek közé tartozott az 1944–1946 között létező bábállam, majd 1946. január 22-től hivatalosan is a Szovjetunióhoz csatolt kárpátaljai területen felállított egyházügyi hivatal, az NKVD, SZMERS és más belügyi szervek egyházügyi osztályai, vallásüldöző egységei. Kárpátaljai tevékenységük során a bolsevista államhatalom számára a nemkívánatos vallás papjai közül többet megsemmisítet-

[2] Gulácsy Lajos önéletírása. Mélységből a magasba. Bizonyságtétel az elmúlt időkről. Második, bővített kiadás. Megjelent magánkiadásban. 2009.18. http://refua.tirek.hu/data/downloads/2013/6/5/gulacsy-melysegbol-a-magasba–1.pdf (Letöltés: 2026.05.25.)

tek, megöltek, meghurcoltak, bebörtönöztek, megfélemlítettek. Vallási kegytárgyaikat, építményeiket, földjeiket elkobozták, szent könyveiket megsemmisítették, lerombolták, elégették. A templomok, parókiák állami tulajdonba kerültek. Így a gyülekezetek az államtól bérelték a templomokat. Az állam több templomot bezártatott, illetve egyesekben ateista múzeumot működtetett.[3]

Az egyházak szétbomlasztására létrehozták Kárpátalján is a „békepap-mozgalmat". A hatalommal kollaboráló lelkészek árulták el és juttatták lágerekbe a hitükhöz keményen ragaszkodó paptársakat.

A szabad vallásgyakorlás tekintetében csupán 1988–1989-ben történt változás, rehabilitálták a görögkatolikus egyházat, engedélyezték a vallási tevékenységet. Ezzel az egyházak újjászületésének korszaka is kezdetét vette.

2. A római katolikus templomok meggyalázása, az egyházközségek vezetőinek „kiszűrése"

A II. világháború befejeztével a szatmári egyházmegyétől leszakadt kárpátaljai római katolikus egyházközséghez 50 település tartozott, ebből 11-ben németül, 10-ben pedig szlovákul is miséztek. 1945-ben még 48 római katolikus papja volt az egyháznak.[4]

1944 végétől 1945-től kezdődően a sztálinizmus lesújtott s kárpátaljai római katolikus egyházra is. A kommunista agitátorok elvetemülten nehezítették meg a vallási közösségek életét. Megszüntették és felszámolták a vallási egyesületeket, betiltották a hitoktatást. Megfosztották az egyházat ingatlanjainak, földjeinek tulajdonjogától. Államosították a plébániákat, papi lakásokat stb. Elvitték, részben megsemmisítették az egyházi könyvtárakat, okiratokat, történelmi feljegyzéseket, egyházi anyakönyveket. Ahol a hívek keményen ragaszkodtak templomukhoz, használatáért tetemes összegű adókat vetettek ki. Ha elmaradt az adófizetés, kulcsra zárták. A teljesen bezárt templomokat meggyalázták. Raktárrá, sportteremmé, ateista múzeummá, ravatalozóvá, autószerelő műhelyé stb. alakították át azokat. Több Árpád-kori, illetve később épült műemlék-templomot romboltak le. A bolsevista vandalizmus martaléka lett Puznyákfalván, Szinyák-Kékesfürdőn, Újtövisfalván, Ung-Radváncon és más településeken működött templomok, stációk, faluvégi keresztek, kolostorok stb. Például a környék párttitkárának szigorú utasítására a korláthelmeci templomot a gorbacsovi peresztrojka kezdetén hatalmas erőgép segítségével bontották le.[5]

[3] ORBÁN MARIANNA: Templombezárás – mint a szovjet egyházellenes politika egyik lépcsőfoka. In: Közoktatás, 2006/2–3.

[4] Lásd bővebben: Kárpátaljai Római Katolikus Egyház. – In: Magyar Katolikus Lexikon: http://lexikon.katolikus.hu/K/kárptaljai-római-katolikus-egyház.html (Letöltés: 2026.05.25.)

[5] Lásd bővebben: S. BENEDEK ANDRÁS: A tettenérhető történelem. Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat. (Vallás). Ungvár-Budapest, 1993. 109.p., MAJNEK ANTAL: A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház története. –In: Útközben. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. 53.

Kárpátalja lakosságának felekezeti megoszlása, a hívek hovatartozása	1921 606 568 lakosból	1930 725 377 lakosból	1941 852 546 lakosból	2001 1 254 614 lakosból
Görögkatolikus (jelentős számban a ruszin/ukránon kívül magyar hívők száma 23–24 ezer és 15 ezer román hívők száma)	323 749	359 167	432 223	250 000 – 300 000
Református és evangélikus (vannak ukrán/ruszin, roma hívők is)	64 703	72 425	107 735	80 000
Pravoszláv/ortodox (mintegy ezerre tehető a magyar) hívők	60 599	112 034	123 144	250 000
Római katolikus (a magyarokon kívül jelentős a szlovák, német, ukrán/ruszin, roma hívők száma is)	55 019	69 262	79 753	45 000
Izraelita, zsidó	93 023	102 542	101 854	500
Egyéb újprotestáns egyházak, baptisták, jehova tanúi, adventisták stb. (valamennyi nemzetiség képviselője)				50 000 – 100 000
Felekezet nélküliek, ateisták (valamennyi nemzetiség képviselője megtalálható)				300 000 – 320 000

Főbb felekezetek megoszlásának dinamikája / Динаміка поділу основних конфесій

A megyében 23 konfesszió keretén belül 1181 vallási közösség működik, 1100 pap teljesít szolgálatot. A görögkatolikusoknak közel 165, a reformátusoknak több mint 100, a római katolikusoknak több mint 60, az ortodoxoknak több mint 200 templomuk van. Kisebb felekezetek is imaházakkal rendelkeznek. Valamennyi felekezetnél működik a vasárnapi iskola jellegű hittanoktatás és más tanfolyamokat is szerveznek.

У області діє 1181 релігійна громада в рамках 23 конфесій, де служать 1100 священників. Греко-католики мають майже 165 церков, кальвіністи – понад 100, римо-католики – понад 60, а православні – понад 200. Менші конфесії також мають молитовні будинки. Усі конфесії пропонують релігійну освіту за типом недільної школи та організовують інші курси.

Megnevezés	Parókiák száma	Tag	Papok száma	Iskolák száma	Templomok száma
1646. ápr.24.	63	65 000	63	2	63
1941	402				402
1944. október után	416		416	–	
1945–1989				–	
1995	48	30 000	20	1 líceum	48

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye magyarokra is vonatkozó adatai
Дані Мукачівської греко-католицької єпархії, які стосуються й угорців

Időpont	Plébániák száma	Tagok, hívek száma	Papok száma	Templomok száma	Iskolák száma
1944 októberéig	41	60 000	48	41	
1944 novemberétől	37	45 000	20	41	–
1991 október után	37	51 289	12 (ebből 6 külföldi)	53	–
1996	37	65 000	15	72	1 líceum

Kárpátaljai Római Katolikus Egyház / Римо-Католицька Церква Закарпаття

Járás, kultikus építményei (25)	Bezárt templom, filiál, kápolna, imaház	A szervek átalakították	Lerombolták	Visszaadták, felújították, újat építettek stb.
Beregszászi (3)	Nagybégány (1945), Bulcsú (1960),	Állami iskola	–	1992–1996
	Macsola (1960)	Autószerelő műhely		1990.06.04
		Lomtár		1992
Huszti (1)	Temetői kápolna (1950)	Lomtár	–	1991
Munkácsi (8)	Alsógereben (1960)	Raktár	–	1991-től a pravoszlávoké
	–	–	Kékesfüred, 1962	1991-től új templ., lelkigyak.h.é.
	–	–	Dubi, 1945	Ma üzlet áll a helyén
	Beregleányfalva (1958)	Raktár	–	1994
	–		Berezinka, 1945	n.a.
	Zsófiafalva (1961)		–	1991, átadták a pravoszlávoknak
	Kljacsanó (1960)		–	1990-ben teljesen felújították
	Németkucsova (1961)			1989-ben visszaadták
	Várpalánka (1958)			1989-ben visszaadták
Nagybereznai (1)	Révhely/Zabrigy (1945)	Pravoszlávok használj.	–	A r. kat. új templomot építettek
Nagyszőlősi (4)	Nagyszőlős (1959)	Gyári raktár	Orgonáját szétverték	1989. 1991. Paskai bíboros felszentelte
	Nagyszőlősi ferences kolostor és templom (1945)	1945–1949 pravoszláv 1949–1989 múzeum	–	Ferences templomot 2006-ban szentelték fel
	Királyházai vár-kápolna		–	A helyreállított kolostort 2009-ben szentelték fel
			1945	1994-ben a várkápolnát újra felépítették
Perecsenyi (1)	Turjaremete (1961)	Lomtár	–	1989-ben visszaadták
Técsői (3)	Bustyaháza (1958)	Tornyát, orgonáját lebontották, tornaterem lett	–	1989. visszadták, karácsony előtt felszentelték
	–	Kultúrház	–	–
	Oroszmokra (1945)		–	1996-ban v. adták, németek kitelep. A g. kat. Használják
	Dombó		1987-ben lerombolták	Helyére 1994-ben felirat. emlékkeresztet állítottak
Ungvári (4)	Gálocs g. k. és r. k. (1952)	Lomtár	–	1989-ben visszaadták, közösen használják
	Koncháza (1945)	Iskola	–	1992-ben szentelt a régi isk. átépít. Alakít.
	Korláthelmec (1960)	1967-től ateista múzeum	1986-ban lerombolták	Helyébe új ép., 1994-ben felszenték
	Mélyút (1960)			1989 visszaadták, Paskai bíboros felszentelte

Kárpátalján bezárt, elpusztított, újjáépített és visszaadott római katolikus templomok 1944–2010
Римо-католицькі храми, які були закриті, зруйновані, відбудовані та повернуті на Закарпатті у 1944–2010 рр.

Megnevezés	Gyülekezet száma	Tag	Lelkészek száma	Ref. iskolák	Templomok, imaházak száma
1921	77 (3 filiál, 3 missziói gyülekezetből áll)	65 000	76 (és 5 segédlelkész)	56	83
1941	80	70 000	110	70	80
1944 október után			100 (40-en elhagyták szolgálati helyüket)	–	81
1945–1989	86	140 000	55	–	90 (6 imaház)
1991–1995	91	68 000	27	4 líceum (1 elemi iskola)	91

Kárpátaljai Református Egyházkerület / Закарпатський реформатський церковний округ

A felbecsülhetetlen anyagi és erkölcsi károkat okozó ateista vallásüldözők a papokat „a szovjet nép ellenségének” kiáltották ki. Hazug vádakkal bélyegezték meg Isten és a nép hű szolgáit. A szovjet belügyi szervek 1945–1946 között először 3 papot tartóztattak le, név szerint: *Lőrincz István* őrdarmai esperest, *Tindira Ernő* bárdházi plébánost és *dr. Tóth József* szerednyei plébánost. Ezzel az egyházat érzékenyen érintő koncepciós perek sorozata indult el. A politikailag megvehetetlen vezetőiket, plébánosokat, segédlelkészeket koholt vádak alapján hurcolták meg. Ungváron a KGB mellet működő különleges tanács, illetve a „trojka”, a katonai törvényszék, a Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenes tevékenység vádjával 1948-tól újabb 16 papot ítélt el többnyire 25 évi, a rideg Szibériában letöltendő kényszermunkára.

Az eddigi adatok szerint 19 római katolikus papot vetettek börtön-lágerbe köztük volt:

1945: *Lőrincz István* őrdarmai, *dr. Tóth József* szerednyei,
1946: *Tindira Ernő* bárdházi,
1947: *Homolya Péter* felsődomonyai,
1948: *Galambos József* benei, *Horváth Ágoston* ungvári plébános,
1949: *Bártfay Kálmán* nagyszőlősi, *Hudra Lajos* kerepeci, *Placinger Pál* ungvári, *Haklik Sándor* ráti, *Pásztor Ferenc* beregszászi római katolikus plébános, esperes, vikárius.
1950: *Árvay Dezső* tiszaújlaki, *Bakó Zoltán* kisszelmenci, *Heveli Antal* szolyvai, *Sörös (Pivovar) János* munkácsi, *Tőkés (Trefszker) György* huszti
1951: *Csáti József* munkácsi segédlelkész, *Tempfli József* nevetlenfalui,
1952: *dr. Bujaló Bernát* ungvári főesperes, plébános, letartóztatták és elítélték.

Csáti József vikáriust például halálra ítélték. A kivégzéstől az isteni gondviselés mentette meg. Nem tért vissza és idegen földben nyugszik: *Haklik Sándor*[6] (1884–1945) kisráti esperes, *Pásztor Ferenc*[7] (1880–1949) beregszászi főesperes, vikárius.

Az itthon maradottok sem úszták meg állandó zaklatások nélkül. Levéltári anyagokból tudjuk, hogy szigorú megfigyelés alatt tartották őket. Akibe valamely oknál fogva belekötöttek, attól megvonták a működési engedélyt, mégpedig azzal a hamis szólammal, hogy „nem tartották be az egyházra vonatkozó állami törvényeket.” Sunyi módon gyakorolták azt a taktikát is, hogy a papokat egyik hitközségből a másikba helyezték át és erre mindig okot találtak. Az Állami Egyházügyi Hivatal vezetői az egyház belső életébe is beleavatkoztak. Például önkényesen neveztek ki számukra megfelelő, a szovjet hatalmi szervekkel együttműködő vikáriust, nevezetesen Molnár János személyében, aki a „békepapok” sorába tartozott, aki az üldözött paptársai mellett nem állt ki.

[6] DUPKA NÁNDOR: Haklik Sándor vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991). KMMI-füzetek XXIX. Kiadja: a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest 2023. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf (Letöltés: 2026.05.25.)

[7] DUPKA NÁNDOR: Pásztor Ferenc vértanú. *„Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta”*. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991). KMMI–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025. Tárolt változat: https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/pasztor-ferenc-vertanu (Letöltés: 2026.05.25.)

A bebörtönzött római katolikus papok csak az általános politikai amnesztia kihirdetése után, 1956–1957-ben térhettek haza. A szovjet koncentrációs tábor sem tudta megtörni hitüket, fizikailag legyengülten, de hozzáláttak szent kötelességük teljesítéséhez. Utolsó leheletükig eleget tettek isteni küldetésüknek, a rendszer magyar áldozatainak, meghurcoltaknak lelki erőt, hitet, reményt és vigaszt adtak. Ez a remény beteljesült, sokan nem érték meg.

Kárpátalján mindenki számára emlékezetes volt az az esemény, amikor *Csáti József* fogadta 1989 tavaszán *dr. Paskai László* esztergomi érseket. Ettől az alkalomtól érezhető pozitív változás állt be a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház életében. Ezzel kezdődött el az egyház életében a tulajdonképpeni „rendszerváltás”. [8]

1993-ban jött létre a Kárpátaljai Apostoli Kormányzóság. II. János Pál pápa a Kárpátaljai Apostoli Kormányzóság területén 2002-ben alapította a Munkácsi Egyházmegyét a római katolikus hívek számára. Első megyéspüspökévé az addigi apostoli kormányzót, *Majnek Antal OFM* püspököt nevezte ki.

3. A ruszin öntudatú görögkatolikus egyház szétzúzása

A kommunista diktatúrát megtestesítő állami egyházügyi hatóság az NKVD közreműködésével kíméletlenül indította el a görögkatolikus egyház felszámolását, ingó és ingatlan vagyonának elkobzását a központi pravoszláv egyház javára. Ennek érdekében a helyi szovjet karhatalmi szervek, a pravoszláv főpapok elvakult, gyűlöletkeltő propagandaháborút indítottak a görögkatolikus egyház és papjai ellen, nyíltan hangoztatták az Orosz Pravoszláv Egyházba való beolvasztásukat. Korlátlan elvetemültségük példájaként említhető, hogy *Sztojka Sándor* (1890–1943) püspök sírját is meggyalázták, holttestét feldarabolva szétszórták az ungvári káptalani temetőben.

A „bezpeka” pribékjei 1947. október 27-én sikertelen merényletet követtek el Lavki község határában *Romzsa Tódor* görögkatolikus püspök ellen. A meghiúsult merénylet után 5 nappal a munkácsi kórházi ágyán, november 1-jén Romzsa Tódor főpásztort megmérgezték. Halálának híre megrendítette egész Kárpátalját.[9] Azokat a görögkatolikus papokat, aki nem írták alá a csatlakozást, ezeket elhurcolták.

Az eddigi Bendász-feldolgozások szerint az akkor működő 265 plébánia 350 lelkészéből 129-en elutasították az aposztáziát, őket népbírósági tárgyalás után lágerekbe toloncoltak, egyeseket kivégeztek. Több mint 30-an nem tértek vissza.

A kegyetlenül meghurcolt görögkatolikus papok sorsának bemutatását ezúttal mellőzöm, mivel a konferencia előadóinak nagy része erről a témakörről tart előadást. Megjegyzem, a vértanúhalált halt görögkatolikus püspökök, főpapok, teológusok,

[8] BÉRES ATTILA: A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház története a rendszerváltástól napjainkig. – Kárpátaljai Szemle (digitalizált változata): http://karpatszemle.uz.ua/tarstud/ta060101.htm (Letöltés: 2026.05.25.)

[9] Romzsa Tódor (1911–1947) püspököt 2001. június 27-én az Ukrajnába látogató II. János Pál pápa boldoggá avatta.

parochusok, szerzetesek nevét 2004-ben felvéstük Kárpát-medence legnagyobb kegyeleti helyén felépített Szolyvai Emlékpark kőtábláira:

Antonisin István (1901–1948),
id. Bacsinszky Dániel (1879–1951),
Chira Sándor (1897–1983),
Czibere Tódor (1906–1950),
Choma Viktor (1891–1953),
Csépes János (1918–1953),
Csubáti József (1909–1949),
Demjánovics Péter Pál (1869–1945),
Dubiczki András (1877–1950),
Duliskovics Viktor (1917–1954),
Durnevics Tódor (1904–1954),
Fedeles Cirill (1881–1950),
dr. Fenczik István (1892–1945),
Ferencsik Tivadar (1915–1949),
dr. Hadzsega Gyula (1902–1947),
Holis Antal Konstantin (1894–1953),
Ilniczky Sándor (1889–1947),
Jankovszky Illés (1902–1948),
Keselya János (1904–1949),
Kohutics Tivadar (1881–1955),
Legeza István (1893–1955),
Legeza Péter (1912–1946),
Mózer Mihály (1915–1955),
Orosz Péter (1917–1953),
Ortutay Jenő (1889–1950),
Petrik Jenő (1892–1953),
Ruszinkó Miklós (1886–1955),
Sereghy András (1893–1950),
Simsa Andor (1882–1952),
Thegze Miklós (1905–1953),
Tivadar István (1895–1954),
Zavagyák Bazil József (1911–1958),
Zseltvay Fedor (1886–1951).

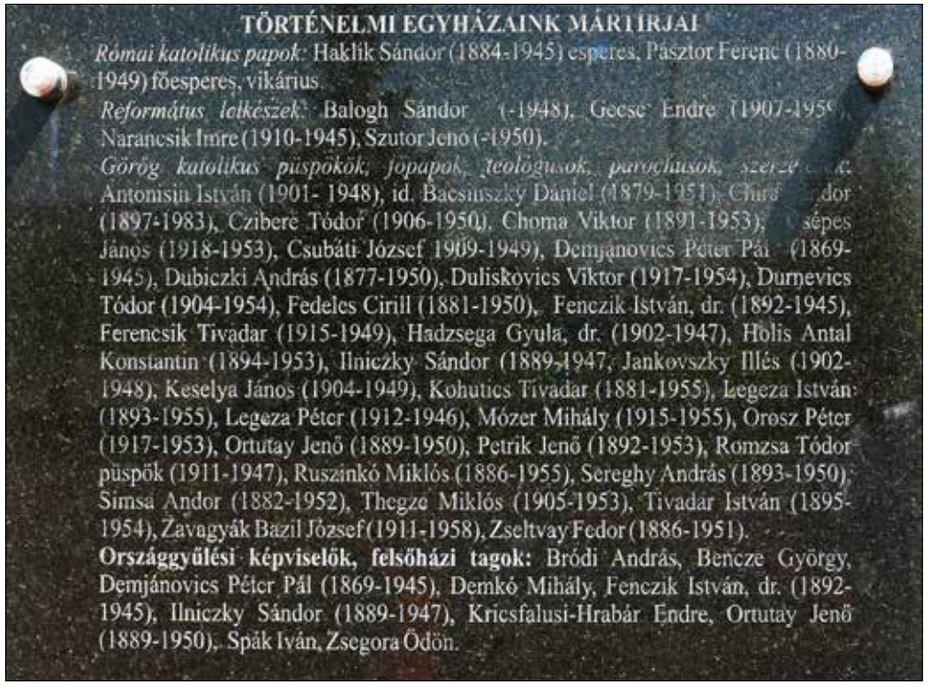

Orosz Péter boldoggá avatási eljárását Milan Sasik püspök indította el. 2022-ben Ferenc pápa elismerte Orosz Péter vértanúságát. A boldoggá avatták 2025. szeptember 27-én Bilkén.

Botlik József a *„Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976”* című, 2010. december 2-án Budapesten rendezett nemzetközi konferencia alkalmából megjelent könyvében[10] Kárpátalján a munkácsi, az Északkelet-Magyarországon a hajdúdorogi, Felvidéken az eperjesi, Délvidéken a kőrösi görög katolikus egyházmegyék, valamint az Észak-Erdély és Székelyföld parókiáinak lelkészei közül *„mindösszesen 264 Kárpát-medencei görög katolikus vértanú áldozatot”* mutatott be, akik a kommunista üldözés következtében haltak meg börtönökben, lágerekben.

5. A Református egyházkerület lelkészeinek felelősségre vonása

A nyilvánosságra került adatok szerint a II. világháború után kereken 100 református pap hagyta el 40 gyülekezetét és települt át Magyarországra. 1944 novemberében a háromnapos munkára elhurcolt magyar emberek között is számos pap volt, akik közül többen nem tértek haza.

Nagy teher nehezedett az itthon maradt református lelkészekre. A totális diktatúra kiépítésével szemben a történelmi egyházaink közül a legélesebben a református egyházhoz köthető Baráti Kör képviseletében eljáró lelkészek mertek testületileg is tiltakozni. A helyi magyarság nevében is elszántan vállalták a következményeket. Mint ismeretes, a két világháború között Kárpátalján is egyre növekvő befolyással bírt az „ébredési mozgalom”, amely részben megosztotta a református egyházat: egyesek támogatták, mások ellenezték a mozgalmat. A mozgalom célja elsősorban az volt, hogy öntudatos hitre nevelje a református vallásúakat. A Baráti Kör nevéhez fűződik a közös bibliaolvasó, igemagyarázó-értelmező találkozók, lelkészi eszmecserék, konferenciák, betegek, szegények és rászorulók megsegítését felvállaló missziós munkák, ifjúsági egyesületek és bibliai iskolák stb. szervezése, megvalósítása.[11]

1944–1947 között az ateista berendezkedésű hatalom helyi képviselő felfigyeltek a Baráti Kör tagjainak a magyar lakta településeken kifejtett „túlbuzgóságára.” Többek között az 1947-es bátyúi lelkészkonferencián az állam ajánlásával szembe szegülve, bátran állást foglaltak a moszkvai baptistákkal való szövetség ellen. A szovjet biztonsági szervek beavatkozására akkor került sor, amikor a Baráti Kör kemény magjának, másnéven „intézőbizottságának” (*Horkay Barna* nagyszőlősi, *Pázsit József* munkácsi, *Asszonyi István* forgolányi, *Simon Zsigmond* asztélyi, *Kovács Zoltán t*iszaújlaki és *Zimányi József* gecsei lelkészek) döntése értelmében két elszánt lelkész

[10] BOTLIK JÓZSEF: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976.* Az Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat és a Kárpátok Régió Kultúráért Közhasznú Egyesület közös kiadványa, Budapest, 2010.

[11] Peyer–Müller, F.: A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre. Református Zsinati Iroda Tanulmányi osztálya, Budapest, 1994. 344.p.

tagjuk, Zimányi József és Horkay Barna megfogalmazásában levelet intéztek *Sztálin*hoz.

A levél írói Sztálin magatartását Nabukodonozor-ral hasonlították össze, hogyan ő a zsidó néppel bánt és figyelmeztették Sztálint Isten előtti felelősségére.

Az is rendhagyó bátorságnak értékelhető, hogy a levelet az NKVD beregszászi hivatalában írták meg és adták át az illetékeseknek, hogy szolgálati úton juttassák el a hatóságokhoz, illetve a címzetthez. A *Zimányi József* életútját bemutató, 1995-ben megjelent kötetben is olvasható a fentebb említett levél, amelyet *Cibulka* őrnagynak, a KGB beregszászi osztályvezetőjének adott át. Egyébként Zimányi közléséből tudjuk, hogy a KGB elé került levél több változatban készült el. Többek között a levélről Agafonovnak, a területi vallásügyi meghatalmazottjának is tájékoztatták. Valamennyien érdekesnek és merésznek ítélték meg az ügyet. Az akcióról részletesen beszámol emlékiratában. Emlékezetből ezek tartalmát is közreadja, egyik első változatát szöveghűen idézzük:

„Hatalmas Sztálin! – Isten a német fasizmust sok orosz és más nép fiainak vérével törte le. Te a győzelem dicsőségét is magadnak tulajdonítottad. Mindenben Isten helyére helyezted magad. Hatalmas búzamezők mellett nagy táblákon hirdette a dicsekvő felírás: Isten nélkül és imádság nélkül, de műtrágyával és traktorral! Ezért az Úr meg fog alázni, mint Nabukodonozort. Saját fiaid fognak megvetni téged. – Amíg időd van, szállj magadba, adj dicsőséget a felséges Istennek! Ez a népednek is javára lesz. A gőgös Belsazár egy éjszaka birodalmával együtt elveszett. – Zimányi József és Horkay Barna"

A Sztálinnak írt levelet „felségsértésnek" ítélték meg, amely a belügyi szervek és a pártvezetőség körében is nagy zavart keltett. Hamarosan megjött a válasz is, *Berija* kiadta a parancsot, hogy a levél értelmi szerzőit, aláíróit, támogatóit szigorúan meg kell büntetni. Először 1947. október 16-án *Zimányi Józsefe*t gecsei és *Horkay Barnát* nagyszőlősi otthonában tartóztatták le.

1948-ban begyűjtötték a Baráti Kör belső magjához tartozó „sesztyorka" további tagjait, ahogy Zimányi nevezte őket emlékiratában – köztük Asszonyi Istvánt, *Pázsit Józsefet, Simon Zsigmondot, Kovács Zoltánt*. Rajtuk kívül még négy ember vittek el a Keleti Baráti Kör tagjai közül *Györke Istvánt, Huszti Bélát, Fekete Gyulát, Gulácsy Lajost.* Az utóbbi a kör munkatársa volt, még nem volt akkor lelkész, szabadulása után elvégezte a teológiát és lelkész lett. A kör tagjait elítélték és kényszermunkalágerekbe küldték.

A Baráti Kör „szétverése" után, a református vallás felbomlása céljából a hatalom újabb letartóztatásokat rendelt el. Koholt vádak alapján, szovjetellenes tevékenység vádjával ítélték el és lágerbe került *Gönczy Pál* (Nagydobrony), *Zsurki József* (Nagypalád), *Vass József* (Técső), *Tárczy Dániel* (Kisdobrony). Hasonló sorsra jutott *Csok József, Petneházy Gyula.* Hamis váddal ítélték el *Forgon Pál*t, a későbbi püspököt. *Papp István*t és *Csík Józsefe*t felfüggesztették szolgálatukból 3 évre.

A lágerben halt meg: *Narancsik Imre, Szutor Jenő, Balog Sándor.*

Sztálin halála után, 1956–1957 között a lágerekben sínylődő lelkészek amnesztiával szabadultak.

1959-ben kihallgatás közben az ungvári KGB pincéjében verték agyon *Gecse Endre* gálocsi református papot.

Sztálin halála után 1956–1957 között a lágerekben sínylődő lelkészek amnesztiával szabadultak. Visszatértek gyülekezetükhöz és folytatták szolgálatukat. Visszaemlékezve Gulácsy azt is elmondta: *„A nehéz körülmények próbára tették az Isten iránti hűséget, ezért a hosszú és nehéz évek alatt hasznára lehettünk rabtársainknak: Istennek igéjét hirdetve erősíthettük hitüket, reményüket a szabadulásra. Próbákkal teli küldetés volt ez: sok lelkész életét adta hitéért."*[12]

A meghurcolt református lelkészeknek Beregszászban, az egyházkerület központjának kertjében emlékművet állítottak.[13]

6. A kötelező ateizmus a vallás mákonya ellen

A hetvenes nyolcvanas években a kommunista hatalom Kárpátalján is belátta, hogy a történelmi egyházakat, a kis egyházakat ilyen durva sztálini módszerekkel nem tudja felszámolni. Új eszközöket alkalmaztak. A kemény diktatúrát puha diktatúra váltotta fel.

A hruscsovi enyhülés éveiben az állami intézményekben, különösen az iskolákban a „vallás mákonya" ellen bevezették a „kötelező ateizmust," fenntartásához a rendszer összeomlásáig ragaszkodtak. Folyamatosan kiadott magyar nyelvű ateista propaganda kiadványokkal, a média pártfegyverével szellemi vonalon üldözték a vallásokat, a papokat és a vallás gyakorlóit.

A *Kárpáti Igaz Szó*ban például kötelezően bevezették a „szombati világnézeti" fórumot. Ebben a rovatban vallásellenes cikkeket közöltek. Megszólaltatták az ideológiai front harcos ateistáit. *„Ez a vallásellenes harc azonban Kárpátalján összefonódott a magyarellenes propagandával is, hiszen talán egyetlen önszerveződési lehetőségét támadta és igyekezett kiirtani vallásos néphagyományait is."*[14] Ennek a harcnak Kárpátalján több „hírhedt bajnoka" is volt. Közülük *Szikszai Aladár* emelkedett ki, aki egykori kispap, az ungvári egyetem ateista tanára, számos ideológiai poszt birtokosa volt. Magyar nyelven a Kárpáti Igaz Szóba rengeteg cikket és öt brosúrát írt, amelyet azóta is „elrettentésként" idézik, emlegetik, amelyek a Kárpáti Kiadó gondozásában jelentek meg.[15]

[12] F. ZS. Emlékmű a lelkészeknek. – In: Kárpátalja, N-48., 2008. november 28.

[13] 2008. november 23-án Beregszászban, a Kárpátaljai Református Egyházkerület (KRE) Püspöki Hivatalának kertjében Zán Fábián Sándor püspök kezdeményezésére emlékművet állítottak a szovjet diktatúra idején mártírhalált halt, börtönt szenvedett és egy időre lelkipásztori szolgálatuktól megfosztott kárpátaljai református lelkészeknek. Alkotója Matl Péter szobrászművész. A gránitszobor szimbolikája nem más, mint egy, az időspirálhoz hasonlóan fölfelé csavarodó életfa. Az életfán három gömb van, melyek a lélek fejlődésének három stádiumát – a születést, a megpróbáltatást és az Istennel való egyesülést – ábrázolják.

[14] S. BENEDEK ANDRÁS: A tettenérhető történelem. Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat. (Vallás). Ungvár-Budapest, 1993. 109.

[15] Lásd: SZIKSZAI ALADÁR ateista könyvei: Igazság a református egyházról. Kárpátontúli Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod, 1962., A haladás leple alatt, 1972., A reverenda mögött. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1976., A kálvinizmus szépítés nélkül. Uzshorod, Kárpáti Könyvkiadó, 1978., Sorsunk a kezünkben van. (Egyházak és szekták téves tanairól). Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1986.

Balla László író, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője *A tanulók vallásellenes nevelése a magyar irodalom órán* címmel segédkönyvet írt az Ukrán SZSZK magyar tannyelvű iskoláinak pedagógusai számára. Ezenkívül ateista tematikájú verseket, prózákat jelentetett meg. A magyar ateista agitátorok csapatába tartozott még *Bihari Sándor, Veress Gábor, Rotman Miklós, Gajdos Béla, Gajdos Mihály* és mások, akinek brosúráit[16] a *Kárpáti Kiadó* a társadalom-politikai könyvsorozatában adta ki. Ezenkívül a Kárpáti Kiadó gondozásában megjelent *Kalendárium* is folyamatosan közölt magyar és ukrán szerzőktől ateista tematikájú cikkeket, illetve könyv alakban is kiadta az ukrán és orosz ateisták vallás ellenes munkáit is.

A rendszerváltásig megmaradt a kommunista cenzúra, amely a párt és tanácsi fennhatóság alá eső lapok anyagait vizsgálta meg. A KGB egyházüldöző osztályai mindvégig besúgó- és ügynökhálózatot tartottak fenn. A vallásuk mellett elkötelezett személyeket, az egyház aktivistáit állandó és jogtalan megfigyelés alatt tartották. A vallásos családok, illetve papi családok gyermekeinek akadályozták a kárpátaljai felsőoktatásban való továbbtanulását. Ezért több szülő gyermekét az észtországi Tallinn, belső ukrajnai Lemberg, Kijev, Odessza, sőt a Moszkva főiskoláira küldte felvételizni, aki bejutottak az egyetemekre, sokan az említett városokban telepedtek le, így gyarapították a helyben kialakult magyar diaszpórát.

Emlékezetükre szolgál a Tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Templom közösségi termeiben 2017-től megtekinthető: Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991 Idővándor tematikus kiállítása a Gulágra elhurcolt és megtorlásban részesült kárpátaljai római katolikus, görögkatolikus papok, református lelkipásztorok és más felekezetű vezetőinek emlékére. Összeállította *Dupka György* történész.[17] Tárolt változata: *https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/262_KMMI_1.pdf*

7. A megújuló egyházak a rendszerváltás után

Ukrajnában az Ukrajnai Egyházak és Vallási Szervezetek Tanácsa (UEÉVSZT) 1996 decemberében alakult, mint felekezetközi képviseleti konzultációs tanácskozó szerv.

Az UEÉVSZT célja az egyházak és vallási szervezetek erejének egyesítése Ukrajna lelki megújulásának céljából, valamint az egyházközi dialógus koordinációja Ukrajnában és a határain túl, részvétel a normatív törvényjavaslatok kidolgozásában, melyek az egyházak és az állam közötti viszonyt szabályozzák, együttesen a jótékonysági jellegű tevékenység végrehajtására.

A 2012 közepén rögzített állapot szerint az Ukrajnai Egyházak és Vallási Szervezetek Tanácsába 18 egyház és vallási szervezet tartozik (és egy felekezetközi szervezet), akik között megtalálhatóak ortodoxok, görög- és római katolikusok, protestáns egyházak,

[16] ROTMAN MIKLÓS. Új ember születik, 1961., BIHARI SÁNDOR. Armageddon zsoldoskatonái. 1962., KACSÓ BÉLA. A megtalált út. 1964., BUKOVICS DMITRO, GAJDOS BÉLA, GAJDOS MIHÁLY. A haladás útjában. Az igazság a görögkatolikus egyházról.1980.

[17] https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/262_KMMI_1.pdf (Letöltés: 2026.05.25.)

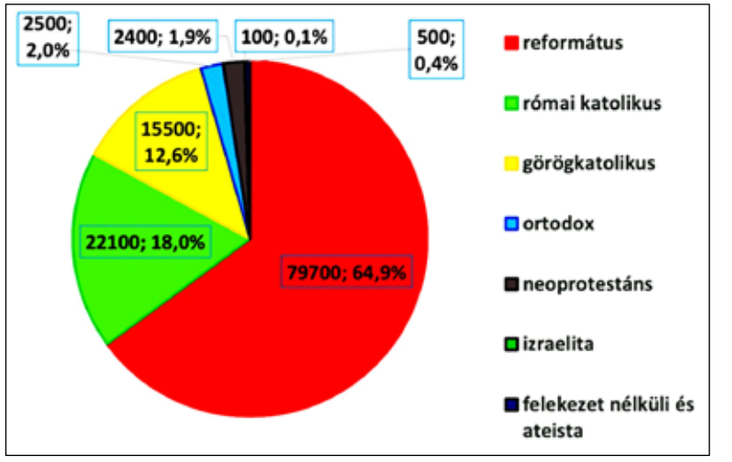

A felekezetek megoszlása Kárpátalján[18] */ Розподіл конфесій на Закарпатті*

de zsidó és muzulmán vallási egyesületek is. Jelen állapot szerint a Tanács Ukrajna híveinek több mint 95%-át képviseli. Az Ukrajnai Egyházak és Vallási Szervezetek Tanácsának tagja többek között *Zán Fábián Sándor*, a Kárpátaljai Református Egyház zsinatjának elnöke is.

A legutóbbi, 2022-ben végzett felmérések szerint a főbb felekezetek megoszlásának dinamikája a következő: a megyében 23 konfesszió keretén belül 1181 vallási közösség működik, 1100 pap teljesít szolgálatot. A görögkatolikusoknak közel 165, a reformátusoknak több mint 100, a római katolikusoknak több mint 60, az ortodoxoknak több mint 200 templomuk van. Kisebb felekezetek is imaházakkal rendelkeznek. Valamenynyi felekezetnél működik a vasárnapi iskola jellegű hittanoktatás és más tanfolyamokat is szerveznek

A kárpátaljai magyarok a református (79.700; 64,9%), a római katolikus (22.100; 18,0%), a görögkatolikus (15.500; 12,6%) egyházak keretein belül gyakorolják hitüket. A kárpátaljai magyarok körében jelentős a kisegyházak magyar híveinek száma is: ortodox 2500; 2,0%; neoprotestáns 2400; 1,9%; izraelita 100; 0,1%. A felekezet nélküli és ateisták száma 500 (0,4%).

Kovály Katalin demográfus véleménye szerint *„tradicionalista társadalom a kárpátaljai magyaroké. Fontos az istenbe vetett hit, a vallás. Az etnikai szocializáció három alappillére a család, az egyház és az iskola."*[19] Az eddigi tapasztalatok szerint a Kárpátalját felkereső és ideiglenesen itt szolgáló anyaországi lelkészek, szerzetesek nagyon fel-

[18] https://www.valaszonline.hu/2024/02/19/karpatalja-ukrajna-demografia-tarsadalom-magyarsag-kovaly-katalin-interju/#gsc.tab=0. Lásd még: https://real.mtak.hu/135072/1/Karpatlja_1920-2020.pdf (Letöltés: 2026.05.25.)

[19] https://www.valaszonline.hu/2024/02/19/karpatalja-ukrajna-demografia-tarsadalom-magyarsag-kovaly-katalin-interju/#gsc.tab=0 (Letöltés: 2026.05.25.)

néznek a kárpátaljai magyarokra (a háború előtti becsült száma 130-re tehető, az öt éve tartó háborús helyzetben 80 ezerre csökkenhetett a számuk, a további fogyását csak a háborút lezáró béke állíthatja meg), mert sokkal jobban ragaszkodnak magyarságukhoz és megélik azt. Nyilatkozataik szerint sokkal karakteresebben védik a hitüket is.

Feldolgozott irodalom

BALOG Sándor: *Sorsüldözöttek.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1992.

BENDÁSZ István-BENDÁSZ Dániel: *Helytállás és tanúságtétel.* A munkácsi g.k. egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture, Ungvár-Budapest, 1994.

BOTLIK József–DUPKA György: *Ez hát a hon...* Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged, 1991.

BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt.* Görög katolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.

BOTLIK József: *Görögkatolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976.* Budapest, 2010.

DUPKA György: *Kárpátaljai politikai elítéltek, Gulag-rabok, mártírok panteonja 1944–1970).* Szolyvai Emlékpark Alapítvány-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2026.

DUPKA György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján 1944–1991 között. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. ISBN 978-963-9814-61-5, ISSN 1022-0*283. Tárolt, letölthető változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=463 http://kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/szovjet_hatosag_szobor_szoveggel.pdf; http://mek.oszk.hu/13300/13350/

GULÁCSY Lajos: *Mélységből a magasba.* Önéletírás, bizonyságtétel az elmúlt időkről. Szerkesztette. KOVÁCSNÉ MARTON ERZSÉBET. Második, bővített (magán) kiadás, 2009.

HETÉNYI VARGA Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában.* III. kötet, Lámpás Kiadó, Abaliget, 1996.

GORTVAY Erzsébet (szerk.): *Jó pásztor volt.* Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre.* Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1944.

SZABÓ György (szerk.): *Tövises út az egységhez.* Fejezetek a kárpátaljai görögkatolikus egyház történetéből. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

PUSKÁS László (szerk.): *Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála.* Készült a boldoggá avatási életrajzi anyagok nyomán. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000.

Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

WYSZKOWSKI, Pawel: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján.* Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917–1944–1991). Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013.

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

Наприкінці жовтня 1944 року частини 4-го Українського фронту зайняли Закарпаття. На підставі розпорядження Військового командування, виданого 13 листопада 1944 року, військовозобов'язаних осіб угорського та німецького походження було звинувачено за принципом колективної вини; за участю НКВС, починаючи з 18 листопада 1944 року, понад 30 тисяч осіб було вивезено до радянських таборів, а їхньою єдиною провиною була їхня власна національність.

Згідно зі сценарієм, затвердженим у Кремлі, комуністична диктатура нав'язувала багатонаціональному населенню суспільний устрій радянського зразка, розпочавши насильницький процес радянізації.

Антицерковними заходами насамперед змушували до втечі, інтернували, винищували, а систематичними переслідуваннями залякували членів громад наших історичних Церков. Церкви позбавляли їхніх керівників, паралізували й обмежували їхнє структурне функціонування. У 1945–1947 роках радянська влада дозволяла священникам і пасторам здійснювати свою діяльність, водночас ведучи за ними спостереження. На підставі цього вирішували, яким способом їх усунути: це могло бути ув'язнення, залякування, заборона здійснювати душпастирське служіння, переведення або примушення замовкнути назавжди. Останнє означало табір.

Поза храмом нічого не можна було робити. Партія прагнула повністю контролювати керівництво Церквою. Без дозволу відомства у справах релігій нічого не могло відбуватися. Знищення Церкви здійснювалося планомірно. На Закарпатті кількість переселенців зросла в декілька разів, їх стало більше, ніж місцевих жителів. Змінилося також співвідношення релігій. Найсильнішою стала Православна Церква, оскільки Греко-Католицьку Церкву ліквідували, а її храми силоміць передали православним.

У короткому дослідженні йдеться також про жорстокі радянські репресії, спрямовані проти угорських Церков Закарпаття, їхніх керівників і священнослужителів. Атеїстичні ідеологи прагнули повністю зруйнувати релігійні традиції тисячолітнього життя місцевих угорців, а також його фундамент, побудований на ідеї християнської моралі та вірі. Місцеве комуністичне керівництво не приховувало своєї мети: воно прагнуло нав'язати й закарпатцям безрелігійне суспільство радянського типу. Тому поступово обмежували свободу діяльності церковних громад та їхніх душпастирів, однак навіть репресивними заходами не змогли зламати величезного опору народу. Тому вони були змушені дозволити Церквам за суворих умов продовжувати

їхню попередню діяльність. Ця діяльність обмежувалася релігійними обрядами всередині храмів та похоронами. Забороняли здійснення хрещень, церковних вінчань, викладання релігії, публічне відзначення традиційних церковних свят, збори духовенства, зібрання, конференції тощо.

Численними прикладами можна підтвердити, що тих, хто чинив опір, придушували. Радянська державна влада та партійне керівництво створили для контролю над Церквами Закарпаття різні організації та установи радянського типу. До них належали маріонеткова держава, що існувала в 1944–1946 роках, а згодом, на території Закарпаття, офіційно приєднаній до Радянського Союзу 22 січня 1946 року, – створене відомство у справах релігій, НКВС, СМЕРШ та відділи у справах релігій інших органів внутрішніх справ, підрозділи з переслідування релігії. Під час їхньої діяльності на Закарпатті з-поміж священнослужителів небажаних для більшовицької державної влади релігій багатьох було вбито, піддано переслідуванням, ув'язнено та залякано. Їхні релігійні святині, споруди та землі конфіскували, священні книги знищували, нищили та спалювали. Церкви й парафіяльні будинки перейшли у державну власність. Таким чином, громади орендували храми у держави. Держава наказала закрити низку храмів, а в деяких із них діяли атеїстичні музеї.

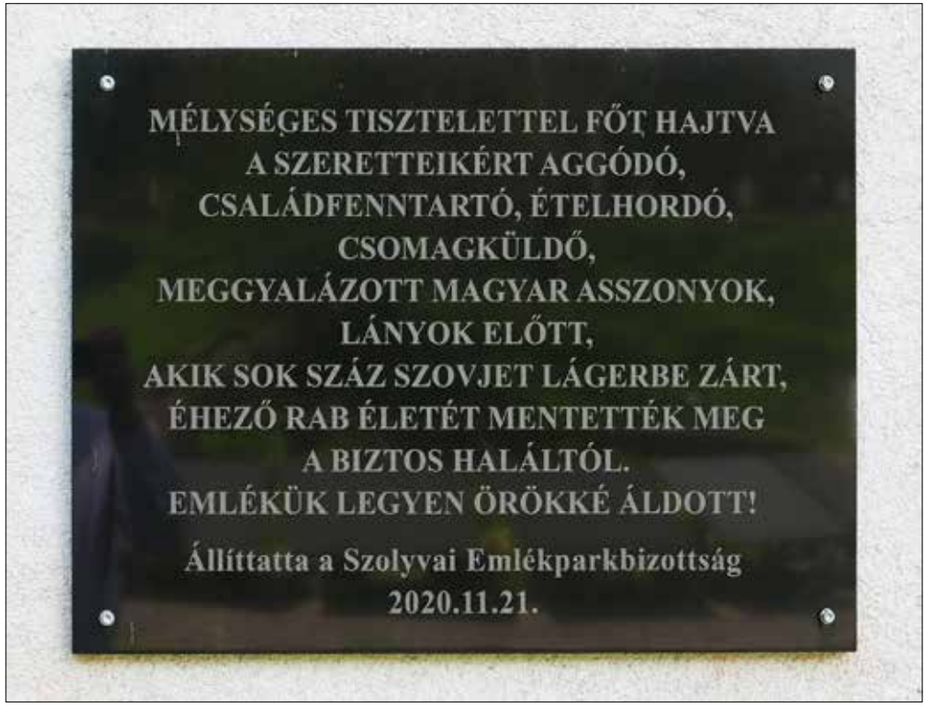

Szolyva, emlékpark / Свалява, меморіальний парк

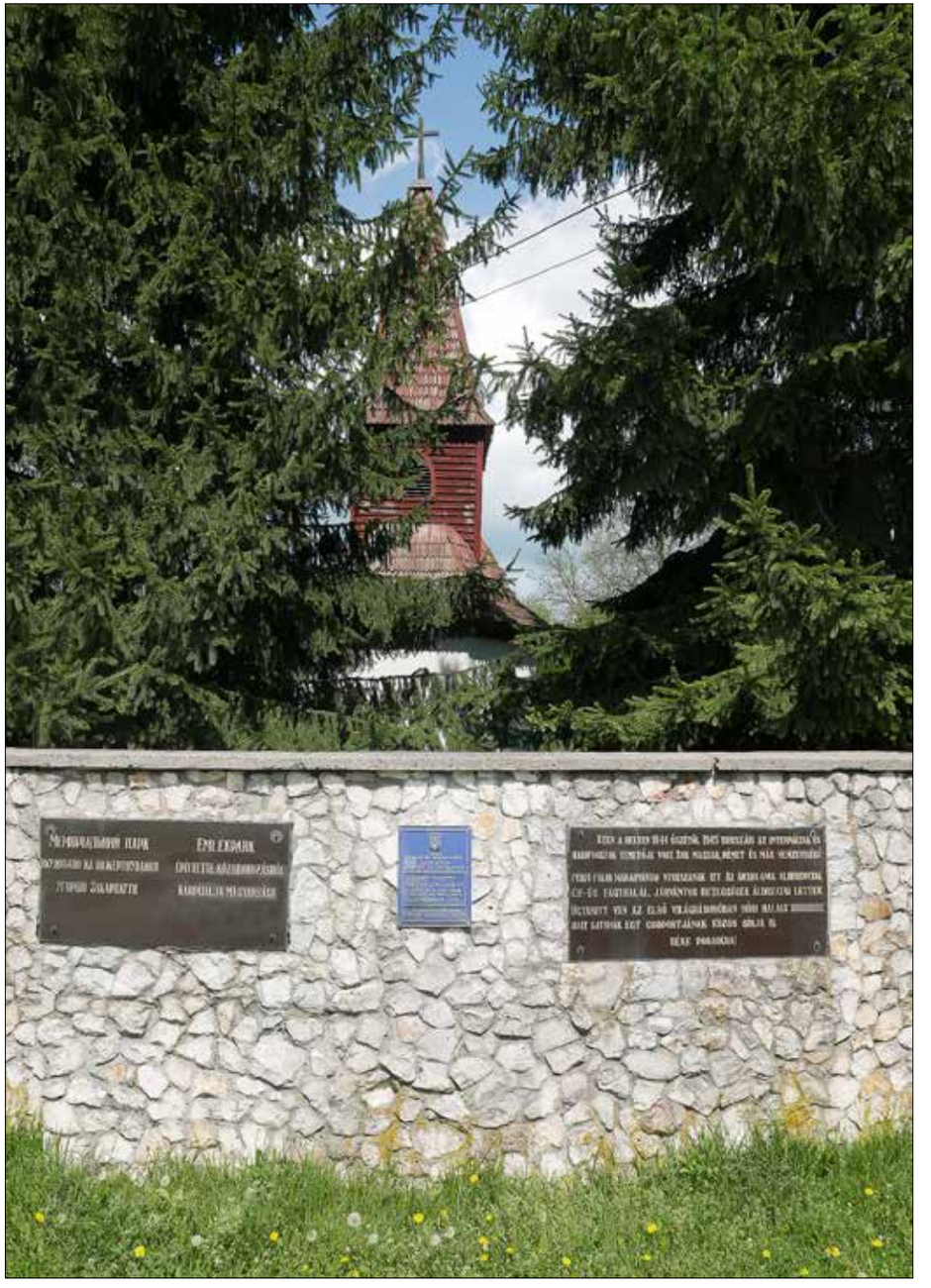

Szolyva, emlékpark / Свалява, меморіальний парк

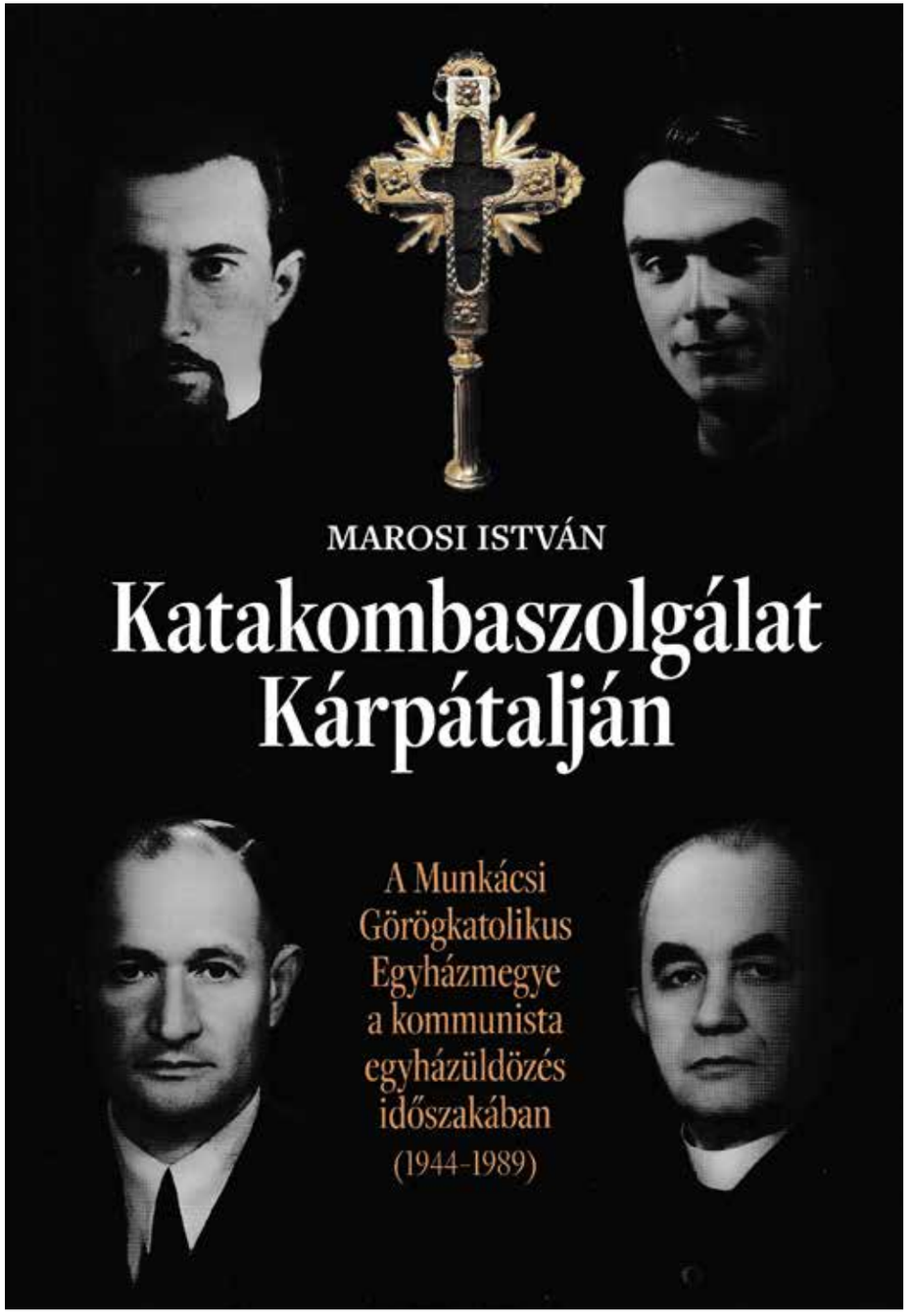

Marosi István

A MUNKÁCSI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE PAPJAINAK SORSA A SZOVJET DIKTATÚRA KEZDETÉN ÉS AZ AZZAL ÖSSZEFÜGGŐ DÖNTÉSKÉNYSZER

Előzetes gondolatok

Egyre inkább előtérbe kerül az a kérdés, hogy a második világháborút követően az egyházi személyek milyen emberi, lelki és hitbeli megfontolások alapján hozták meg döntéseiket Kárpátalján a szovjet kommunista egyházüldözés időszakában. Milyen motivációik voltak a nehéz egyházi és személyes élethelyzetekben, s fel tudták-e mérni döntéseik következményeit? Ezek a megfontolások azért kerülnek előtérbe, mert az egyházüldözés vizsgálatának közösségi dimenziójából egyre inkább a személyes, azaz a szubjektív döntések területére tevődnek át a vizsgálatok.

Ez a megközelítés azért is erősödhetett fel az elmúlt években, mert az Apostoli Szentszék leállította a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye hitvallóinak 2003-ban felterjesztett csoportos boldoggá avatási eljárását.[1] Ez a kárpátaljai görögkatolikusok körében, különösen pedig az üggyel hivatásszerűen foglalkozó kutatók (Bendász Dániel (1938–2019), Puskás László (1941–2023)) és számos hitvalló pap leszármazottjai körében disszonáns érzéseket váltott ki. Akkor erősödött fel egyre inkább az a szándék, hogy a hitvallóknak és vértanúknak egyéni emléket kell állítani. Ez az emlékállítás nemcsak középpontba állítja a hitvallókat külön-külön is, de tovább erősíti azt a meggyőződést is, hogy a hitvallók egyénileg is kifejezték keresztény és katolikus hitüket.

A szovjet egyházüldözés, s esetünkben a kárpátaljai görögkatolikusság üldözése tekintetében több publikáció is megjelent az elmúlt évtizedekben. Ezek a boldoggá avatási eljárások történeti hátterének a feltárását is szolgálták (Romzsa Tódor[2], Orosz

[1] A témáról bővebben: Riskó Marianna, „A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem…" Betekintés Chira Sándor püspök életútjába a források tanúságával. In: *Acta Academiae Beregsasiensis*, 2014/1. (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Évkönyve), 166kk.

[2] P*uskás László, Romzsa Tódor püspök élete és halála.* Budapest, Don Bosco, 1998., Puskás László, *Megalkuvás nélkül. Romzsa Tódor élete és halála.* Budapest, Barnaföldi Gábor Archívum, 2001., Пушкаш, Ласло, *Священномученик Теодор Ромжа. Жизнь єпископа Мукачевской греко-католической єпархии мученика Теодора Ромжи* (1911–1947). Будапешт, 2008., Пушкаш, Ласло, *Житіе Блаженного Теодора Ромжі.* Ужгород, Приватна друкарня Романа Повча, 2013.

Péter Pál[3] és az előkészületi fázisában lévő Chira Sándor[4]). Említést érdemelnek azok a publikációk is, amelyek összefoglaló munkaként jelentek meg az elmúlt években és hozzájárulnak a korszak egyháztörténeti eseményeinek a megértéséhez és megismeréséhez.[5] A publikációkon kívül említést kell tennünk arról is, hogy hitvalló papjainkról egyre több emléktábla jelenik meg templomainkon, életük feldolgozásra kerül tudományos konferenciák, történelmi filmdráma[6] és színpadi darab[7] keretein belül. Mindez azt bizonyítja, hogy a Munkácsi Egyházmegye hitvalló és vértanú papjainak mártíriuma, s általánosságban a kárpátaljai görögkatolikusok XX. századi üldözése a közösségi és egyházi emlékezet részévé vált, ami az önazonosság erősítését segítheti hosszabb távon is.

A több évtizedes kutatások eredményeit követve egyre szembetűnőbb az is, hogy a málenkij robot fogalmával meghatározott 1944 utáni népirtás és a kárpátaljai egyházak, köztük a görögkatolikus egyház elleni atrocitások egyazon kiindulópontra vezethetők vissza. A második világháborút követő kárpátaljai egyházüldözés is a szovjet politika azon törekvése volt, hogy a kárpátaljai viszonyokat és helyi társadalmi berendezkedést átalakítsa, vagyis szovjetizálja, szovjetesítse.[8] Ennek érdekében a deportálásoktól, a politikai gyilkosságoktól és az ideológiai harctól sem riadtak vissza. Mindezen előzetes gondolatok fényében értelmezhető a görögkatolikus egyház második világháborút követő üldözése is.

[3] Puskás László, *Ilyeneké Isten országa. Isten szolgája Orosz Péter (1917–1953) titokban felszentelt püspök élete és vértanúsága.* Budapest, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola. 2010., Пушкаш, Ласло, *Петро Павло Орос. Життя та мучеництво, Ужгород, Ліра, 2015., Пушкаш, Ласло, Таких бо царство небесе (Мк 10,14). Слуга Божий, таємний єпископ, священномученик Петро Орос (1917–1953). Життя та мучеництво.* Будапешт, Товариство української культури в Угорщині, 2015.

[4] Riskó Marianna, *Chira Sándor munkácsi püspök élete és vértanúsága.* Budapest, Romanika, 2017.

[5] Dupka György – Molnár D. Erzsébet (szerk.), *„…és nem hallgatott el az Egyház". A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet egyházüldözés idején (1944–1989).* Ungvár–Beregszász: Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, 2013., Marosi István, *Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–1989).* Fénykép-dokumentáció és történeti áttekintés. Beregszász–Budapest, 2024., Мароші Іштван, *Катакомбне служіння на Закарпатті. Мукачівська Греко-Католицька Єпархія під час комуністичного переслідування Церкви (1944–1989).* Фотодокументи та історичний огляд. Берегове–Будапешт, 2025., Marosi István (szerk.), *„Mindenek ellenére megmaradtunk" – Tanulmányok a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye üldözéséről, 1944–1989.* Beregszász–Budapest, 2026. Molnár D. Erzsébet – Szamborovszkyné Nagy Ibolya: *A megszállástól a felszámolásig. Ruszinok és görögkatolikusok Kárpátalján a szovjet megszállást követő években* (1944–1949). Historia Ecclesiastica, XV, 2024/1. 105–118.

[6] Eredeti cím: *Romzsa Tódor.* Rendező: Bokor Attila. Műfaj: életrajzi / történelmi dráma. Bemutató: 2026. január 15. (Magyarország).

[7] Előadás címe: *Boldogok, akik nem látnak.* Típus: misztériumjáték / színpadi adaptáció. Szerző: Lukácsy György. Rendező: Berettyán Nándor. Játszóhely: Nemzeti Színház (Budapest) – Gobbi Hilda Színpad.

[8] A szovjetesítés (szovjetizálás) az a folyamat volt a Szovjetunióban, amely által az állam politikai vezetése az elfoglalt területeket (például Kárpátalját) a saját politikai, gazdasági és társadalmi rendszerébe integrálta, gyakran erőszakos eszközökkel, beleértve az egyházak üldözését és a tulajdonviszonyok radikális átalakítását. A szovjet államberendezkedés kiterjesztésének főbb elemei Kárpátalján 1944 után: az egypártrendszer bevezetése (kommunista hatalomátvétel), a földek államosítása és kollektivizálása, a magántulajdon korlátozása, illetve megszüntetése, a politikai rendőrség kiépítése, deportálások (pl. málenkij robot), az oktatási és kulturális rendszer átalakítása, a vallási intézmények ellenőrzése és üldözése, különösen a görögkatolikus egyház felszámolása. – Molnár D. Erzsébet, A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (1944–1953). In: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások.* Beregszász–Ungvár, 2021, 501–512.

1. Kárpátalja szovjet integrációja és az egyházpolitikai repressziók (1946–1949)

A Szovjetunió a második világháborút követően a meghódított területek társadalmi és politikai integrációjára törekedett. Kárpátalja esetében az erre vonatkozó szovjet politikai következtetés az volt, hogy az első világháború utáni csehszlovák politikának és közigazgatásnak az integrációra vonatkozó tevékenysége nem volt hatékony. A szovjet politikai következtetés szerint a csehszlovák állam azért nem tudta a saját állami rendszerébe integrálni a kárpátaljai területeket, vagyis Podkarpatszka Ruszt, mert a görögkatolikus egyház ebben gátolta.

A szovjet politikai felsővezetésnél a kárpátaljai szovjetesítési (ti. integrálási) folyamatot is lassúnak és eredménytelennek tekintették, ezért 1946 nyarán Moszkvából a régióba küldték J. Pugót, a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa tagját[9], aki jelentésében a legfőbb problémaként „az unió (vagyis a görögkatolikusok) kérdését"[10] jelölte meg. Pugo az uniót „féregnek" nevezte „a kárpátaljai nép ifjú, egészséges testén", amellyel – elmondása szerint – a lakosság megsemmisítésére törekvő „katolikus magyar és német hatalmak fertőzték meg". A társadalmi és közigazgatási struktúra haladéktalan felszámolását sürgette Kárpátalján, miközben a görögkatolikusok együttműködését a korábbi államhatalommal különböző bűnök megjelölésével magyarázta. Ezek az ún. görögkatolikusok ellen felrótt bűnök (1.) a latinizálás, (2.) a magyarosítás, (3.) a görögkatolikusok földalatti bomlasztó tevékenysége a Csehszlovák Köztársaság idején. Pugo jelentése szerint az „unitus papság" a felelős a szovjetellenes tevékenységekért is. Ideológiai jellegű gondolatait a következőképpen fogalmazta meg: „Róma mindig a Szovjetunió ellensége volt és az is marad. A katolikus egyház és a Szovjetunió két ellentétes világ, az egyik létezése kizárja a másik létezését. A Szovjetunió számára csak egyetlen megoldása van a katolikus kérdésnek: a Vatikán befolyásának megszüntetése, azaz az egyházi unió felszámolása Kárpátalján."[11]

[9] Szamborovszkyné Nagy Ibolya, A szovjet egyházpolitika mérföldkövei és sajátosságai 1944–1991 között., In: Marosi István (szerk.), *„Mindenek ellenére megmaradtunk" – Tanulmányok a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye üldözéséről, 1944–1989.* Beregszász–Budapest, 2026, 13–24. – VKÜT: Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa (A görögkatolikus egyházat is ez az állami szerv felügyelte.) OPET: Orosz Pravoszláv Egyházügyi Tanács.

[10] Az egyházi uniók létrejöttének eredménye lett a görögkatolikus egyház.

[11] GARF, fond 6991., opisz 3., gyelo 1112., 37. A téma bővebb kifejtése: Marosi István: Szovjet politikai nyomásgyakorlás a görögkatolikus egyházra. In: *Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–1989).* Budapest, 146–[a fejezet utolsó oldala]., Marosi István, A görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján. In: Marosi István (szerk.), *„Mindenek ellenére megmaradtunk" – Tanulmányok a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye üldözéséről,*

Ez a reflexió egyébként a ruszin többségű görögkatolikus papság Apostoli Szentszékhez való kötődését és a helyi társadalomra vonatkozó befolyását igazolja. Mindezek ellenére meg kell jegyezni, hogy a szovjet vezetés a római katolikus és a református egyházakat is hasonlóan kezelte: a reformátusokat egy moszkvai központú szervezetbe kívánta kényszeríteni,[12] római katolikusokat pedig izolálni szerették volna egy Rómától független autokefál egyház létrehozásával.[13]

A gyakorlati megfontolás szerint a kárpátaljai görögkatolikusokat a Szovjetunió területén 1943-ban állami felügyelet mellett ismételten legalizált Orosz Pravoszláv Egyházba igyekeztek beolvasztani. A szovjet propaganda ezt a folyamatot „régi, vagyis az eredeti egyházi kötelékbe" való visszatérésként értelmezte. Az állami szervek által irányított folyamat a görögkatolikusok esetében különálló folyamatként zajlott a korábbi egyházi egységek esetében. Nyugat-Ukrajnában 1943 és 1946 között zajlottak az egyesítésre irányuló események, és az 1946 márciusában lezajlott „lembergi álzsinat" jelentette a katolikus egyházzal való unió végét. Kárpátalja esetben 1944 októberében kezdődött a folyamat, de sem politikai nyomásgyakorlással, sem titkosszolgálati eszközökkel nem tudták elérni az egyesítést. Nem tudott ugyanis kialakulni a lembergihez hasonló kezdeményező csoport, ezért az 1949. február 18-án kiadott álnyilatkozatot tekintették az egyházmegye „önfeloszlatásának". A nyilatkozattal adminisztratív jellegű határozat született, melynek értelmében Murányi Miklós káptalani vikárius megszüntette az egyházmegye működését.[14]

Megállapítható végezetül, hogy a szovjet politikai vezetés mind Nyugat-Ukrajnában, mind Kárpátalján az államhatalom és az állami ideológia kiépülésének gátját látta a görögkatolikus egyházban. Az egyházüldözés ugyanis a kommunista ideológia egységesítését is képezte, amelyben az állam az „Istenben való hit" helyére a „kommunizmusban való hitet" emelte.[15] Ezáltal a kárpátaljai egyházak az osztályharc keretei közé kerültek. Ezzel együtt meg kell jegyezni azt is, hogy a szovjetesítés-

1944–1989. Beregszász–Budapest, 2026, 115–156.

[12] Szamborovszkyné Nagy Ibolya, „Többet tenni most nem lehet. Irattárba." A kárpátaljai reformátusok és az orosz baptisták egyesülési/együttműködési történetéről (1947). In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Reformáció öröksége, 2. kötet. Hagyomány, identitás, történelem.* Budapest, KRE ETKI – KRE HTK, 2020, 377–399. Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Egyházpolitika szovjet módra. In: Csatáry György (főszerk.): *Kárpátalja története. Örökség és kihívások.* Beregszász–Ungvár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – „RIK-U", 2021, 540kk.

[13] GARF, fond 6991., opisz 3., gyelo 10., 106. Szamborovszkyné Nagy Ibolya, *Egyházpolitika szovjet módra,* 535kk.; Bohán Béla, Adalékok a szatmári egyházmegye 20. századi történetéhez (Ahogy írásokból és saját tapasztalatomból láttam). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2007/3–4, 113–174. Budapest, METEM, 2007, 118–119.

[14] Bővebben: Marosi István, *Katakombaszolgálat Kárpátalján…*, 146–197., Мароші Іштван, *Катакомбне служіння на Закарпатті…*, 146–197., Marosi István (szerk.), *„Mindenek ellenére megmaradtunk"...*, 115–171.

[15] Володимир Фенич, Мученики чи жертви? Віра в комунізм замість віри в Бога: (анти)релігійна політика радянського уряду на Закарпатті до січня 1946 року, In: Marosi István, *Boldog Orosz Péter Pál élete és vértanúsága (1917–1953)*, *Життя та мученицька смерть блаженного Петра Павла Ороса (1917–1953)*. Beregszász–Debrecen, 53–106.

sel összefüggő egyházi represszziók illeszkedtek a helyi társadalomra mért „hét csapás" rendszerébe, amelyet a szovjet államvezetés népirtási szándékkal hajtott végre Kárpátalján.[16]

2. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a második világháború időszakában

A kárpátaljai görögkatolikusok egyházkormányzati egysége, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a vallásos élet vezetésén túl a társadalmi jelenlétet is biztosította a régióban. A közösség a szovjet politikai vezetés egyik legfontosabb problémájává vált 1944 októberét követően a régió vonatkozásában. Az ungvári uniót (1646) követően az egyházmegye összefonódott a helyi társadalommal. Az egyházmegye tömegbázisát jelentő ruszinság sajátos társadalmi helyzetéből eredően a görögkatolikus papság adta a népesség értelmiségi és a politikai rétegét is. Ez a jelleg csak a 20. század első évtizedeiben kezdett változni.

Kárpátalja lakossága az 1941-es népszámlálás szerint 725 712 fő volt, ebből az 1945-ös sematizmus adatai alapján 480 888 fő görögkatolikusnak vallotta magát. Az egyházmegye 35 esperesi kerületben működött, 275 parókiával és 347 filiával, 449 templommal. Az egyházmegye 329 papjából Ungvár városában 42 áldozópap szolgált egyházi intézményekben, de jelentős számú papság tevékenykedett Munkácson, Huszton és Beregszászban is.[17] Az 1944 októbere és 1947 októbere[18] között szentelt papokkal együtt a papság létszáma 416-ra emelkedett.[19]

A hívek nemzetiségi sokszínűségét Romzsa Tódor püspök 1947. július 31-én Nyikita Hruscsovnak, az Ukrán Kommunista Párt első titkárának írt levele rögzíti. Eszerint az egyházmegye területén mintegy 519 000 görögkatolikus élt, köztük 60 000 szlovák, 62 000 magyar, 13 000 román, a többiek ukrán és orosz nemzetiségűek voltak.[20] A dokumentumból nyilvánvaló, hogy a levél megírásának időszakában a ruszin kifejezést már nem lehetett használni. De némi iróniával azt mondhatjuk, hogy a Munkácsi

[16] Dupka György összefoglalta azokat a jellegzetes eljárási módokat, amelyek a kárpátaljai társadalom ellen irányultak 1944 októberét követően, ezeket „csapásnak" nevezte el. A szovjet politika hét egymástól elkülöníthető akciót hajtott végre, amelyek közül háromban világosan felfedezhetők azok a jellegzetességek, amelyek mentén a görögkatolikus papságot is presszionálták: „[...] Negyedik: a szovjet hatóság rögtönítélő, különleges bíróságának felállítása és működése következtében letartóztatott személyek. Ötödik: a szovjetellenes elemek NKVD általi letartóztatása, begyűjtése. [...] Hetedik: az NKVD–KGB politikai represszziója." (1945–1953).

[17] Marosi István (szerk.), *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1945. évi sematizmusa.* Beregszász, 2020. (Bendász-hagyaték-sorozat, 3.), 75–132.

[18] 1944 októberében szállta meg a Vörös Hadsereg Kárpátalját, és 1947. október 31-én gyilkolták meg Romzsa Tódor püspököt.

[19] Romzsa Tódor püspök 32 papot szentelt püspöki időszakában. – Bendász István – Bendász Dániel, *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Budapest, Kairosz, 2014, 495–497.

[20] DAZO, fond 151., opisz 25., od. zb. 3387., 5–7.

Egyházmegye már a szovjet hatalom Kárpátaljára érkezése előtt is „internacionalista", de mindenképpen „interetnikus" volt. (1. melléklet)

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a görögkatolikus egyház demográfiai és soknemzetiségű jellege[21], papjainak magas száma és kiterjedt intézményrendszere fontos társadalmi tényezővé tette az egyházmegyét a régióban. Ezért akaratán kívül komoly kihívást jelentett a kiépülő szovjet politikai és társadalmi rendszer számára. Nem túlzás azt mondani, hogy az évszázadokon át tartó szolgálatot követően üldözötté váltak Kárpátalja Szovjetunióhoz tartozásának az időszakában.

3. Döntéskényszer a mélyülő üldözéssel összefüggésben

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye és papjainak üldözése gyakorlatilag 1944 őszén kezdetét vette, amikor a szovjet Vörös Hadsereg elérte, elfoglalta és katonailag megszállta Kárpátalját. A szovjet megszállással összefüggő egyházüldözési folyamat mostanra bőséges szakirodalommal rendelkezik.[22] Ezen folyamat kezdeti szakaszára röviden utalunk, hogy témánkat elhelyezhessük a történelmi kontextusban. Az egyházüldözési időszaknak egymástól jól elkülöníthető szakaszai figyelhetők meg, melyek közül kettő tartozik közvetlenül a témánkhoz és Legeza Péter vértanúságához.

Az első évek a görögkatolikus egyházzal szembeni szovjet politikai nyomásgyakorlás időszakaként (1944. október – 1948 vége) aposztrofálhatók. Az elfoglalt terület szovjetizálásával összefüggésben a kiépülő új politikai irányvonal a politikai nyomásgyakorlásra helyezte a hangsúlyt. Ezekben az években politikai jellegű letartóztatásokkal, rábeszéléssel, polgári peres eljárásokkal, koncepciós perekkel és politikai gyilkosságokkal próbálták rávenni a görögkatolikus papságot a katolikus egyház elhagyására. Az adott időszakban 32 papot tartóztattak le, közülük 12 vértanú lett[23], többek között Legeza Péter 1946. november 24-én. Az nyomásgyakorlás időszakában további 81 pap és papcsalád hagyta el az egyházmegyét, következésképpen Kárpátalját. Bizonyos értelemben az emigráltak is áldozatoknak tekinthetők, bár ténylegesen nem lettek kitéve atrocitásnak egyházmegyéjük

[21] Tóth Attila – Linc Annamária, Kárpátalja nemzetiségi és vallási összetételének alakulása a XX. század első felében. In: Marosi István (szerk.), *„Mindenek ellenére megmaradtunk"*..., 49–73.

[22] Az Orosz Péter Pál vértanúságáról szervezett konferenciakötet forrás- és irodalomjegyzéke megtalálható: Marosi István, *Boldog Orosz Péter Pál élete és vértanúsága (1917–1953), Життя та мученицька смерть блаженного Петра Павла Ороса (1917–1953)*. Beregszász–Debrecen, 545–571.

[23] 1944. október és 1948. december 31. között letartóztatott papok: Demjanovics Péter Pál, Ilniczky Sándor, dr. Fenczik István, Kabáczy Rezső, Mondi Miklós, Ortutay Jenő, Azary András, Durnevics Tódor, Fedeles Cirill, Mikula Mihály, Popovics János, Rabár János, Szkiba János Teofán, Dr. Ujhelyi István, Bobik Mihály, Dr. Hadzsega Gyula, Ivancsó Viktor, Ivancsó Gyula, Keselya János, Minya János, Pop Simon Dániel, Antonisin István, Csubáti József, Ferencsik Tivadar, Jankovszky Illés, Miskolczy Ferenc, Orosz János, Paszulyka Jenő, Sepa Bazil Miklós OSBM, Szokol János, Verbescsuk István (V. I. később aposztata lett). Legeza Pétert és Romzsa Tódort meggyilkolták.

területén. Jelentős részük a csehszlovákiai és romániai egyházüldözéssel szembesült.[24]

A következő évek nagy kihívása a kárpátaljai görögkatolikus papok egzisztenciális döntéseinek meghozataláról szólt a nyílt üldözés első szakaszában (1949. január – 1952. június 5.[25]). A görögkatolikus papság sorsát meghatározó letartóztatások vagy szolgálattól való eltiltások többsége erre az időszakra tehető. Az egyházmegye 416 papja közül 302 áldozópap (és velük a papcsalád is) hozott egzisztenciális és lelkiismereti döntést ezekben az években, amely aztán hosszú távon meghatározta személyes sorsukat. A döntések alapján három fő csoport[26] különíthető el:

1. Hitvallók és vértanúk (126 áldozópap), akik elutasították a pravoszláv egyházhoz való csatlakozást. Többségüket javító-nevelő munkatáborokra ítélték, vagy 1944 és 1956 között kivégezték, illetve politikai gyilkosságok áldozatai lettek. A döntési kategória 30 papja lett vértanú.

2. Hithűek (47 áldozópap), akik megtagadták az áttérést a pravoszláviára, azaz a csatlakozást az Orosz Pravoszláv Egyházhoz, és nem működtek együtt az államhatalommal, de eddig feltáratlan okokból nem indult ellenük büntetőeljárás.

3. Aposztaták (129 áldozópap), akik elfogadták a szovjet hatalom által támogatott egyházpolitikai átalakítást, csatlakoztak az Orosz Pravoszláv Egyházhoz és tovább működtek annak kötelékében. (69 „visszatért", „megtért" 1956-ot követően.)[27]

4. Görögkatolikus papok lelkiismereti és egzisztenciális döntései

Halálos ítélet a papság ellen

A Szovjetunióban 1947-ben eltörölték a halálbüntetést, s helyére lépett az Ukrán SZSZK Büntető törvénykönyvének 54. § 4. és 10. cikkelye, melyben a kiszabható legsúlyosabb büntetés a huszonöt év javító munkatábor, öt év polgári jogfosztás és teljes vagyonelkobzás lett.[28] A görögkatolikus papokat legtöbbször ezzel az ítélettel szankcionálták, ami a gyakorlatban a halálos ítéletnek felelt meg. Ez lényegében a bírósági

[24] „4. szolgálaton kívüliek: 32 áldozópap" (Marosi István, *Katakombaszolgálat Kárpátalján…*, 437–438., Мароші Іштван, *Катакомбне служіння на Закарпатті…*, 437–438.)
„5. emigráltak: 82 áldozópap" (Marosi István, *Katakombaszolgálat Kárpátalján…*, 439–445., Мароші Іштван, *Катакомбне служіння на Закарпатті…*, 439–445.)

[25] Utoljára Pochil Lászlót tartóztatták le 1952. június 5-én.

[26] A témánk szempontjából tárgyalt három döntési kategórián kívül „emigráltak" és „szolgálaton kívüliek" csoportjáról beszélhetünk.

[27] A döntési kategóriák bővebb kifejtése: Marosi István, *Katakombaszolgálat Kárpátalján…*, 202–445., Мароші Іштван, *Катакомбне служіння на Закарпатті…*, 202–445., Marosi István (szerk.), *„Mindenek ellenére megmaradtunk"* ..., 222–246.

[28] A Szovejtunióban alkalmazott Büntető törvénykönyv 54. cikkelye szabályozta az „ellenforradalmi bűncselekmények" szankcionálását: 54. § 4. pontja – segítségnyújtás a nemzetközi burzsoáziának, vagy olyan szervezeteknek, amelyek a Szovjetunió ellen tevékenykedtek; 54. § 10. pontja – szovjetellenes agitáció és propaganda.

ítéletek meghozatalakor tudatosult a papságban. Bendász István visszaemlékezése az egyik bizonyíték: „...eltörölték a halálos ítéletet. Erre korábban nem figyeltem fel, csak akkor, amikor az ítéletünket kezdték olvasni. Az ítélet így kezdődött: »Mivel el van törölve a halálos ítélet, a fennálló legnagyobb büntetésre – ilyen és ilyen paragrafus alapján – huszonöt év kényszermunkára, plusz öt év polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítéljük.«"[29]

Lelkiismereti és hitbeli döntés

A papok és papcsaládok számára lelkiismereti és hitbeli kérdéssé vált az a szovjet hatalmi kényszer, amely a görögkatolikus papságot a katolikus egyház elhagyására és az orosz pravoszláv egyházhoz való csatlakozásra kényszerítette. A papok előtt álló választás nem pusztán egy konkrét egyházhoz való tartozást jelentett, hanem a folyamat lelkiismereti és hitbeli döntéssé vált. Nem egyszerűen „munkahelyi" vagy adott esetben „fenntartói" kérdésként jelent meg, mivel a katolikus erkölcstan alapján a katolikus egyháztól való tudatos elszakadás aposztáziának, azaz hittagadásnak minősül.

Mindezt az is alátámasztja, hogy a kommunizmus időszakában a görögkatolikus papság döntéseit a katolikus erkölcstan hagyományos kategóriáival értelmezték kezdettől fogva. Mint később kifejtésre kerül, szinte kezdettől használták a döntések kategorizálására (és ma is használjuk) a hitvalló, hithű, vértanú, aposztata, megtért fogalmakat. Ezek a fogalmak ebben az összefüggésben egyszerre hordoznak történeti és erkölcsi jelentést is.

Egzisztenciális döntés

A papság részéről egzisztenciálisnak tekinthetők azok a döntések, amelyeket a görögkatolikus papok 1944 után egyénileg, teljes személyiségük bevonásával, tudatosan és végleges elköteleződéssel hoztak meg az Orosz Pravoszláv Egyházhoz való csatlakozás kérdésében. Meg kell említeni, hogy a cölebs és a szerzetespapokon kívül a döntések meghozatalában a családoknak is volt szerepe. A döntéskényszer ezért sajátos családi tanúságtétellé is minősült. Az adott élethelyzetben kötelező volt állást foglalni a hatalommal való együttélés és együttműködés vonatkozásában. A döntések a papság és a családjaik egyházhoz tartozásának a személyes dimenzióit és társadalmi helyzetüket is hosszú távon határozták meg.

Tudatos döntések

A görögkatolikus papság 1944 októberét követően a döntéseit kényszerhelyzetben hozta meg. Mivel a hatóságok megtagadták az egyházmegye bejegyzését 1944-et követően, így a papság hivatalos működése is ellehetetlenült. Arra kényszerítették őket, hogy csatlakozzanak az Orosz Pravoszláv Egyházhoz, ami – mint már kifejtettük – a katolikus erkölcstan alapján hittagadásként, vagyis aposztáziaként volt értelmezhető. (2–3. melléklet) A szovjetizálással összefüggő egyházüldözés tehát a görögkatolikus

[29] Részlet Hidász Ferenc OFM Bendász Istvánnal 1990. augusztus 8-án Beregszászban készült interjújából.

papok számára nem csupán az intézményi vagy társadalmi hovatartozás problémáját jelentette, hanem lelkiismereti, egzisztenciális és hitbeli döntéskényszerré vált.[30]

Egzisztenciális döntések a gyakorlatban, példák az „önigazolásra"

Az egzisztenciális döntések meghozatala nagyon mély személyes és lelki vívódásokon alapuló döntés lehetett a papok és papcsaládok számára. Ezért a témához nem az ítéletalkotás, hanem a tényszerűség mentén lehet csak közelíteni. Egyrészt a legfontosabb azt tudatosítani, hogy az ítéletalkotás nem feladatunk! Másrészt azt is el kell ismernünk, hogy az erre vonatkozó források mennyisége viszonylag csekély. Leginkább a különböző vívódások, gondolkodási irányok meghatározására, rögzítésére lehetnek elegendők. Példaként szolgálhatnak a probléma és a döntések mélyén lévő vívódások igazolására.

1. Danielovics István,[31] 1949-ben alsókalocsai pap, Makárius ortodox püspökhöz, 1956. augusztus 30-án (Fancsika) írt levele a tudatos áttérés igazolására szolgál. Egyben arra is rávilágít, hogy a kezdeti időszakban az áttért görögkatolikus papok jobb javadalmazásban és elismerésben részesülhettek: *„Már 1930-ban foglalkoztam azzal a gondolattal, hogy őseink hitére: a právoszláv vallásra térek át. Miután azonban b. e. Gebé püspök jóakaratulag figyelmeztetett, hogy a pravoszláv vallás még eléggé uj tünet nálunk, s kitehetem magamat esetleges inzultusoknak…, fölhagytam szándékommal, s maradtam továbbra is g[örög]kat[olikus] pap. […] Jött azután 1949-ben az örömhir, hogy mindnyájan áttérhettünk az állami právoszláv vallásra. Minden befolyástól, rábeszéléstől mentesen, legtisztább meggyőződésemből elsőnek jelentkeztem a m[unkács]. e[gyház].m[egyei]. papok sorából, mire Makarius akkori püspökünk kinevezett munkácsi lelkésznek, a Patriarcha Őszentsége pedig protojerei méltósággal tüntetett ki."* (4. melléklet)[32]

[30] http://regi.mindszenty.katolikus.hu/koszoru/karpataljai_vertanuk.html, 2022. június 15. A felosztást készítette: Puskás László, Bendász Dániel és Szőke János.
I. Meggyilkolták az egyházüldözés kezdeti időszakában (1 személy)
II. Koncepciós perben ítélték halálra és kivégezték (2 személy)
III. Erőszakos halál a börtönben vagy kényszermunkatáborban (3 személy)
IV. A börtönben vagy munkatáborban betegség vagy más ok következtében elszenvedett vértanúhalál (20 személy)
V. Galíciai ukrán papok, akiket Romzsa püspök 1945-ben vett fel az egyházmegyébe (4 személy)
VI. A lágerben elszenvedett szenvedések és az ott szerzett betegségek következtében már a kiszabadulás után bekövetkezett halál: a) A már a lágerben rokkantnak minősített és ennek következtében szabadlábra helyezett papok, akik a rokkantságukkal összefüggő betegségekben haltak meg később (33 személy), b) A lágerben elszenvedett megpróbáltatások és betegségek miatt később elhalt papjaink (10–12 személy)
VII. Erőszakos halál a hitért és titkos lelkipásztori munkáért a láger után (3 személy).

[31] Danielovics István 1889. június 21-én született, 1913. december 21-én szentelték pappá, Alsókalocsán szolgált, 1949. január 15-én csatlakozott az Orosz Pravoszláv Egyházhoz.

[32] BIGKKL, 20. A pravoszláv egyház Kárpátalján

2. Bácskay Antal,[33] 1949-ben alsóveresmarti pap aláírta a pravoszláviára történő áttérési kérelmét. A lágerből hazatérő papok és különösen Bendász István hatására 1956-ban azonban hivatalosan visszavonta az áttérési kérelmét. (5. melléklet) A „megtérését" követően a hívei előtt nyilvánosan vallotta meg katolikus hitét és beszélt lelki vívódásairól: „*Kit kövessek: Judást vagy Pétert? Pétert követem. Beismerem, hogy gyáva voltam mint Péter. Beismerem, hogy megtagadtam az Urat, mert hitem megtagadásával annak alapítóját is megtagadtam. Hét és fél éve sajog a lelkem, mardos lelkiismeretem, de végre is megkaptam Isten kegyelmét és az erőt, hogy mély bukásomat bevalljam előttetek. Igen, hittagadó voltam, de megkaptam az erőt, visszatértem és ezt a legnagyobb örömmel jelentem be nektek. Hittagadásomkor ti szó nélkül követtetek engemet, hiszem, hogy a visszatérésemben is követni fogtok. Követtetek, jöttetek utánam a rosszban, annál inkább kövessetek a jóban. Az Úr ítélőszéke előtt hiába fogtok hivatkozni rossz pásztorotokra, mert az Úr majd azt feleli nektek, hogy pásztorotok megjavult, miért nem követtétek a jóban is. Tehát tudjátok meg, hazudtam én is és hazudnak mindazon hitehagyott papok, akik azt mondják, hogy mi ugyanazok vagyunk, akik voltunk, mi úgy végzünk [ti. szertartást – a szerző] mint azelőtt! Nem igaz, mert mi megtagadtuk az igaz katolikus hitünket és ha úgy is végeztünk, mint eddig azt csak azért tettük, hogy rá ne jöjjetek álnokságunkra és ne vegyétek észre, hogy hittagadókká tettünk titeket is.*" (6. melléklet)

3. Ortutay Elemér,[34] 1949-ben ungvár-ceholnyai káplán és teológiai tanár megtagadta az áttérést a pravoszláviára. Hitvalló papként javító munkatáborra ítélték, és együtt raboskodott Csépes János szintén hitvalló pappal Vorkután. Utóbbi 1953. augusztus 5-én lett vértanú, akinek a feleségéhez Ortutay 1956. július 31-én írt levelet, miután a hazatérése előtt meglátogatta a sírját. Csépes János elhunytát vértanúságnak nevezte, ami annak a jele, hogy kezdettől fogva vértanúként tekintettek rá pap- és rabtársai egyaránt: „*Férje 1953-ban vértanúhalált halt… ott fekszik [ti. A vorkutai temetőben – a szerző], aki a miénk és akire jogosan vonatkoztathatjuk, hogy accepit coronam martyrii, elnyerte a vértanúság koronáját.*" (7–8. melléklet)

4. Bendász István,[35] 1949-ben felsőveresmarti pap a személyes hitvallásáról és egyben a vívódásáról is tanúságot tett feleségének Karagandából 1951. szeptember 27-én írt

[33] Bácskay Antal 1909. május 25-én született, 1932. szeptember 21-én szentelték pappá, Alsóveresmarton szolgált. 1949-ben áttért a pravoszláviára, azonban 1956-ban visszavonta az áttérési döntését, ezért 1957. január 31-én letartóztatták. Lembergben, Kijevben, Moszkvában és a Mordvin ASZSZK börtöneiben raboskodott.

[34] Ortutay Elemér 1916. június 2-án született, 1941. október 6-án szentelték pappá, Ungváron szolgált (hitoktató és teológiai tanár), 1949. augusztus 29-én tartóztatták le, Lembergben, Kíjevben és Vorkután raboskodott. Az illegalitásban működő „egyszemélyes teológia" tanára volt, 20 papot nevelt ebben az időszakban.

[35] Bendász István 1903. augusztus 3-án született, 1928. február 12-én szentelték pappá, Felsőveresmarton szolgált, 1949. május 27-én tartóztatták le, Ungváron, Kijevben, Kujbisevben és Karagandában raboskodott. Hivatásszerűen foglalkozott a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetével és a görögkatolikus papcsaládokkal kapcsolatos iratokat gyűjtésével. Könyv- és irathagyatéka a Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár alapító gyűjteménye lett.

levelében. A lelki nehézségeit fokozta az is, hogy a gyermekei számára a civil életben negatív körülmények teremtődtek azáltal, hogy a hitéhez hűséges maradt, elutasította a hitehagyást és az állammal való együttműködést: „*Sajnállak Babykám! S úgy fáj az a gondolat, hogy miattam éltek ilyen sanyarú helyzetben és állandó rettegésben a kitelepítést illetőleg. Fáj ez nekem, édes Babykám! De másképp nem tehettem. Aposztata, hittagadó nem tudtam lenni. Ha meg is tettem volna, rajtatok nem segítettem volna, magam pedig élőhalott lettem volna, a lelkiismeret-furdalás már régen sírba vitt volna. Gyermekeinkre pedig valamikor ujjal mutogattak volna: »ezeknek is hittagadó, áruló apjuk volt, ezeknek az apja sem volt hajlandó szenvedni hitéért.« Szenvedésem bár nagy, de megtörni nem tud, lelkileg erős vagyok. Így tettem és így tennék ma is. Ha bele is pusztulok, de tudom, hogy foltot nem hagytam sem magamon, sem rajtatok. Titeket pedig vigasztaljon az a tudat, hogy részesei vagytok az én hitvallóságomnak. Borzasztó elgondolni azt is, hogy gyermekeim tovább nem képezhetik magukat, mert az apjuk nem volt hajlandó hittagadóvá lenni…*" (9. melléklet)

5. Gojdics István,[36] 1949-ben huszti káplánként csatlakozott a pravoszláv egyházhoz. Egy rokonától került hozzánk nemrég az a korábbi papi csoportkép, melynek hátsó oldalán 1951. május 24-i dátummal elkezdték a négy csoportba sorolt papok neveit. A feliratok magukban hordozzák a döntési kategóriák elnevezését is: „Meghaltak", „Erősek", „Gyengék", „Határon túli".[37] A kép hátsó oldalára felírt oszlopok elnevezéséből és a papok neveiből jól látható, hogy egyrészt a kezdettől fogva kategorizálták a döntési csoportokat. Másrészt igazolást nyer az a korábbi megállapításunk, hogy ezek a csoportok nem voltak egységesek és változhattak. A mára elfogadott kategóriák a közösségi tudatban kialakult fejlődésnek az eredményei, s ugyanazt a döntést másként is kifejezhették. De az is nyilvánvaló, hogy a kategóriák esetében egyfajta erkölcsi ítéletalkotás is megtörténhetett kezdettől fogva. A képfelirat neveiből kiderül, hogy annak készítője a hitvallókat „erősek"-nek, a pravoszláv egyházba áttérőket „gyengék"-nek nevezte. Külön elgondolkodtató, hogy saját magát nem szégyellte a „gyengék" közé sorolni. (Amennyiben elfogadjuk Gojdics Istvánt a lista készítőjeként.) (10. melléklet)

Befejezés

Befejezésként elmondható, hogy hajlamosak vagyunk elsősorban a saját közösségünk szenvedéseire figyelni. Mi, kárpátaljaiak és görögkatolikusok is sokat beszélünk egyházunk veszteségeiről, ami érthető is a történelemünk okozta sebek és az abból származó traumák miatt. Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk azt is, hogy a kommunizmusnak nem csak a görögkatolikus egyházban és nem csak Kárpátalján voltak áldozatai. A 20.

[36] Gojdics István (ifj.) 1917. június 12-én született, 1941. július 12-én szentelték pappá, Huszton szolgált, 1949. december 22-én csatlakozott az Orosz Pravoszláv Egyházhoz.

[37] A fotó digitalizált változatát 2026. május 27-én Vigyikán Gábortól, Gojdics István távoli rokonától kapta meg a Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár.

századi tragédiák között a magyar szenvedések (pl. málenkij robot) mellett meg kell emlékeznünk a németek üldözéséről is Kárpátalján, a holokausztról, de ugyanebbe a kategóriába sorolhatjuk a holodomort is az ukránság körében.

Kelet-Európa népei a 20. században sokat szenvedtek a kommunizmustól és a fasizmustól, egyénileg és közösségileg is. Egymás szenvedésének megismerése és megértése közös emlékezetpolitikát alakíthatna ki, és segíthetné a népek, nemzetek közeledését is nemcsak Kárpátalján, hanem a régióban is.

A 20. századi teológia és lelkiség fontos fogalma a *compassio*, vagyis az együttérző szenvedés, amely a másik fájdalmának megértését és hordozását jelenti. Mi hordoz magában ez a fogalom? Úgy vélem, ez nemcsak Isten és ember, hanem ember és ember kapcsolatában is értelmezhető. A kelet-európai népeknek jobban meg kellene ismerni egymás szenvedéstörténetét is, mert ez a kölcsönös megértés és tisztelet alapjává is válhat, de mindenképpen segítené a megértést. Az együttszenvedés gondolatára a kárpátaljai hitvallók életpéldája is tanít bennünket, mivel hitvalló/hithű/vértanú papjaink különböző nemzetiségűek voltak (magyar, ruszin, ukrán, román, szlovák), mégis ugyanannak az értelmetlen üldözésnek az elszenvedői.

Mellékletek

1. melléklet Romzsa Tódor püspök Nyikita Hruscsovnak, az UKP első titkárának írt levele (1947. július 31., DAZO, fond 151., opisz 25., od. zb. 3387., 5.)

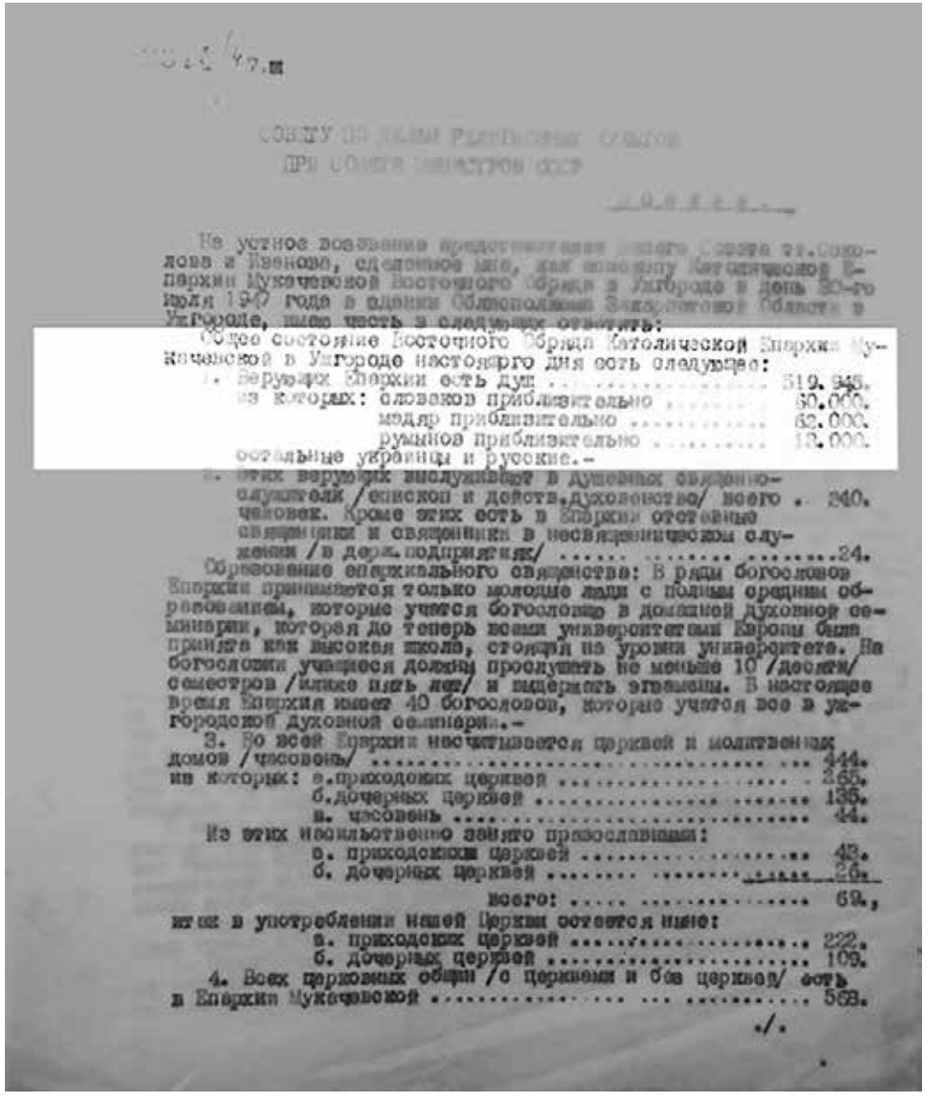

Его состояние Восточного Обряда Католической Епархии Мукачевской в Ужгороде настоящего дня есть следующее:

1. Верующих Епархии есть душ ..... 519.
из которых: словеков приблизительно ..... 80.000.
мадяр приблизительно ..... 62.000.
румынов приблизительно ..... 12.000.
остальные украинцы и русские.-

2. Этих верующих послушных в духовных сношениях /епископ и действ.духовенство/ всего . 240. человек. Кроме этих есть в Епархии отставные священники и священники в несвященнических служениях /в держ.подприятиях/ ..... 24.

Образование епархиального священства: В ряды богословов Епархии принимаются только молодые люди с полным средним образованием, которые учатся богословию в домашней духовной семинарии, которая до теперь всеми университетами Европы была принята как высокая школа, стоящая на уровне университета. На богословии учащиеся должны прослушать не менше 10 /десяти/ семестров /шесть лет/ и выдержать экзамены. В настоящее время Епархия имеет 40 богословов, которые учатся все в ужгородской духовной семинарии.-

3. По всей Епархии насчитывается церквей и молитвенных домов /часовень/ ..... 344.
из которых: а.приходских церквей ..... 265.
б.дочерных церквей ..... 135.
в. часовень ..... 44.
Из этих насильственно взято православными:
а. приходских церквей ..... 43.
б. дочерных церквей ..... 26.
всего: 69.,
ими в употреблении нашей Церкви остается ныне:
а. приходских церквей ..... 222.
б. дочерных церквей ..... 109.

4. Всех церковных общин /с церквами и без церквей/ есть в Епархии Мукачевской ..... 568.

./.

2. melléklet Bendász István papi adatgyűjtése és döntési kategóriák szerinti rendszerezése (BIGKKL, 22. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névsorai az egyházüldözés időszakából (1944–1989))

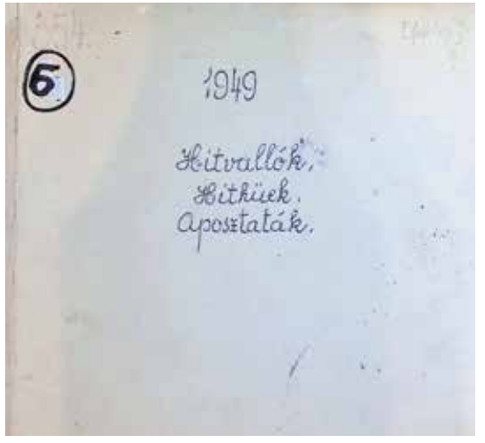
6

1949

Hitvallók.
Hithűek.
Apostaták.

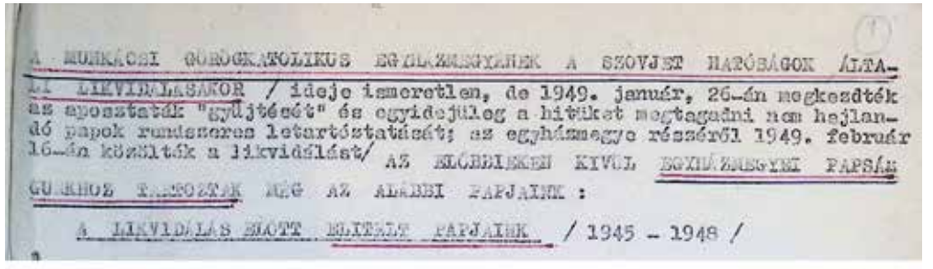
A MUNKÁCSI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYÉNEK A SZOVJET HATÓSÁGOK ÁLTAL LIKVIDÁLÁSAKOR / ideje ismeretlen, de 1949. január, 26-án megkezdték az apostaták "gyűjtését" és egyidejűleg a hitéket megtagadni nem hajlandó papok rendszeres letartóztatását; az egyházmegye részéről 1949. február 16-án közölték a likvidálást/ AZ ELŐBBIEKEN KÍVÜL EGYHÁZMEGYÉNK PAPSÁGA GULÁGOKBA TÁVOZTAK MÉG AZ ALÁBBI PAPJAINK :

A LIKVIDÁLÁS ALATT ELHUNYT PAPJAINK / 1945 - 1948 /

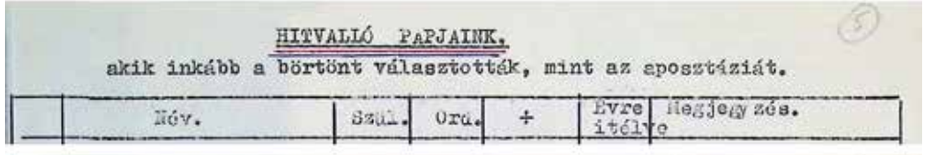
HITVALLÓ PAPJAINK,
akik inkább a börtönt választották, mint az apostáziát.

	Név.	Szül.	Ord.	+	Évre ítélve	Megjegyzés.

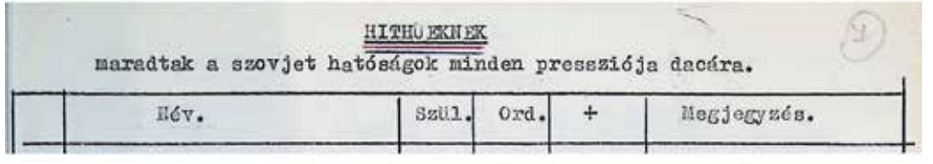
HITHŰEKNEK
maradtak a szovjet hatóságok minden presszója dacára.

	Név.	Szül.	Ord.	+	Megjegyzés.

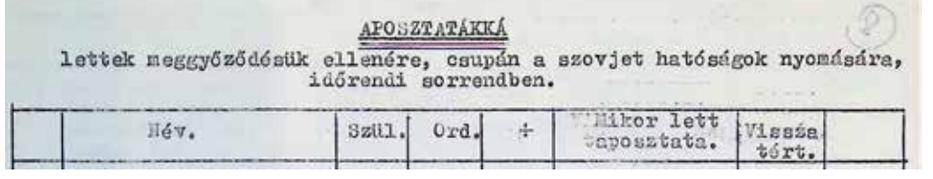
APOSZTATÁKKÁ
lettek meggyőződésük ellenére, csupán a szovjet hatóságok nyomására, időrendi sorrendben.

	Név.	Szül.	Ord.	+	Mikor lett apostata.	Vissza tért.	

3. melléklet Munkácsi görögkatolikus egyházmegyés görögkatolikus papok, bazilita szerzetesek, emigráltak és az azonos területen élő római katolikus papok névjegyzékének fedőlapja, a gyűjteményben alkalmazott jelmagyarázat és példa a jelölésre (22. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névsorai az egyházüldözés időszakából (1944–1989))

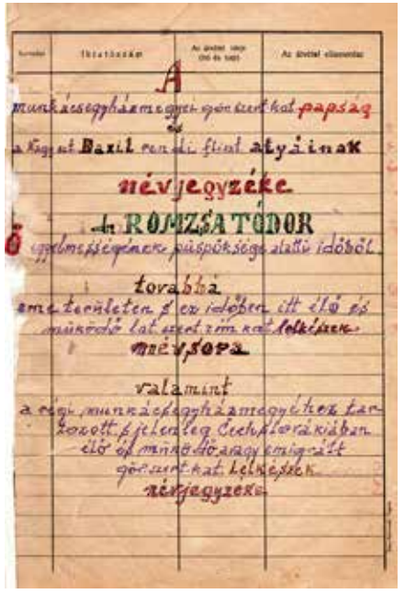
A
munkácsegyházmegyei görögkatolikus papság
és
a Kegyes Bazil rendi szent atyáinak
névjegyzéke
a ROMZSA TÓDOR
egyházmegyénk püspöksége alatti időből
továbbá
azon területen és ez időben itt élő és működő lat. szertartású papok közlésével
névsora
valamint
a régi munkácsegyházmegyéhez tartozott jelenleg Csehszlovákiában élő és működő nagyemigrált görögkatolikus papok közlésével
névjegyzéke

Ad memoriam.

Jelmagyarázat.

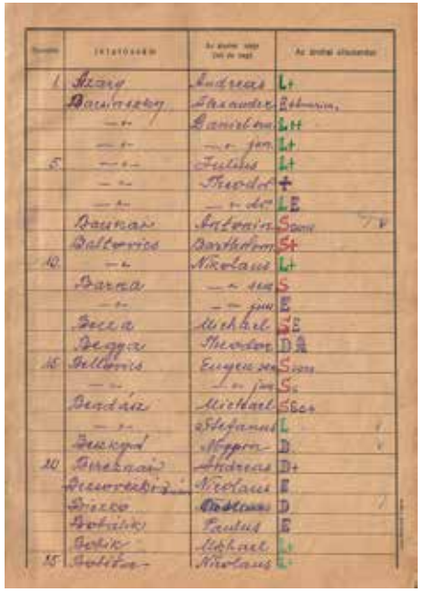

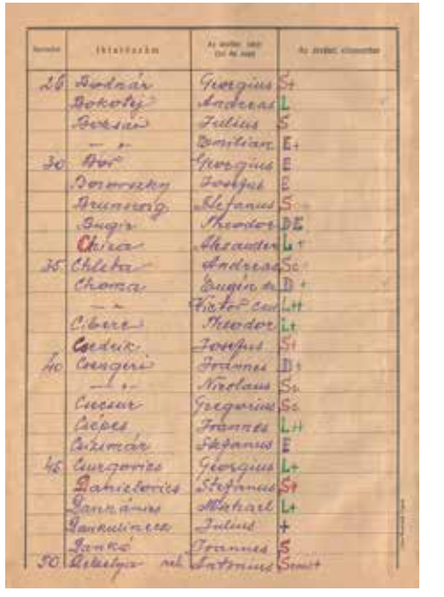

4. melléklet Danielovics István Makarius munkácsi pravoszláv püspökhöz írt levelének részlete (BIGKKL, 20. A pravoszláv egyház Kárpátalján, Bendász Mihály iratai)

NAGYMÉLTÓSÁGU PÜSPÖK UR!
KEGYES ATYÁM!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak élőszóval tett kijelentésére, hogy hajlandó a "vozjednált" papokat ért sérelmeket teljes egészükben orvosolni, bátor vagyok "sine ira et studio"/Tacitus/, én is Excellenciádhoz fordulni, mint olyan papja, akit - azt hiszem - az egyházmegyében a legtöbb sérelem, a legnagyobb igazságtalanságok értek.

Már 1930-ban foglalkoztam azzal a gondolattal, hogy őseink hitére: a právoszláv vallásra térek át. Miután azonban b.e.Gebé püspök jóakaratulag figyelmeztetett, hogy a právoszláv vallás még elégg uj tünet nálunk s kitehetem magamat esetleges inzultusoknak, amint az id.Méhes Mihállyal történt annak idején, fölhagytam szándékommal s maradtam továbbra is gkat.pap.

Jött azután 1949-ben az örömhir, hogy mindnyájan áttérhetünk az állam-a právoszláv vallásra. Minden befolyástól, rábeszéléstől mentesen, legtisztább meggyőződésemből elsőnek jelentkeztem a m.e.n.papok soraiból, mire Makarius akkori püspökünk kinevezett munkácsi lelkészneк, a Patriarcha Őszentsége pedig protojerei méltósággal tüntetett ki.

Makarius, mostani metropolita megbizásának birtokában - nem tekintve időt, sem fáradságot - 21 paptársamat "vozjednáltam". Örvendett a lelkem, hogy a térités terén ennyi eredményt tudtam felmutatni. Sokat kellett küzdenem Munkácson, ebben a "gkat.Rómában" a kezdeti nehézségekkel, az egyház ujjászervezésével, különösen a templomi szertartások végzésének miként je miatt. El is panaszoltam bajaimat Makarius püspöknek, aki azonban megnyugtatásomra kijelentette, hogy a právoszláv végzést lassan, successive, szinte észrevétlenül vezessem be. Az akkori püspöki titkár, prot.Bendász Mihály munkácsi-segédlelkész segitségével és közreműködésével ez jórészt sikerült is nekem. A hivek lassanként kezdtek megbékülni az uj rendszerrel és a templomot mind jobban- és jobban megtöltötték megjelenésükkel.

Közben azonban megkezdődtek és elementáris erővel folytatódtak ellenem az intrikák, felütötte fejét a sárga arcu irigység, amiknek következtében Makarius érsek az ő utódjának: Hilárion püspöknek meghagyta, hogy helyezzen el engem Munkácsról. Nagyméltóságod irgalom nélkül végre is hajtotta a kapott utasitást. Egy szép reggelen behivót kaptam az epárchiába s Bendász titkár közölte velem Nagyméltóságod rendeletét, mely szerint keresnem kell magamnak más javadalmat. Tudni akarván eltávolitásom okát, kihalgatást kértem, de Excellenciád megtagadta azt tőllem azzal az indokolással, hogy

5. melléklet Bendász István elbeszélésének részlete Bácskay Antal katolikus egyházba történt visszatéréséről, „megtéréséről” (BIGKKL, 1. Bendász–Bacsinszky-családtörténeti iratok, I. kötet. Bendász családfa és családi krónika. Az adatokat összegyűjtötte és összeállította: Bendász István görögkatolikus lelkész, 1946, 58. oldal)

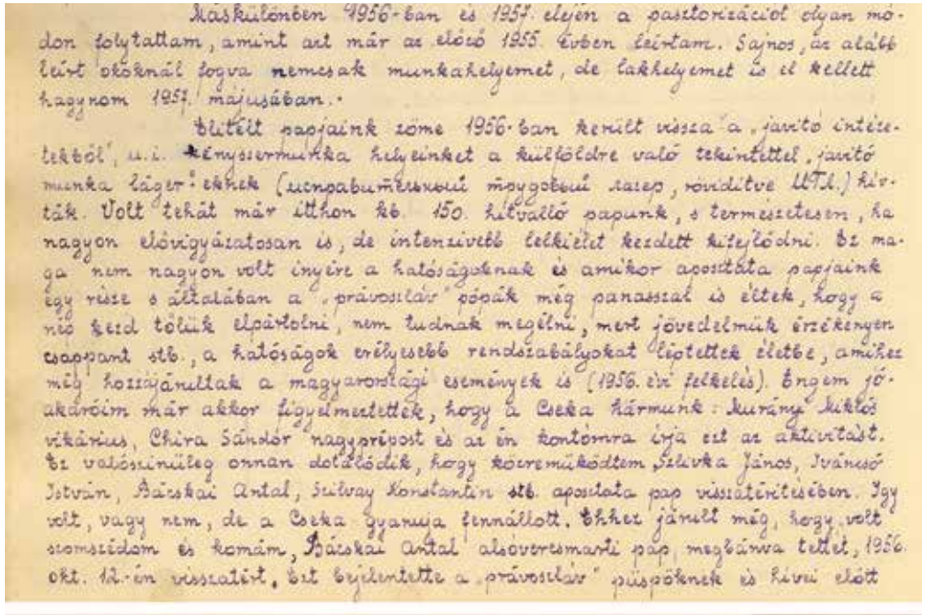

Máskülönben 1956-ban és 1957. elején a pastorizációt olyan módon folytattam, amint azt már az előző 1955. évben leirtam. Sajnos, az alább leirt okoknál fogva nemcsak munkahelyemet, de lakhelyemet is el kellett hagynom 1957. májusában.

Büntett papjaink zöme 1956-ban került vissza a „javító intézetekből”, u.i. kényszermunka helyeinket a külföldre való tekintettel „javító munka lágerekkel (uranbuméreszeti mogyoróbuli tarep, rövidítve UBT.) kiváltak. Volt tehát már itthon kb. 150. kitűnő papunk, s természetesen, ha nagyon elővigyázatosan is, de intenzivebb lelkiéletet kezdett kifejlődni. Bz maga nem nagyon volt ingyére a hatóságoknak és amikor apositata papjaink egy része s általában a „právoszlav” papok még panasszal is éltek, hogy a nió kezd tőlük elpártolni, nem tudnak megélni, mert jövedelmük érzékenyen csappant stb., a hatóságok erélyesebb rendszabályokat léptettek életbe, amihez még hozzájárultak a magyarországi események is (1956. évi felkelés). Engem jóakaróim már akkor figyelmeztettek, hogy a Cseka Kármunk: Kurány Miklós vikárius, Chira Sándor nagyprávost és az én kontómra irja ezt az akcentust. Bz valószinüleg onnan datálódik, hogy közreműködtem Szilvka János, Ivánsó István, Bácskai Antal, Szilvay Konstantin stb. apositata pap visszatérésében. Igy volt, vagy nem, de a Cseka gyanuja fennállott. Ehhez jánél még, hogy volt szomszédom és komám, Bácskai Antal alsóvereskmarti pap, meghivta tettet, 1956. okt. 12-én visszatért, bit bejelentette a „právoszlav” püspöknek és hivei előtt

beismerve tévedését, szintén bejelentette visszatérését. Ezen beszédet (2299) igaz, én fogalmaztam meg neki és azt sem tagadom, hogy nagy részem volt visszatérésében. Visszatérése után tovább működött parókiáján már mint görögkatolikus pap, a pápát emlegetve a miseben és prédikációban nyiltan hirdetve a katolicizmust. Ezt már nem én tanácsoltam neki, hanem ő maga akarta igy. A právoszlav püspök jelentést tett Bácskai visszatéréséről, felettes hatóságának a Csekának s a Cseka Bácskait 1957. január 31-én letartóztatta. Kezdődtek a tanukihallgatások s tudomásomra jutott, hogy túlságosan sokat érdeklődik a Cseka irántam. Még Bácskai letartóztatása előtt, 1957. jan. 21-én a Cseka Chirát is kurányit felsiolitotta, hogy 48 órán belül hagyják el Ukrajna területét s igy éreztem, hogy legjobb esetben reám is a kitelepités vár, de a letartóztatás is nagyon valosinü. Hogy mennyire jó volt a szimatom, bizonyitja Bácskainak 1957. decemberében Karagandába hozzám irt levele (2298), amelyből teljesen világos, hogy mindenáron, még tenyegetésekkel is reám akarták bizonyittatni, hogy „külön megbizatásom van külföldről, hogy visszaállitsa a görögkatolikus egyházat stb.” (2298.) 14.

6. melléklet Bácskay Antal „megtérésekor” elmondott beszéde (BIGKKL, 1. Bendász–Bacsinszky-családtörténeti iratok, 2299. dokumentum)

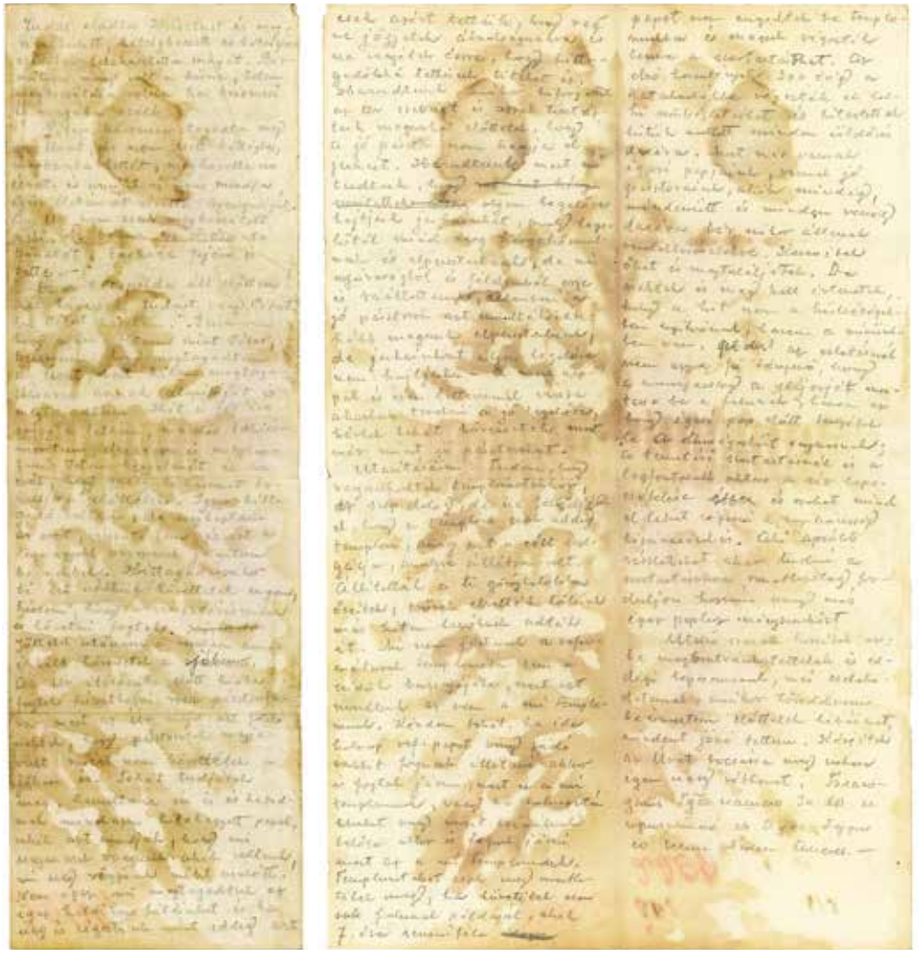

7. melléklet Ortutay Elemér levele Csépes Jánosnénak (Forrás: Csépes János családi gyűjteménye. Forrás: Gajdos Viktória)

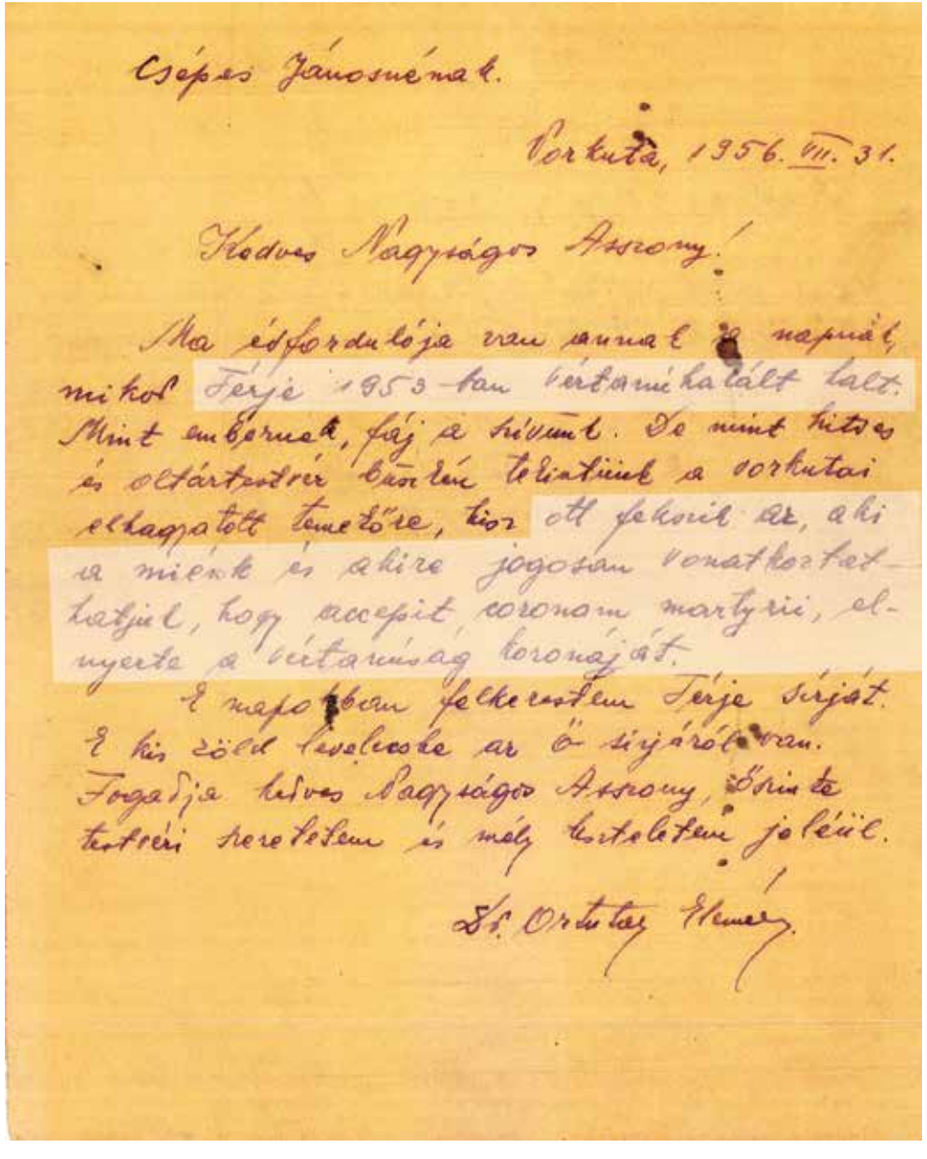

Csépes Jánosnénak.

Vorkuta, 1956. VII. 31.

Kedves Nagyságos Asszony!

Ma évfordulója van annak a napnak, mikor Férje 1953-ban vértanúhalált halt. Mint embernek, fáj a szívünk. De mint hitvesi és oltártestvéri szeretettel tekintünk a vorkutai elhagyatott temetőre, hisz ott fekszik az, aki a miénk és akire jogosan vonatkoztathatjuk, hogy szeplőtlen koronáját, vértanúság koronáját.

E napokban felkerestem Férje sírját. E kis zöld levelecske az ő sírjáról van.

Fogadja kedves Nagyságos Asszony, őszinte testvéri szeretetem és mély tiszteletem jeléül.

Sz. Ortutay Elemér.

8. melléklet Görögkatolikus papok Csépes János sírjánál a vorkutai lágertemetőben (Forrás: Csépes János családi gyűjteménye. Forrás: Gajdos Viktória)

9. melléklet Bendász István 28. számú fekete levelének részletei (BIGKKL, 2. Bendász István hagyatéki iratai)

28. számu fekete-levelem.

[illegible] Закарпатская область. Севлюшский район, с. Велика-Копаня № 99 Бендас Анне Ивановне. Беларусь: г. Гланоуем, у.л. Спасилка № 32. Сыпцеg (Берег) Бабушке Степановой.

Karaganda, 1951. szept. 27.

Édes Babykám és Drága Gyermekeim! 28.

Irtál az elválásról. En a 27-es számu levelemben erre részletes választ adtam Neked. Remélem ugyanis, hogy ugy a 26. mint 27. sz. leveleimet megkaptad. A 25. sz. levél megérkezéséről irtál s nagyon örültök, hogy megkaptad. A 26. sz. levél ugyanazon az uton ment, csakhogy Ungvárra lett címezve és Gazárné kell hogy elküldje neked. A 27. sz. levelet más uton is onálláan küldtem szét. 3-án. ebben válaszoltam az elválásról. Itt csak röviden ismétlem, igen, a válópert adod be, mert ez csak segithet és nem ronthat. Kindennak daczára a legrosszabbra is el kell készülnöd és ezért az értékesebb holmikat, valamint az en irásaimat is, helyezzétek el három kivül, biztos helyre. Az elválást már régen elintézhetted volna, hisz en még otthonlétemkor mondtam ezt Neked. - Sajnállak Babykám! s ugy fáj az a gondolat, hogy miattam ettek ilyen szégyenes helyzetben és állandó rettegésben a kitelepitést illetőleg. Fáj ez nekem édes Babykám de másképp nem tehettem. Apostata, hittagadó nem tudtam lenni. Ha meg is tettem volna, rajtatok nem segitettem volna, magam pedig élő-halot lettem volna, a lelkiismeret furdalás már régen sirba vitt volna. Gyermekeimre pedig vala-

mikor ujjal mutogattak volna: ezeknek is hittagadó, áruló apjuk volt, ezeknek az apja sem volt hajlandó tisztességet szenvedni Krisztusért." Szenvedésem bár nagy, de megtörni nem tud, lelkileg erős vagyok. Igy tettem és igy tennék ma is. Ha bele is pusztulok, de tudom, hogy foltot nem hagytam sem magamon, sem rajtatok. Titeket pedig vigasztaljon az a tudat, hogy részesei vagytok az en hűtlenségemnek. Bonasító elgondolni azt is, gyermekeim tovább nem részesitik magukat, mert az apjuk nem volt hajlandó hittagadóvá lenni. Nem-e tesztek ti ezért szenvedásaimat? Ne tegyetek! jó az Isten, mindent rendbe hoz. Irjátok meg, gyóntok-e ti és hol? Kama ková jár templomba? azok más szóval: hittagadó vagy hűtlenné lát követi? Nagyon megható a Béla és Kánci gondolkodása rólam, irod, hogy "Béla a sirét is beleteszné a csomagba", megpróbálom nekik is imi ilyen uton s megkisérlem jóságukat. Ti Babykám csak addig nyujtsátok, ameddig takarótok ér, mas szóval, csak annyira segitsetek engem, hogy magatok hiányt ne szenvedjetek. Jakab ez is fájnékem, nekem kellene Titeket ellátni és Ti tartotok el engem. Éjjel-nappal csak rólatok gondolok, rólatok, akiket ugy szerettek, ha a magam módján is, nem kimondva azt, de nagyon-nagyon szerettelek és szeretlek Titeket. Titeket is nagyon szerettelek, de Istent is nagyon szerettem. Nehéz volt dönteni, de Isten javára döntöttem, ezt nektek is meg kell érteni.

10. melléklet Görögkatolikus papi csoportkép Sztojka Sándor püspökkel. Gojdics István feljegyzési a hátoldalon (Vigyikán Gábor, 2026. május 25.)

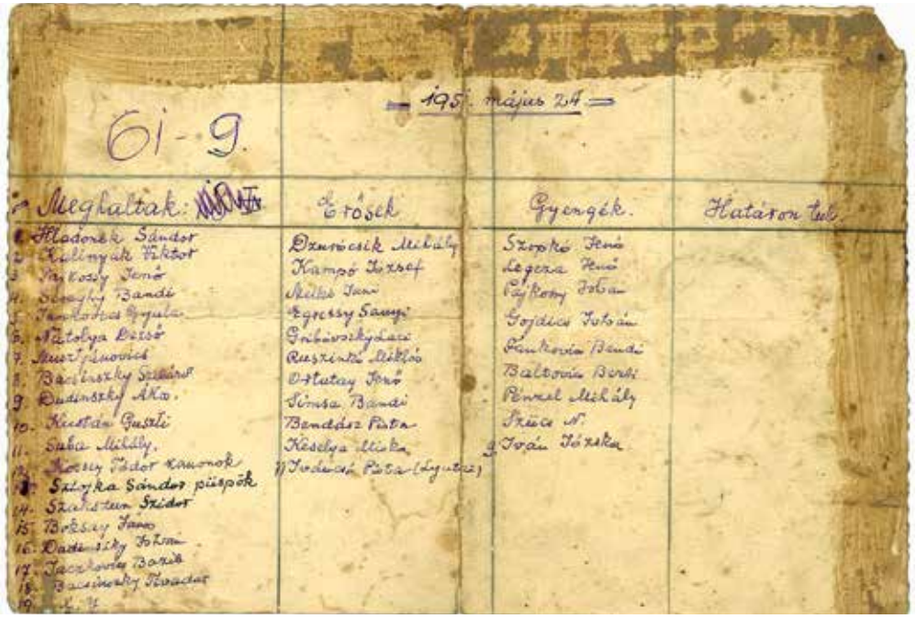

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

Постає питання: якими людськими, духовними та віросповідними мотивами керувалися церковні діячі Закарпаття, ухвалюючи рішення в умовах переслідування Церкви радянським комуністичним режимом після Другої світової війни? Що спонукало їх до тих чи інших учинків у складних церковних обставинах та особистих життєвих ситуаціях? Чи могли вони повною мірою усвідомлювати й передбачати наслідки власних рішень? Ці питання дедалі більше виходять на перший план історичних і церковних досліджень, оскільки увага дослідників поступово зміщується від загального суспільно-історичного контексту переслідування Церкви до особистісного виміру — внутрішніх переконань, мотивів і свідомого вибору конкретних осіб.

Імовірно, посиленню такого підходу в останні роки сприяло також призупинення Святим Престолом процесу групової беатифікації ісповідників віри Мукачівської греко-католицької єпархії, ініційованого у 2003 році.[1] Це викликало дисонансні почуття серед греко-католиків Закарпаття, особливо серед дослідників, які професійно займалися цією проблемою (Даниїл Бендас (1938–2019), Ласло Пушкаш (1941–2023)), та нащадків численних священників-сповідників. У той час дедалі більше посилювався намір встановити індивідуальні меморіали для сповідників та мучеників. Ця меморіалізація не лише зосереджується на сповідниках окремо, але й ще більше зміцнює переконання, що сповідники також індивідуально висловлювали свою християнську та католицьку віру.

За останні десятиліття було опубліковано кілька публікацій про радянські переслідування Церкви, а в нашому випадку — переслідування греко-католиків Закарпаття. Вони також послужили для дослідження історичного контексту процедур беатифікації (Теодора Ромжі,[2] Петра Павла Ороса[3] та Олександра Хіри[4], справа якого знаходиться на підготовчому етапі). Варто також згадати ті публікації, які були опубліковані як узагальнюючі праці в останні роки

[1] Рішко Маріанна. «Я змагався добрим змагом, віру зберіг…». Життєвий шлях владики Олександра Хіри за даними джерел // Acta Academiae Beregsasiensis. — 2014. — № 1. — С. 166

[2] P*uskás László, Romzsa Tódor püspök élete és halála.* Budapest, Don Bosco, 1998., Puskás László, *Megalkuvás nélkül. Romzsa Tódor élete és halála.* Budapest, Barnaföldi Gábor Archívum, 2001., Пушкаш, Ласло, *Священномученик Теодор Ромжа. Жизнь епископа Мукачевской греко-католической епархии мученика Теодора Ромжи* (1911–1947). Будапешт, 2008., Пушкаш, Ласло, *Житіє Блаженного Теодора Ромжі.* Ужгород, Приватна друкарня Романа Повча, 2013.

[3] Puskás László, *Ilyeneké Isten országa. Isten szolgája Orosz Péter (1917–1953) titokban felszentelt püspök élete és vértanúsága.* Budapest, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola. 2010., Пушкаш, Ласло, *Петро Павло Орос. Життя та мучеництво, Ужгород, Ліра, 2015., Пушкаш, Ласло, Таких бо царство небесе (Мк 10,14). Слуга Божий, таємний єпископ, священномученик Петро Орос (1917–1953). Життя та мучеництво.* Будапешт, Товариство української культури в Угорщині, 2015.

[4] Riskó Marianna, *Chira Sándor munkácsi püspök élete és vértanúsága.* Budapest, Romanika, 2017.

та сприяють розумінню та пізнанню церковно-історичних подій тієї епохи.[5] Окрім публікацій, слід також зазначити, що в наших церквах з'являється все більше меморіальних дошок, присвячених нашим священникам-сповідникам, а їхнє життя стає предметом дослідження наукових конференцій, історичних кінодрам[6] та театральних постановок[7]. Усе це свідчить, що переслідування, мученицька смерть священників-сповідників та мучеників Мукачівської єпархії, та й загалом греко-католиків Закарпаття у XX столітті, стали частиною колективної та церковної пам'яті, що може допомогти зміцнити самоідентичність у довгостроковій перспективі.

Після кількох десятиліть досліджень стає дедалі очевиднішим, що геноцид після 1944 року, визначений концепцією «маленького робота», та звірства проти Церков Закарпаття, включаючи Греко-Католицьку Церкву, можна простежити до однієї й тієї ж відправної точки. Переслідування Церков на Закарпатті після Другої світової війни також було спробою радянської політики трансформувати, тобто радянізувати, умови та місцевий суспільний лад на Закарпатті.[8] Для досягнення цієї мети влада вдавалася до депортацій, політичних убивств та ідеологічної боротьби. У світлі всіх цих попередніх думок можна інтерпретувати й переслідування Греко-Католицької Церкви після Другої світової війни.

На завершення, ми схильні зосереджуватися передусім на стражданнях

[5] Дупка Дьордь, Д. Молнар Ержебет (ред.). «…І Церква не мовчала». Мукачівська греко-католицька єпархія в період радянських переслідувань Церкви (1944–1989). Ужгород–Берегово: Закарпатський угорський культурний інститут, 2013., Мароші Іштван. Катакомбне служіння на Закарпатті. Мукачівська греко-католицька єпархія в період комуністичних переслідувань Церкви (1944–1989). Фотодокументи та історичний огляд. Берегово–Будапешт, 2025., Мароші Іштван (ред.). «Попри все, ми вижили». Дослідження переслідувань Мукачівської греко-католицької єпархії (1944–1989). Берегово–Будапешт, 2026. Д. Молнар Ержебет, Самборовськіне Надь Іболя. Від окупації до ліквідації. Русини та греко-католики Закарпаття в роки радянської окупації (1944–1949) // Historia Ecclesiastica. — Т. XV. — 2024. — № 1. — С. 105–118.

[6] Оригінальна назва: Tódor Romzsa. Режисер: Аттіла Бокор. Жанр: біографічна / історична драма. Прем'єра: 15 січня 2026 року (Угорщина).

[7] Назва вистави: *Boldogok, akik nem látnak* (Блаженні ті, які не бачить). Тип: містерія / сценічна адаптація. Автор: Дьордь Лукач. Режисер: Нандор Береттян. Місце проведення: Національний театр (Будапешт) – сцена Гоббі Хільда.

[8] Радянізація (szovjetizálás) – це процес у Радянському Союзі, за допомогою якого політичне керівництво держави інтегрувало окуповані території (такі як Закарпаття) у власну політичну, економічну та соціальну систему, часто насильницькими методами, включаючи переслідування церков та радикальну трансформацію відносин власності. Основні елементи розширення радянської державної системи на Закарпатті після 1944 року: запровадження однопартійної системи (комуністичне захоплення влади), націоналізація та колективізація землі, обмеження або скасування приватної власності, створення політичної поліції, депортації (наприклад, „маленький робот"), трансформація освітньої та культурної системи, контроль та переслідування релігійних установ, особливо ліквідація Греко-Католицької Церкви. – Молнар Д. Ержебет, A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (1944–1953). У: Історія Закарпаття. Спадщина та виклики. Beregszász–Ungvár, 2021, 501–512.

нашої власної громади. Ми, закарпатці та греко-католики, багато говоримо про втрати нашої Церкви, що зрозуміло, враховуючи рани, завдані нашою історією, та травми, що з неї випливають. Водночас важливо наголосити, що комунізм мав свої жертви не лише в Греко-Католицькій Церкві та не лише на Закарпатті. Серед трагедій XX століття, окрім угорських страждань (наприклад, «Маленький робот»), ми також повинні пам'ятати про переслідування німців на Закарпатті, Голокост, але до цієї ж категорії можна віднести й Голодомор серед українців.

Народи Східної Європи сильно постраждали від комунізму та фашизму у XX столітті, як індивідуально, так і колективно. Вивчення та розуміння страждань один одного могли б сформувати спільну культуру пам'яті та допомогти зблизити народи та нації не лише на Закарпатті, а й у регіоні.

Важливою концепцією теології та духовності XX століття є «compassio», або співчутливе страждання, що означає розуміння та розділення болю іншого. Що передбачає ця концепція? Я вважаю, що це можна тлумачити не лише у стосунках між Богом і людиною, але й у стосунках між людиною та людиною. Народи Східної Європи повинні глибше пізнавати трагічні сторінки історії один одного, зокрема досвід переслідувань, страждань і мучеництва. Адже взаємне пізнання історичної пам'яті, усвідомлення пережитих трагедій та пошанування жертв минулого можуть стати міцним підґрунтям для взаєморозуміння, поваги, примирення та зміцнення добросусідських відносин між народами. Життєвий приклад закарпатських сповідників також вчить нас ідеї співстраждання, оскільки наші сповідники, вірні священники-мученики, були різних національностей (угорці, русини, українці, румуни, словаки), проте вони були жертвами тих самих безглуздих переслідувань.

Zeikan Avhusztina OSBM

A MUNKÁCSI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE HÍVEINEK ÉS PAPSÁGÁNAK HELYZETE 1945–1947 KÖZÖTT

Bevezetés

1945–1947 között a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye helyzete rendkívül nehéz volt: a szovjet hatóságok szisztematikus elnyomásba kezdtek a papság és a hívek ellen, előkészítve a talajt az egyház erőszakos felszámolásához. Romzsa Tódor püspök az ellenállás szimbólumává vált, a papokat és a laikusokat pedig letartóztatásoknak, üldöztetésnek és az orosz ortodox egyházhoz való csatlakozásra irányuló nyomásnak vetették alá. Ebben a nehéz időszakban, 1946 novemberében hunyt el Legeza Péter atya. Ezzel a kis tanulmánnyal szeretnénk rámutatni a pap vértanúságát megelőző történelmi háttérre.

1. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felszámolási folyamatának sajátosságai

1944 októberében a szovjet hadsereg megszállta Kárpátalja területét. Ugyanebben az évben, november 26-án a bolsevik kormány összehívta a Népi Bizottságok Első Kongresszusát Munkácson, amelyen döntés született Csehszlovákiából való kiválásról és Kárpátalja Ukrajna újraegyesítéséről az Ukrán SZSZK-val. A Csehszlovákia és a Szovjetunió között 1945. június 29-én létrejött megállapodás alapján Kárpátalja területét az Ung folyótól keletre hivatalosan is az Ukrán SZSZK-hoz csatolták különálló közigazgatási egységként – Kárpátaljai területként.[1]

A szovjethatalom kárpátaljai megalakulását kezdettől fogva szisztematikus intézkedések kísérték, amelyek célja a görögkatolikus egyház felszámolásának előkészítése volt. A szovjet vezetés jól tudta, hogy amíg az egyház megőrzi saját hierarchiáját és tekintélyes vezetőit, képes megszervezni az ellenállást és alternatív nyilvános diskurzust kialakítani.[2]

Egyes kutatók (különösen Volodimir Fenych) szerint a görögkatolikus egyház kárpátaljai üldözésének kiterjesztését egy J. Sztálinnak írt levél indította el, amelyet a Munkács-Prasev egyházmegye ortodox hierarchái 1944. november 18-án Munkácson készítettek és írtak alá. A kezdeményezők Volodimir (Raich) püspökhelyettes, az egy-

[1] Pekar A. Esszék a kárpátaljai egyház történetéről, 1. kötet, Lviv-Róma 1997, 148. o.

[2] Bondarchuk P. (2025). A görög katolikus egyház intézményi lerombolása a háború utáni időszakban: a szovjet gyarmati lét megnyilvánulásai. Kijevi Történeti Tanulmányok , (2 (21), 61–71. ISSN 2524-0757. https://doi.org/10.28925/2524-0757.2025.26

házmegye adminisztrátora, Feofán Szabov apát, valamint a huszti Szent Miklós-kolostor és plébánia apátja, Olekszij Kabaliuk archimandrita, akit Kárpátalján az „újjáéledt ortodoxia keresztapjaként" emlegetnek. A levél egyfajta reakció volt Romzsa Tódor, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke általi cáfolatra, amely egy, a hatóságok által hamisított és neki tulajdonított cikket – egy 1944. november 7-én Ungváron elmondott beszédet – állította, amelyben Sztálintól kérte Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatolását. Amikor a püspök megpróbálta cáfolni ezt a hazugságot, azt a választ kapta, hogy pontosan ezt kellett volna mondania, amint arról a helyi és a központi sajtó hasábjain is beszámoltak.[3]

A szovjet rezsim az ukrajnai egyház felszámolásának előkészítését a különleges szolgálatokra bízta, amelyek a legapróbb részletekig kidolgozták a vonatkozó tervet. 1946. március 8–10. között Lvivben, a Szent György-székesegyházban egy kánonellenes zsinatot hívtak össze, amely kihirdette az „UGCC újraegyesítését az orosz ortodox egyházzal". A kárpátaljai görögkatolikusok számára a hatóságok a lvivi általnácsot példaként állították be. Még a galíciai „újraegyesítési aktus" előestéjén, 1945. március 2-án, Nesztor Szidoruk munkácsi ortodox püspök reményeit fejezte ki Kijevben: „*Remélem, hogy amikor Galíciában újraegyesítésre kerül sor, az jelként szolgál majd annak kezdetére itt, Kárpátalján.*"[4]

Kárpátalján a szovjet hatóságok óvatosabban kezdték meg a görögkatolikus egyház felszámolását, tekintettel a régióval és annak sajátosságaival kapcsolatos hiányos ismereteikre. Ennek a stratégiának több oka is volt: egyrészt a régió korábban soha nem volt a Szovjetunió része, és többnemzetiségű, többfelekezetű jellege jellemezte; másrészt Kárpátalja területén közel két évtizeden át komoly konfrontációk folytak a görögkatolikusok és az ortodoxok között, ami megnehezítette az orosz ortodox egyházhoz való csatlakozás folyamatát; harmadrészt a Munkács-Prsasevói Ortodox Egyházmegye 1945 októberéig a Szerb Ortodox Egyház joghatósága alá tartozott, ezért mindenekelőtt Kárpátalja ortodox közösségeit a Moszkvai Patriarkátusnak kellett alárendelni.[5]

Összehasonlításképpen íme néhány statisztika, amelyet egy külföldi kutató, B. Botsiurkiv tett közzé. 1944-ben a Munkácsi Egyházmegyében 461 555 hívő, 281 plébánián 459 templommal és kápolnával, valamint 8 kolostorban (5 férfi és 3 női) élt. Az 1930-as népszámlálás szerint 359 201 görögkatolikus és 112 034 ortodox élt Kárpátaljai Rusz területén. 1944 októberében a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében 5 főespere, 32 esperesség és 280 plébánia volt. Területén 459 templom volt, amelyeket 354 pap szolgált ki (akiknek 93%-a rendelkezett felsőfokú teológiai végzettséggel; azonban a

[3] L. Kapitány. A kárpátaljai görög katolikus egyház felszámolása, 1945–1949: ideológiai és propaganda komponens. Regionális Tanulmányok , 3,2012, 71-83. ISSN 2222-5250. https://nasplib.isofts.kiev.ua/2026.03.10.

[4] Részlet Sz. Szavcsenko, az Ukrán SZSZK Állambiztonsági Népbiztosának a Szovjetunió NKVD-jének címzett jelentéséből az UGCC Tanácsának előkészítésének előrehaladásáról. Az UGCC felszámolása (1939–1946). A szovjet állambiztonsági szervek dokumentumai. Kijev, 2006. II. kötet, 572–573. oldal.

[5] Bendász D. A szovjet hatóságok elnyomása a görög katolikus papság ellen Kárpátalján 1944–1949-ben. Kovcseg. Lviv, 2000. 2. szám, 291. o.

150 ortodox lelkész közül csak háromnak volt felsőfokú teológiai végzettsége, 24-nek pedig középfokú végzettsége). Ezenkívül az egyházmegyében 35 bazilita szerzetes, 50 apáca és 85 szeminarista élt. Az egyházmegye 16 000 hektárnyi földet birtokolt magántulajdonban, míg az ortodox egyház mindössze 47 hektárt.[6] Ezért a fenti statisztikák alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a csehszlovák hatóságok ortodox egyházának aktív támogatása ellenére a görögkatolikusok megtartották vezető pozícióikat Kárpátalján.

Felismerve, hogy Romzsa Tódor püspök és a papság nem hajlandó együttműködni a szovjet hatóságokkal, megváltozott a kárpátaljai görögkatolikusokkal kapcsolatos retorika. 1945 elején az állambiztonsági szervekben kiforrott egy terv a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felszámolására. Eredetileg a galíciai metropoliszhoz csatolták volna, majd később az úgynevezett „újraegyesítést" az orosz ortodox egyházzal tervezték végrehajtani. A terv megvalósításához Romzsa püspököt és Chira Sándor kanonokot tervezték bevonni, akik többször is ellátogattak Lvivbe az egyesítési kéréssel. Ezt a tervet azonban elutasították, és a hatóságok az egyház „lopakodó felszámolásának" módszerét választották.[7]

1945 márciusában a Kárpátaljai Ukrajna Népi Tanácsa elfogadta a „Vallásszabadításról szóló rendeletet", amely lehetővé tette bárki számára, hogy megtagadja vallását, vagy az egyik felekezetet egy másikkal helyettesítse az állami hatóságoknál történő megfelelő regisztráció révén. Ez a döntés lendületet adott a templomok tömeges elfoglalásának a görögkatolikusoktól. A források megjegyezték, hogy a folyamat cinikusan és brutálisan zajlott: a falusi tanácsok gyűléseket hívtak össze, ahol egy vagy több résztvevő nyilatkozatot tett az „ortodoxiára való áttérésről", és az ilyen agitátorok hangját az egész nép akarataként értelmezték.[8]

Az adminisztratív intézkedésekkel párhuzamosan a sajtóban pusztító kampány indult a papság ellen, amelynek célja az egyház tekintélyének aláásása volt. Az akkori tömegmédia előnyben részesítette azokat a kiadványokat, amelyek leleplezték a görögkatolikus egyház állítólagos „bűnözői tevékenységét" és együttműködését a magyar és német hatóságokkal. Ezzel egyidejűleg megkezdődött a munkácsi egyházmegye papságának képviselőinek letartóztatása és toborzása. 1945. február 2-án bebörtönözték az első görögkatolikus papot, Demjanovics Pétert, akit a hatóságok „reverendás kémnek" neveztek; ugyanazon év április 23-án, nagypénteken lelőtték. 1945. március 8-án letartóztatták Ilniczky Sándor kanonokot, és 20 év kényszermunkára ítélték,[9] valamint dr. Fenczik Istvánt, akit népszerűségére való tekintettel a szovjet hatóságok megpróbáltak bevonni a görögkatolikus egyház és az orosz ortodox egyház „egyesítésének" tervének megvalósításába, ortodox püspöki posztot kínálva

[6] Lysenko O. Egyházi élet Ukrajnában. 1943–1946. Kijev, 1998. 337. o.

[7] Fenich V. „Idegenek" az övéik között, „sajátjaik" az idegenek között. A Munkácsi Egyházmegye görög katolikusai Kárpátalja Szovjet-Ukrajnával való „egyesítése" alatt és után. Ungvár: Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye, 2007. 7–21. o.

[8] Pekar A. Esszék a kárpátaljai egyház történetéről, 1. kötet, Lviv-Róma 1997, 162. o.

[9] Bendász S., Bendász D. Papok-mártírok, a hűség hitvallói. Ungvár, 1999. 105. o.

neki. Miután azonban kategorikusan elutasította, Fenczyket halálra ítélték; az ítéletet 1946 márciusában hajtották végre.[10]

1945. április 27-én Ungváron megalakult a Kárpátaljai Ukrajna Népi Tanácsa alá tartozó Vallásügyi Osztály, amelynek feladata volt a régió összes egyházi ügyének ellenőrzése, beleértve a vagyonkérdések megoldását is (elsősorban az egyházi vagyon és földek állam javára történő elidegenítésének, adónyomás alkalmazásának kérdésében).[11] Azokban a falvakban, ahol lehetetlen volt tömegesen áttérni az ortodox hitre, hirtelen megjelent egy földbizottság, amely aláírásokat gyűjtött a parasztoktól a földterületek kiosztásához. Ezután, miután összegyűjtötte ezeket az aláírásokat, a bizottság átadta azokat a munkácsi ortodox egyházmegyei kormánynak. Ez utóbbi viszont ezeket az aláírásokat a regionális hatóságoknak mutatta be, mint a parasztok azon kívánságát, hogy elhagyják a görögkatolikus egyházat, és befogadják őket az ortodox egyházmegyébe. Ungvárról válasz érkezett a helyekre – utasítás érkezett a görögkatolikus papok kizárására az ilyen közösségekből, és egy ortodox pap kinevezésére. Az egyházi földeket pedig fel kellett osztani a parasztok között.[12] A Vallásügyi Minisztérium feladatai közé tartozott az állami hatóságok, a rendőrség és a pártszervezetek azon tagjainak kompromittáló anyagainak titkos gyűjtése is, akik lojális magatartást tanúsítottak a görögkatolikusok iránt. Ez a görögkatolikus közösségek jogainak korlátozásának egy másik módszere volt.

A kárpátaljai görögkatolikusok számára az ortodoxokkal való konfrontáció a templomok miatt egészen Csehszlovákia idejéig nyúlik vissza. A 20. század 1920-as és 1930-as éveiben a régió ortodox egyháza a csehszlovák hatóságok hallgatólagos támogatását élvezte, ami gyakran templomok és a vagyon görögkatolikusoktól ortodox közösségekhez való átruházásához vezetett.[13] A szovjet hatalom megjelenésével egyre gyakoribbá váltak azok az esetek, amikor az egyik közösségtől erőszakkal elkobozták a templomokat egy másik javára. 1944 októberétől 1946 második feléig 73 plébániát „áthelyeztek" a görögkatolikusoktól az ortodoxokhoz, de egyik görögkatolikus pap sem egyezett bele ebbe az átmenetbe.

2. A kárpátaljai görögkatolikus egyház felszámolására irányuló intézkedések megerősítése

1946 januárjában az állambiztonsági szervek egy „Keresztesek" fedőnevű hírszerzési ügyet indítottak, amelynek keretében szoros megfigyelés alá vették Romzsa Tódor püspököt, Murányi Miklóst és Miskolczi Ferencet, akiket a szovjet hatóságok „vatikáni ügynököknek" minősítettek.[14]

[10] Bendász D. A szovjet hatóságok elnyomása a görög katolikus papság ellen Kárpátalján 1944–1949-ben. Kovcseg. Lviv, 2000. 2. szám, 292. o.

[11] Lysenko O. Egyházi élet Ukrajnában. 1943–1946. Kijev, 1998. 341–343. o.

[12] Pekar A. Esszék a kárpátaljai egyház történetéről, 1. kötet, Lviv-Róma 1997, 162. o.

[13] Lásd Pekar A. Esszék a kárpátaljai egyház történetéről, 7. fejezet. Ortodox mozgalom Kárpátalján, 1. kötet, Lviv-Róma 1997, 113–127. o.

[14] A kárpátaljai UGCC felszámolása a kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban 1944–1946. Összeállította: Serhiychuk V., Serdyuk N., Serdyuk S., Vyshorod, 2019. 57. o.

1946-ban Grigorij Katunyin, az Ukrán SZSZK-ban a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa alatt működő Orosz Ortodox Egyház Ügyek Tanácsának helyettes biztosa érkezett Ungvárra, hogy tanulmányozza a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye helyzetét. Megfigyelései során megjegyezte, hogy ez az egyházmegye, tekintettel a régió egyházi és nemzeti sajátosságaira, meglehetősen sajátos karakterrel rendelkezik.[15] Grigorij Katunyin 1946. május 20-i jelentése megjegyezte, hogy Kárpátalján mindössze 152 ortodox plébánia és 141 pap van, akik közül 114-nek nincs teológiai végzettsége. Ugyanakkor 399 görögkatolikus plébánia és 320 lelkész volt, akiknek 93%-a felsőfokú teológiai végzettséggel rendelkezett.[16] Így a szovjet hatóságok heves nyomása ellenére a görögkatolikusok pozíciói befolyásosak maradtak a régióban, és komoly versenyt jelentettek az ortodoxokkal szemben. Ez vezetett a rezsim határozott intézkedéseihez, amelyek az egyház végső felszámolását célozták.

Romzsa Tódor püspök alakja jelentős szerepet játszott a görögkatolikus egyház pozícióinak megőrzésében. Az adminisztratív nyomás ellenére sem engedett, és lelkesedéssel küzdött egyházmegyéje függetlenségéért, megengedett módszerekkel: számos lelkipásztori látogatást tett plébániákon, kérvényleveleket intézett különböző hatóságokhoz a közösségek megsértett jogainak helyreállítása érdekében. A püspök jártas volt az egyházmegye életének minden területén, szorosan figyelemmel kísérte a hívek szükségleteit, és erkölcsi támogatást nyújtott a papságnak. A nehéz körülmények ellenére kitartónak bizonyult, és példájával másokat is inspirált. Ezt megerősítik az 1946. júniusi operatív munkáról szóló jelentés részletei: *„Romzsa, rangfosztás fenyegetése alatt, szigorúan megparancsolta minden uniátus papnak, hogy ne vegyen részt olyan gyűléseken és egyéb rendezvényeken, amelyek bármilyen módon az újraegyesítést célozzák. Ortodoxiára való erőszakos áttérés esetén nyilvánosan tiltakozzanak és hivatkozzanak a sztálini alkotmány által biztosított vallásszabadságra; az állambiztonsági szervek által az ortodoxiára való kényszerítés és rábeszélés esetén határozottan tiltakozzanak és ellenálljanak, még letartóztatás vagy halálbüntetés fenyegetése mellett is."* [17]

Az egyházmegyében továbbra is megtartották az ünnepélyes isteni szertartásokat, amelyeken számos pap és hívő vett részt. Így 1946. június 10-én püspöki liturgiát tartottak 38 pap és mintegy 20 ezer hívő részvételével, akik Kárpátalja különböző részeiről érkeztek. Ezenkívül a püspök rendeletet adott ki, amely szerint a hívektől nem fogadnak el adományokat a különféle szertartások elvégzésére, ami pozitív hatással volt az egyházmegye életére. A későbbi jelentésekben megjegyezték, hogy a katolikus egyház ismét erősíti pozícióit.[18]

[15] Botsiurkiv B. Ukrán Görög-Katolikus Egyház és a szovjet állam (1939–1950); angolról fordította Natalia Kochan, szerkesztette: Oleg Turii, Lviv: Ukrán Katolikus Egyetem Kiadója, 2005. 191. o.

[16] Uo., 191. o.

[17] Részlet az Ukrán SZSZK Főbiztosságának (MGB) a Szovjetunió Főbiztosságának (SOS) a kárpátaljai görög katolikus egyházzal kapcsolatos operatív munkáról szóló jelentéséből. 1946. június 6. Az UGCC felszámolása Kárpátalján a kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban 1944–1946. Összeállította: Szerhijcsuk V., Szerdjuk N., Szerdjuk S. , Visgorod, 2019. 73. o.

[18] Részlet az Ukrán SZSZK Főfelügyelő Bizottságának a Szovjetunió Főfelügyelő Bizottságának (MGB) a

A helyi ortodox egyház egyre nagyobb támogatást kapott a szovjet hatóságoktól. Így a Szovjetunió Minisztertanácsának 1946. május 29-i, „Az ortodox kolostorokról" szóló határozata engedélyezte az ortodox kolostoroknak a földhasználatot, az állattenyésztést és a különféle kézműves foglalkozásokat. És már 1946. augusztus 12-én az Ukrán SZSZK Minisztertanácsa határozatot hozott a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye fő kolostorainak, valamint azok vagyonának az orosz ortodox egyház használatába történő átadásáról. Ezek közé tartoztak az ungvári, a munkácsi Csernekhegyen található kolostorok, valamint a husztbaranyai, a miszticei és a kisbereznai kolostorok.[19] 1946. augusztus 21-én a Kárpátaljai Regionális Tanács határozatot hozott a templom- és kolostorföldek, valamint az eucharisztiához bort termelő kertek és szőlőültetvények államosításáról. Romzsa Tódor püspök továbbra is felhívásokat küldött a regionális és köztársasági vezetéshez, tiltakozva ez ellen a határozat ellen. 1946. október 25-én levelet küldött Nyikita Hruscsovnak, amelyben „tisztességes" döntést kért a rendelettel kapcsolatban, hangsúlyozva, hogy megfelelő támogatás nélkül a papság nem lesz képes biztosítani az isteni szolgálatok megfelelő elvégzését.[20]

A szovjet hatóságok támogatása ellenére a kárpátaljai ortodox közösségek száma rendkívül lassan növekedett. Az Orosz Ortodox Egyház Munkács-Ungvári Egyházmegyéjének vezetője, Nesztor Szidoruk püspök panaszt tett az állami hatóságoknál a görögkatolikus papság és a hívek ortodoxokkal szembeni ellenséges magatartása miatt.[21] Ebben az időszakban döntés született a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felszámolásának felgyorsításáról. 1947 márciusában kísérletet tettek egy Kezdeményező Csoport létrehozására, amely a helyi világi és egyházi értelmiség képviselőiből állt. Ezzel a feladattal Petr Sovát, az Ungvári Állami Múzeum igazgatóját bízták meg. Több sikertelen találkozó után azonban a csoport végül nem alakult meg. Ezután a hatóságok úgy döntöttek, hogy kemény offenzívát indítanak az egyház és a papság ellen, letartóztatásokkal fenyegetőzve. 1947. július 1-jéig már 16 lelkészt tartóztattak le.[22]

Szovjetunió Főfelügyelő Bizottságának (MGB) 1946. júniusi operatív munkájáról szóló jelentéséből. 1946. július 16. A kárpátaljai UGCC felszámolása a kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban 1944–1946. Összeállította: Szerhijcsuk V., Szerdjuk N., Szerdjuk S., Visgorod, 2019. 84. o.

[19] Dovhanych O., Khlanta O. A sztálini elnyomás malomkövei között: A görög katolikus egyház felszámolásának és az orosz ortodox egyházzal való újraegyesítésének történetéből, más vallási közösségek üldözéséből a 20. század 40–50-es éveiben. Ungvár, 1999. 16., 17. o.

[20] Lysenko O. Egyházi élet Ukrajnában, 1943–1946. Kijev, 1998. 348. o.

[21] Szerdjuk N., Sztecenko Sz. Tragédia háromszáz év után. Az UGCC felszámolása Kárpátalján a kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban 1944–1946. Összeállította: Szerhijcsuk V., Szerdjuk N., Szerdjuk Sz. Visgorod, 2019. 18–19. o.

[22] Szerdjuk N., Sztecenko Sz. Tragédia háromszáz év után. Az UGCC felszámolása Kárpátalján a kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban 1944–1946. Összeállította: Szerhijcsuk V., Szerdjuk N., Szerdjuk S. Visgorod, 2019. 23. o.

3. Az MGKE oktatási és szociális intézményeinek nyomásgyakorlása és felszámolása

Amikor az új kormány meggyőződött arról, hogy a nép akaratának megtörése nem lesz olyan könnyű, aktív támadást indított a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye (MGKE) oktatási és szociális intézményei ellen. Támadás érte a szellemi és kulturális élet legfontosabb központjait: az Ungvári Teológiai Akadémiát, a Diakónus-Tanárszemináriumot, a Görögkatolikus Női Tanárszemináriumot, az ungvári bazilita atyák vezette fiúinternátust, a papok gyermekeinek árvaházát, az ungvári Királyi Katolikus Fiúgimnáziumot és a Magyar Szent Erzsébet Lánygimnáziumot, ahol a görögkatolikusok vallási nevelése is folyt. Ez a lista tartalmazott egy ungvári bazilita nővérek vezette leánynevelő intézményt is.

Az új szovjet oktatási rendszer vagyonának biztosítására irányuló adminisztratív intézkedések csupán kényelmes álcává váltak az állami oktatási és szociális intézmények vagyonának elkobzásához. A „más célra való felhasználás" formula hideg bürokratikus kifogásnak tűnt, amely mögé a régió oktatási és szellemi örökségének valódi pusztulása rejtőzött. A Teológiai Akadémia mellett található női szeminárium egyike volt azoknak a központoknak, amelyek ápolták a hagyományokat és alakították a jövőt. Itt képeztek tanárokat a népiskolák számára, biztosítva az oktatás fejlődését és a tudás átadását a következő generációknak. Az akadémiához való közelsége élénk környezetet teremtett, ahol a fiatalok szakmai képzése, szellemi hivatása és személyes fejlődése ötvöződött. Itt találtak feleséget a leendő papok, akik közül sokan később elnyomás áldozatai lettek, megerősítve a hit, az oktatás és a közösségi élet elválaszthatatlan kapcsolatát. Ezen intézmények elkobzása nemcsak épületek vagy vagyon elvesztését jelentette, hanem a hagyományok szakadását, egy olyan örökség elpusztítását, amely generációkon át formálta a társadalom szellemi és kulturális szövetét. Ami a közösség szíve volt, csendes falakká változott, megfosztották valódi céljuktól.[23]

1945. április 20-án a Kárpátaljai Népi Tanács egy másik rendelettel hivatalosan is elválasztotta az iskolát az egyháztól. E döntés eredményeként a munkácsi egyházmegye összes egyházi oktatási intézményét felszámolták. A törvény alapján minden görögkatolikus pap feleségeként szolgáló diakónust és tanárt elbocsátottak állásából, az iskolákban és óvodákban dolgozó apácákat pedig szintén eltávolították az oktatási folyamatból. Minden oktatási intézményben betiltották a hitoktatást, a tanároknak pedig elbocsátás fenyegetése miatt megtiltották a templomok látogatását. Az új körülmények között Romzsa Tódor püspök felszólította a szülőket és a papokat, hogy szervezzék meg a gyermekek és fiatalok vallási nevelését és oktatását a plébániákon vagy magánházakban. Eközben az egyházi irodalom egyre nehezebben beszerezhetővé vált, mivel az egyházmegyei kiadót elkobozták. Ezért Tódor püspök gépírókból álló csoportot szervezett, akik kinyomtatták és terjesztették a főbb imák és a katekizmus főbb részeinek szövegét.[24]

[23] Sich V. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye elnyomott papi családjainak helyzete a szovjet üldöztetések idején (1947–1989). Ungvári Egyetem Tudományos Közleménye, Történelem sorozat, 1. szám (54), 2026. https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(54).2026.354253

[24] Pekar A. Esszék a kárpátaljai egyház történetéről. 1. kötet, Lviv-Róma, 1997. 164. o.

Az 1944–1947 közötti levéltári anyagok azt mutatják, hogy az államvezetés következetesen végrehajtotta a vallási oktatási intézmények felszámolásának politikáját, azokat a görögkatolikus papság és értelmiségi elit képzésének kulcsfontosságú központjaiként kezelve.[25]

A Vallási Kultuszok Tanácsa képviselőinek jelentéseiben szisztematikusan felmerült az Ungvári Teológiai Akadémia felszámolásának kérdése, és különféle mechanizmusokat javasoltak: a szeminaristák hadseregbe való mozgósításától kezdve Donbász újjáépítésébe való bevonásukig. Taktikai megfontolások miatt e szándék megvalósítását egy időre elhalasztották, ami lehetővé tette az akadémia számára, hogy a növekvő elnyomás ellenére is egy ideig működjön. Az ungvári várban 1775 és 1946 között működő Teológiai Szeminárium kulcsfontosságú központja volt a görögkatolikus papság képzésének és alakításának, és lehetetlen volt azt az állam érdekében átalakítani pusztán a vezetés megváltoztatásával vagy az ideológiai és oktatási program korrekciójával. A Teológiai Akadémia esetében bizonyos mértékig rekonstruálható az a folyamat, amelynek eredményeként az állami szervek vezetői végső döntést hoztak a görögkatolikus papság kárpátaljai oktatásának és képzésének megszüntetéséről.[26] 1946. november 29-én az Ukrán Kommunista Párt Területi Végrehajtó Bizottsága titkos, 0422. számú határozatot fogadott el az ungvári Görögkatolikus Teológiai Akadémia bezárásáról. A dokumentum kimondta, hogy az akadémia a „szakszervezeti mozgalom melegágya", és a szovjet uralom alatt a Vallási Kultuszok Tanácsának hivatalos engedélye nélkül folytatta oktatási tevékenységét.[27]

Minden akadály ellenére a képzési folyamat rendkívül nehéz körülmények között folytatódott: a püspöki rezidencián, ahol Romzsa Tódor mártíromsága után is folyt a szemináriumok képzése, súlyos hiány volt a megfelelő helyiségekből, és a diákokat szűkös, az oktatási folyamathoz alkalmatlan helyiségekben kényszerítették tanulni. A rezidenciát főként az idősebb évfolyamok diákjai lakták, míg mások magánúton éltek a városban, és csak az előadásokon való részvétel miatt jöttek az egyházmegyei adminisztrációba. Chira Sándor püspök vezetésével a teológiai képzés az 1949. február 10-i letartóztatásáig folytatódott, ami a papképzés ezen szakaszának tragikus végét jelentette.[28]

[25] DAZO, f. R-195, op. 1, 36. hivatkozás, 40. lap.

[26] DAZO, f. R-195, op. 1, 9. hivatkozás, 62. lap.

[27] Marosi I. Katakombás istentisztelet Kárpátalján. Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés idején (1944–1989). Beregszász – Budapest, 2025. 463. o.

[28] Szűcs V. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye elnyomott papi családjainak helyzete a szovjet üldöztetések idején (1947–1989). Ungvári Egyetem Tudományos Közleménye, Történelem sorozat, 1. szám (54), 2026. https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(54).2026.354253 .

4. Romzsa Tódor erőszakos halála a kárpátaljai görögkatolikusok üldözésének csúcspontja

Az 1947. szeptember 10-i jelentés után – amelyben Romzsa Tódor püspököt már nyíltan „szovjetellenes tevékenységgel" vádolták, és „a Vatikán tanítványának, a Szovjetunióval ellenségesnek" nevezték, ugyanakkor aktív lelkipásztori tevékenységét is megjegyezték – a legfelsőbb hatóságok úgy döntöttek, hogy eltávolítják püspöki szolgálatából (letartóztatásról volt szó).[29] Az események azonban, mint tudjuk, másképp alakultak.

1947. október 27-én Romzsa Tódor püspök egy, az MGB által szándékosan szervezett autóbalesetet szenvedett, amelyet követően a Munkácsi Kórházba szállították, ahol november 1-jén „rejtélyes körülmények között" meghalt. Valójában a szovjet külföldi szabotázsszolgálatok vezetője, Pavel Szudoplatov tábornok szerint a püspököt a kórházban kurarével mérgezték meg. November 4-én a 37 éves püspököt ünnepélyesen az ungvári székesegyházból kísérték utolsó útjára.[30]

1947. november 6-án a munkácsi káptalan tagjainak gyűlésén Murányi Miklós káptalani vikáriust választották meg az eparchia ideiglenes vezetőjévé. Ugyanezen a napon Chira Sándorral közösen meglátogatta Sz. Ljamin-Agafonovot, a Szovjetunió Minisztertanácsa alatt működő Vallási Kultuszok Tanácsának biztosát a kárpátaljai területen.[31] A hatóságok és a görögkatolikus egyház papsága közötti kompromisszumkeresési kísérletek az együttműködés lehetőségeit illetően eredménytelenek voltak.

A papságtól nemcsak a hűséget követelték meg, hanem azt is, hogy teljesen lemondjanak saját identitásukról és alárendeljék magukat a moszkvai központnak. A további elnyomások, a kolostorok felszámolása és a papok tömeges letartóztatása azt mutatta, hogy a szovjet rezsim a görögkatolikusokat a hatalmára leselkedő rendszerszintű fenyegetésnek tekintette. Ugyanakkor az oroszosítási és „ortodoxiai" kísérletek egyértelműen a gyarmati politikára jellemző stratégiát mutatták: nemcsak a régió politikai, hanem kulturális és spirituális tájképét is meg akarták változtatni. A helyi lakosság azonban még ilyen körülmények között is hű maradt hitéhez.[32]

[29] Részlet az Ukrán SZSZK Főbiztosságának „O" osztályának a kárpátaljai UGCC felszámolására irányuló intézkedésekről szóló jelentéséből. 1947. szeptember 10. Az UGCC felszámolása Kárpátalján a kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban 1944–1946. Összeállította: Szerhijcsuk V., Szerdjuk N., Szerdjuk S., Visgorod, 2019. 134. o.

[30] Puskás L. Kyr Teodor Romzha: egy püspök élete és halála. Lviv, 2001. 156–181. o.

[31] Az Ukrán SZSZK Főbiztosságának különüzenete a Szovjetunió Főbiztosságának Teodor Romzsi püspök halálának körülményeiről és Mikola Murani káptalani helynökké választásáról. Az UGCC felszámolása Kárpátalján a kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban 1944–1946. Összeállította: Szerhijcsuk V., Szerdjuk N., Szerdjuk S. , Visgorod, 2019. 156. o.

[32] Bondarchuk P. (2025). A görög katolikus egyház intézményi lerombolása a háború utáni időszakban: a szovjet gyarmati lét megnyilvánulásai. Kijevi Történeti Tanulmányok , (2 (21), 61–71. ISSN 2524-0757. https://doi.org/10.28925/2524-0757.2025.26

KÖVETKEZTETÉSEK

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye elpusztításának folyamata többdimenziós volt: magában foglalta az adminisztratív nyomást, a templomok és kolostorok erőszakos elfoglalását, a papság letartóztatását, valamint a kulturális és spirituális asszimiláció kísérleteit. A szovjet hatóságok nemcsak az egyház intézményi struktúrájának lerombolására törekedtek, hanem a helyi lakosság identitásának átalakítására is. A Munkácsi Egyházmegye felszámolása nemcsak vallási cselekedet volt, hanem a szovjet rezsim tágabb gyarmati stratégiájának része is. Ez a tapasztalat szembetűnő példa arra, hogyan ötvöződött az elnyomó mechanizmus az ideológiai gyakorlatokkal, és hogyan alakították ki a szovjet uralom modelljét a határmenti területeken.

BIBLIOGRÁFIA

1. Kárpátaljai Állami Levéltár (DAZO) levéltári dokumentumai, R-195. dosszié, 1. op., 36. dosszié, 40. lap.
2. Kárpátaljai Állami Levéltár (DAZO) levéltári dokumentumai, R-195. dosszié, 1. op., 9. dosszié, 62. lap.
3. Bendas D. A szovjet hatóságok elnyomása a görögkatolikus papság ellen Kárpátalján 1944–1949-ben. Kovcseg. Lviv, 2000. 2. szám.
4. Bendas S., Bendas D. Papok-mártírok, a hűség hitvallói. Ungvár, 1999.
5. Bondarchuk P. (2025). A görögkatolikus egyház intézményi lerombolása a háború utáni időszakban: a szovjet gyarmati lét megnyilvánulásai. Kijevi Történeti Tanulmányok , (2 (21), 61–71. ISSN: 2524-0757. https://doi.org/10.28925/2524-0757.2025.26
6. Botsiurkiv B. Ukrán Görög-Katolikus Egyház és a szovjet állam (1939–1950); angolról fordította Natalia Kochan, szerkesztette: Oleg Turii. Lviv: Ukrán Katolikus Egyetem Kiadója, 2005. ISBN : 966-7034-55-0.
7. Dovhanych O., Khlanta O. A sztálini elnyomás malomkövei között: A görögkatolikus egyház felszámolásának és az orosz ortodox egyházzal való újraegyesítésének történetéből, más vallási közösségek üldözéséből az 1940–1950-es években. Ungvár, 1999.
8. L. kapitány. A kárpátaljai görögkatolikus egyház felszámolása, 1945–1949: ideológiai és propaganda komponens. Regionális Tanulmányok , 3,2012, 71-83. ISSN: 2222-5250. https://nasplib.isofts.kiev.ua/ .
9. Lysenko O. Egyházi élet Ukrajnában. 1943–1946. Kijev, 1998.
10. A kárpátaljai UGCC felszámolása a kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban 1944–1946. Összeállította: Szerhijcsuk V., Szerdjuk N., Szerdjuk S. , Visgorod, 2019. ISBN : 978-966-2911-93-0.
11. Az UGCC felszámolása (1939–1946). A szovjet állambiztonsági szervek dokumentumai. Kijev, 2006. II. kötet. ISBN : 966-2911-08-1.

12. Marosi I. Katakombás istentisztelet Kárpátalján. Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés idején (1944–1989). Beregszász – Budapest, 2025. ISBN : 978-615-5656-59-0.
13. Pekar A. Esszék a kárpátaljai egyház történetéről. 1. kötet, Lviv-Róma, 1997. ISBN : 966-7086-26-7.
14. Puskás L. Kyr Teodor Romzsa: a püspök élete és halála. Lviv: Lvivi Egyháztörténeti Intézet. Teológiai Akadémia, 2001.
15. Szűcs V. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye elnyomott papi családjainak helyzete a szovjet üldöztetések idején (1947–1989). Ungvári Egyetem Tudományos Közleménye, Történelem sorozat, 1. szám (54), 2026. https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(54).2026.354253 .
16. Fenich V. „Idegenek” az övéik között, „sajátjaik” az idegenek között. A Munkácsi Egyházmegye görögkatolikusai Kárpátalja Szovjet-Ukrajnával való „újraegyesítése” alatt és után. Ungvár: Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye, 2007.

Августина Зейкан, ЧСВВ

СТАНОВИЩЕ ВІРНИХ ТА ДУХОВЕНСТВА МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ В 1945–1947 РОКАХ

Вступ

У 1945–1947 рр. становище Мукачівської греко-католицької єпархії було надзвичайно складним: радянська влада розпочала систематичні репресії проти духовенства й вірних, готуючи ґрунт для насильницької ліквідації Церкви. Єпископ Теодор Ромжа став символом спротиву, а священники та миряни зазнавали арештів, переслідувань і тиску на приєднання до РПЦ. Саме в цей непростий час в листопаді 1946 року загинув о. Петро Легеза. Цією невеликою публікацією хочемо вказати на історичне тло, яке передувало мученицькій смерті священника.

1. Специфіка процесу ліквідації Мукачівської греко-католицької єпархії

У жовтні 1944 р. радянська армія зайняла територію Закарпаття. 26 листопада того ж року більшовицька влада скликала в Мукачеві І з'їзд Народних комітетів, на якому було ухвалено рішення про вихід зі складу Чехословаччини та про возз'єднання Закарпатської України з УРСР. На підставі договору між Чехословаччиною та СРСР від 29 червня 1945 р. територія Закарпаття від річки Уж на схід була офіційно приєднана до складу УРСР як окрема адміністративна одиниця – Закарпатська область.[1]

Установлення радянської влади на Закарпатті від самого початку супроводжувалося системними заходами, спрямованими на підготовку ґрунту для ліквідації Греко-Католицької Церкви. Радянське керівництво добре усвідомлювало: доки Церква зберігає власну ієрархію та авторитетних лідерів, вона здатна організовувати спротив і формувати альтернативний суспільний дискурс.[2]

На думку окремих дослідників (зокрема Володимира Фенича), поштовхом до розгортання переслідувань греко-католицької Церкви на Закарпатті стало листовне звернення до Й. Сталіна, підготовлене та підписане в Мукачеві 18

[1] Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття, т. 1, Львів-Рим 1997, с. 148.

[2] Бондарчук П. (2025). Інституційне знищення Греко-католицької церкви у повоєнний період: прояви радянського колоніалізму. Київські історичні студії, (2 (21), 61–71. ISSN 2524-0757. https://doi.org/10.28925/2524-0757.2025.26

листопада 1944 р. православними ієрархами Мукачівсько-Пряшівської єпархії. Ініціаторами виступили заступник єпископа Володимир (Раїч), адміністратор єпархії ігумен Феофан Сабов, настоятель монастиря св. Миколая та парафії в Хусті архімандрит Олексій Кабалюк, знаний як «хрещений батько відродженого православ'я» на Закарпатті. Лист став своєрідною реакцією на спростування єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії Теодором Ромжею сфальсифікованої владою та приписаної йому статті – виступу 7 листопада 1944 р. в Ужгороді, де нібито прозвучало прохання до Сталіна про приєднання Закарпаття до Радянської України. Коли єпископ намагався заперечити цю вигадку, йому відповіли, що саме так він мав говорити, як повідомляли шпальти місцевої та центральної преси.[3]

Місію підготовки до ліквідації Церкви в Україні радянський режим поклав на спецслужби, які розробили відповідний план у найдрібніших деталях. Упродовж 8–10 березня 1946 р. у Львові, в соборі святого Юра, було скликано неканонічний собор, що проголосив «возз'єднання УГКЦ з РПЦ». Для греко-католиків Закарпаття Львівський псевдособор влада подавала як зразок, на який слід орієнтуватися. Ще напередодні проведення цього «акту возз'єднання» в Галичині, 2 березня 1945 р., мукачівський православний єпископ Нестор Сидорук у Києві висловив сподівання:

«Надеюсь, что когда воссоединение пройдет в Галиции, это послужит сигналом к началу того же у нас, в Закарпатской Украине».[4]

На Закарпатті радянська влада розпочала процес ліквідації греко-католицької Церкви більш обережно, враховуючи неповну обізнаність із регіоном та його специфіку. Така стратегія мала кілька причин: по-перше, край ніколи раніше не входив до складу СРСР, вирізнявся багатонаціональним і поліконфесійним характером; по-друге, між греко-католиками та православними на Підкарпатській Русі протягом майже двох десятиліть існували серйозні протистояння, що ускладнювало реалізацію процесу приєднання до РПЦ; по-третє, Мукачівсько-Пряшівська православна єпархія до жовтня 1945 р. перебувала в юрисдикції Сербської Православної Церкви, тож передусім необхідно було підпорядкувати православні громади Закарпаття Московському патріархату.[5]

Для порівняння наведемо кілька статистичних даних, опублікованих зарубіжним дослідником Б. Боцюрківим. У 1944 р. Мукачівська єпархія налічувала 461 555 вірян, 281 парафію з 459 храмами й каплицями, а також 8 монастирів (5 чоловічих і 3 жіночих). За даними перепису 1930 р., на території

[3] Капітан Л. Ліквідація греко-католицької Церкви у Закарпатті, 1945–1949 рр.: ідеолого-пропагандистська складова. Краєзнавство, 3,2012, 71-83. ISSN 2222-5250. https://nasplib.isofts.kiev.ua/ 10.03.2026.

[4] Витяг із доповідної записки наркома держбезпеки УРСР С. Савченка до НКДБ СРСР про хід підготовки до Собору УГКЦ. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки. Київ, 2006. Т. ІІ. С. 572–573.

[5] Бендас Д. Репресії радянської влади проти греко-католицького духовенства на Закарпатті в 1944–1949 рр. Ковчег. Львів, 2000. Число 2. с. 291.

Підкарпатської Русі проживало 359 201 греко-католик і 112 034 православних. У жовтні 1944 р. Мукачівська греко-католицька єпархія мала 5 архидияконатів, 32 деканати та 280 парафій. На її території функціонувало 459 храмів, у яких служили 354 священники (93% з них мали вищу богословську освіту; натомість із 150 православних священнослужителів лише троє мали вищу духовну освіту, а 24 – середню). Крім того, єпархія нараховувала 35 ченців-василіан, 50 черниць і 85 семінаристів. У приватній власності єпархії перебувало 16 тис. га землі, тоді як Православна Церква володіла лише 47 га.[6] Отже, на підставі наведених статистичних даних можна зробити висновок, що, попри активну підтримку Православної Церкви з боку чехословацької влади, греко-католики зберігали провідні позиції на Закарпатті.

Зрозумівши, що владика Теодор Ромжа та духовенство не погодяться на співпрацю з радянською владою, риторика щодо греко-католиків Закарпаття була змінена. На початку 1945 р. в органах держбезпеки визрів план ліквідації Мукачівської греко-католицької єпархії. Первісно передбачалося приєднати її до Галицької митрополії, а згодом здійснити так зване «возз'єднання» з Російською православною церквою. Для реалізації цього задуму планувалося використати владику Ромжу та каноніка Олександра Хіру, які мали здійснити кілька візитів до Львова з проханням про об'єднання. Однак цей проєкт було відкинуто, і влада обрала метод «повзучої ліквідації» Церкви.[7]

У березні 1945 р. Народна Рада Закарпатської України ухвалила «Декрет про вільну зміну релігії», яким передбачалася можливість відмови будь-якої особи від релігії або заміни однієї конфесії іншою шляхом відповідної реєстрації у державних органах влади. Це рішення стало поштовхом до масового відбирання храмів у греко-католиків. У джерелах зазначалося, що процес відбувався цинічно й брутально: сільські ради скликали збори, де один чи кілька учасників виголошували заяву про «перехід на православ'я», а голос таких агітаторів трактувався як воля всього народу».[8]

Паралельно з адміністративними заходами у пресі розгорнулася нищівна кампанія критики духовенства, спрямована на підрив авторитету Церкви. Засоби масової інформації того часу віддавали перевагу публікаціям, що викривали нібито «злочинну діяльність» Греко-Католицької Церкви та її співпрацю з угорськими й німецькими властями. Одночасно розпочалися арешти та вербування представників духовенства Мукачівської єпархії. 2 лютого 1945 р. було ув'язнено першого греко-католицького священника Петра Дем'яновича, якого влада охрестила «шпигуном у рясі»; 23 квітня того ж року, у Великодню п'ятницю, його розстріляли. 8 березня 1945 р. заарештували

[6] Лисенко О. Церковне життя в Україні. 1943–1946. Київ, 1998. с. 337.

[7] Фенич В. «Чужі» серед своїх, «свої» серед чужих. Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після «возз'єднання» Закарпаття з Радянською Україною. Ужгород : Мукачівська греко-католицька єпархія, 2007. с. 7–21.

[8] Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття, т. 1, Львів-Рим 1997, с. 162.

каноніка Олександра Ільницького, якого засудили до 20 років каторжних робіт[9] та доктора Стефана Фенцика, з огляду на його популярність, радянська влада намагалася залучити до реалізації плану «возз'єднання» Греко-Католицької Церкви з Російською Православною Церквою, пропонуючи йому посаду православного єпископа. Однак після його категоричної відмови Фенцика було засуджено до страти; вирок виконано у березні 1946 р.[10]

27 квітня 1945 р. в Ужгороді було створено Управління у справах культів при Народній Раді Закарпатської України, яке мало контролювати всі церковні справи регіону, в тому числі вирішення майнових питань (насамперед, у справі відчуження церковного майна і земель на користь держави, застосування податкового тиску).[11] В селах де неможливо було здійснити масового переходу на православ'я, зненацька з'являлася земельна комісія, яка збирала від селян підписи про виділення їм землі. Потім зібравши ці підписи, комісія передавала їх до православного єпархіального уряду в Мукачеві. Той у свою чергу представляв обласній владі ці підписи, як бажання селян вийти з Греко-Католицької Церкви і прийняття їх до православної єпархії. З Ужгороду на місця приходила відповідь-доручення викидати з таких громад греко-католицького священника і призначати православного. А церковні землі розділити між селянами.[12] До функцій управління у справах культів входив також негласний збір компрометуючого матеріалу на працівників державних органів влади, міліції, членів партійних організацій, які проявляли лояльне ставлення до греко-католиків. Це був ще один з методів обмеження прав греко-католицьких громад.

Для греко-католиків Закарпаття протистояння з православними за храми бере свій початок ще з періоду Чехословаччини. У 1920–1930-х рр. XX ст. Православна Церква в краї користувалася негласною підтримкою чехословацької влади, що нерідко призводило до передачі храмів і майна від греко-католиків православним громадам.[13] З приходом радянської влади випадки насильницького відбирання храмів від однієї громади на користь іншої лише почастішали. У період від жовтня 1944 р. до другої половини 1946 р. до православ'я з греко-католиків було «переведено» 73 парафії, однак жоден із греко-католицьких священників не погодився на такий перехід.

[9] Бендас С., Бендас Д. Священники-мученики, сповідники вірності. Ужгород, 1999. с. 105.

[10] Бендас Д. Репресії радянської влади проти греко-католицького духовенства на Закарпатті в 1944–1949 рр. Ковчег. Львів, 2000. Число 2. с. 292.

[11] Лисенко О. Церковне життя в Україні. 1943–1946. Київ, 1998. с. 341–343.

[12] Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття, т. 1, Львів-Рим 1997, с. 162.

[13] Див. Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття, розділ 7. Православний рух на Закарпатті, т. 1, Львів-Рим 1997, с. 113–127.

2. Посилення заходів ліквідації греко-католицької Церкви на Закарпатті

У січні 1946 р. органи державної безпеки відкрили агентурну справу під кодовою назвою «Крестоносцы», у межах якої було встановлено пильне стеження за єпископом Теодором Ромжею, Миколою Мурані та Ференцом Мішкольці, яких радянська влада кваліфікувала як «агентів Ватикану».[14]

У 1946 р. до Ужгорода прибув Григорій Катунін, заступник Уповноваженого Ради у справах Російської православної церкви при РНК СРСР в УРСР, з метою вивчення ситуації в Мукачівській греко-католицькій єпархії. У своїх спостереженнях він відзначив, що ця єпархія, з огляду на церковні та національні особливості регіону, має досить специфічний характер.[15] У звіті Григорія Катуніна від 20 травня 1946 р. зазначалося, що в Закарпатській області діяло лише 152 православні парафії та 141 священник, із яких 114 не мали жодної богословської освіти. Водночас нараховувалося 399 греко-католицьких парафій і 320 душпастирів, причому 93% з них здобули вищу богословську освіту.[16] Отже, попри шалений тиск радянської влади, позиції греко-католиків залишалися впливовими в краї та становили серйозну конкуренцію православним. Саме це зумовило рішучі дії режиму, спрямовані на остаточну ліквідацію Церкви.

Неабияку роль у збереженні позицій Греко-Католицької Церкви відігравала постать єпископа Теодора Ромжі. Попри адміністративний тиск він не поступався і, сповнений ентузіазму, боровся за незалежність своєї єпархії дозволеними методами: здійснював численні пастирські візити до парафій, звертався з листами-клопотаннями до різних владних інстанцій щодо відновлення порушених прав громад. Владика був добре обізнаний із усіма сферами життя єпархії, уважно стежив за потребами вірних та надавав моральну підтримку духовенству. Незважаючи на складні обставини, він проявляв стійкість і надихав інших своїм прикладом. Підтвердженням цього є виписки з доповідної записки про оперативну роботу за червень 1946 р.:

«Ромжа, під загрозою позбавлення сану, строго наказав кожному уніатському священнику не приймати ніякої участі в зібраннях та інших заходах, які в будь-якій мірі направлені на возз'єднання. У випадку насильного примусу переходу до православ'я, публічно протестувати і посилатися на надану Сталінською Конституцією свободу віросповідання, у випадку примусу і умовлянь про перехід в православ'я з боку органів держбезпеки рішуче протестувати і чинити опір, навіть під загрозою арешту чи смерті».[17]

[14] Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1946. упорядники Сергійчук В., Сердюк Н., Сердюк С. Вишгород, 2019. с. 57.

[15] Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і радянська держава (1939–1950); пер. з англійської Наталії Кочан за редакцією Олега Турія, Львів: Видво Укр. катол. Ун-ту, 2005. с. 191.

[16] Там само, с. 191.

[17] Витяг із доповідної записки МДБ УРСР до МДБ СРСР про оперативну роботу щодо греко-католицької церкви на Закарпатті. 6 червня 1946 року. Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1946. упорядники Сергійчук В., Сердюк Н., Сердюк С. Вишгород, 2019. с. 73.

В єпархії продовжували відбуватися урочисті богослужіння, що збирали численне духовенство та вірних. Так, 10 червня 1946 р. відбулася архієрейська Літургія за участю 38 священників і близько 20 тисяч вірних, які прибули з різних куточків Закарпатської області. Крім того, владика видав постанову не брати з вірних пожертвувань за здійснення різних обрядів, що мало позитивний вплив на життя єпархії. У наступних доповідних записках зазначалося, що Католицька Церква знову зміцнює свої позиції.[18]

Все більшу підтримку з боку радянської влади отримувала місцева Православна Церква. Так, постановою Ради Міністрів СРСР від 29 травня 1946 р. «Про православні монастирі» було надано дозвіл православним монастирям користуватися землею, займатися тваринництвом та різними промислами. А вже 12 серпня 1946 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила рішення про передачу головних монастирів Мукачівської греко-католицької єпархії разом із майном у користування Російській православній церкві. Йшлося про монастирі в Ужгороді, на Чернечій горі в Мукачеві, а також Боронявський, Імстичівський та Малоберезнянський монастирі.[19] 21 серпня 1946 р. Закарпатська обласна рада ухвалила рішення про націоналізацію церковних і монастирських земель, а також садів і виноградників, що забезпечували виробництво вина для Євхаристії. Владика Теодор Ромжа продовжував надсилати звернення до керівництва області та республіки, протестуючи проти цього рішення. 25 жовтня 1946 р. він направив листа до Микити Хрущова з проханням винести «справедливе» рішення щодо ухвали, наголошуючи, що без відповідної підтримки духовенство не зможе забезпечити належне звершення богослужінь.[20]

Попри підтримку з боку радянської влади чисельність православних громад у Закарпатській області зростала вкрай повільно. Керівник Мукачівсько-Ужгородської єпархії Російської Православної Церкви єпископ Нестор Сидорук скаржився державним органам на неприязне ставлення до православних як з боку греко-католицького духовенства, так і вірян.[21] У цей період було прийнято рішення прискорити процес ліквідації Мукачівської греко-католицької єпархії. У березні 1947 р. здійснено спробу створити Ініціативну групу вже з

[18] Витяг із доповідної записки МДБ УРСР до МДБ СРСР про оперативну роботу у червні 1946 року. 16 липня 1946 року. Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1946. упорядники Сергійчук В., Сердюк Н., Сердюк С. Вишгород, 2019. с. 84.

[19] Довганич О., Хланта О. У жорнах сталінських репресій: З історії ліквідації греко-католицької церкви та її воззєднання з руською православною церквою, переслідування інших релігійних громад у 40–50-х роках XX століття. Ужгород, 1999. с. 16, 17.

[20] Лисенко О. Церковне життя в Україні, 1943–1946 рр. Київ, 1998. с. 348.

[21] Сердюк Н., Стеценко С. Трагедія через триста років. Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1946. упорядники Сергійчук В., Сердюк Н., Сердюк С. Вишгород, 2019. с. 18–19.

представників місцевої світської та церковної інтелігенції. Виконання цього завдання доручили директорові Ужгородського державного музею Петру Сові. Однак після кількох невдалих зборів групу так і не вдалося сформувати. Тоді влада ухвалила рішення розпочати жорсткий наступ на Церкву та духовенство, супроводжуючи його погрозами арештів. Станом на 1 липня 1947 р. було заарештовано вже 16 священнослужителів.[22]

3. Тиск та ліквідація освітньо-соціальних закладів МГКЄ

Коли нова влада переконалася, що зламати волю людей буде не так просто, вона розпочала активний наступ на освітні та соціальні установи Мукачівської греко-католицької єпархії. Під удар потрапили найважливіші осередки духовного та культурного життя: Ужгородська богословська академія, дяко-вчительська семінарія, жіноча греко-католицька вчительська семінарія, колегія з інтернатом для хлопців під проводом Отців Василіян в Ужгороді, сиротинець для дітей священників, Ужгородська Королівська Католицька гімназія для хлопців та гімназія для дівчат Святої Єлизавети Угорської, де здійснювалося також і релігійне виховання греко-католиків. До цього переліку належав і дівочий виховний заклад під проводом Сестер Василіянок в Ужгороді.

Адміністративні заходи, покликані забезпечити майнову базу нової радянської освітньої системи, стали лише зручним прикриттям для конфіскації майна державних навчальних і соціальних закладів. Формула «використання для інших цілей» звучала як холодна бюрократична відмовка, за якою приховувалося справжнє нищення освітньої та духовної спадщини краю. Жіноча семінарія, розташована поруч із Богословською академією, була одним із тих осередків, що плекали традицію й формували майбутнє. Тут готували учительок для народних шкіл, забезпечуючи розвиток освіти й передачу знань наступним поколінням. Її сусідство з академією створювало живе середовище, де поєднувалися професійне навчання, духовне покликання та особисте становлення молоді. Саме тут майбутні священники, багато з яких згодом зазнали репресій, знаходили своїх дружин, утверджуючи нерозривний зв'язок між вірою, освітою та життям громади. Конфіскація цих закладів означала не лише втрату будівель чи майна – вона стала розривом традиції, знищенням спадщини, яка поколіннями формувала духовну й культурну тканину суспільства. Те, що було серцем громади, перетворювалося на мовчазні стіни, позбавлені свого справжнього призначення.[23]

[22] Сердюк Н., Стеценко С. Трагедія через триста років. Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1946. упорядники Сергійчук В., Сердюк Н., Сердюк С. Вишгород, 2019. с. 23.

[23] Січ В. Становище репресованих священичих сімей Мукачівської греко-католицької єпархії під час радянських переслідувань (1947–1989). Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», вип. 1 (54), 2026. https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(54).2026.354253.

20 квітня 1945 р. Народна рада Закарпаття черговим наказом офіційно відокремила школу від Церкви. Унаслідок цього рішення було ліквідовано всі церковні навчальні заклади Мукачівської єпархії. На підставі закону з роботи звільнили всіх дяко-вчителів та вчительок, які були дружинами греко-католицьких священників, а також відсторонили від освітнього процесу сестер-монахинь, що працювали у школах та дитячих садках. У всіх навчальних закладах було заборонено викладання релігії, а вчителям під загрозою звільнення заборонялося відвідувати храми. У нових умовах владика Теодор закликав батьків і священників організовувати релігійне навчання та виховання дітей і молоді при парафіях чи в приватних домівках. Тим часом церковну літературу ставало дедалі важче знайти, адже єпархіальне видавництво було конфісковане. Тому єпископ Теодор Ромжа організував групу машинописців, які друкували й поширювали тексти основних молитов та головні частини катехизму.[24]

Архівні матеріали 1944–1947 рр. засвідчують, що державне керівництво послідовно реалізовувало політику ліквідації духовних освітніх інституцій, трактуючи їх як ключові осередки формування греко-католицького духовенства та інтелектуальної еліти.[25]

У доповідях представників Ради у справах релігійних культів систематично порушувалося питання ліквідації Ужгородської богословської академії, при цьому пропонувалися різні механізми – від мобілізації семінаристів до лав армії аж до їхнього залучення у відбудову Донбасу. З огляду на тактичні міркування реалізацію цього наміру певний час відкладали, що дозволило академії ще деякий період функціонувати попри наростання репресивного тиску. Духовна семінарія, яка діяла в Ужгородському замку з 1775 по 1946 рік, була ключовим осередком підготовки та формації греко-католицького духовенства, і її неможливо було трансформувати в інтересах держави шляхом простої зміни керівництва чи корекції ідеологічної та освітньої програми. У випадку богословської академії певною мірою можна реконструювати процес, унаслідок якого керівники державних органів дійшли остаточного рішення про припинення навчання та підготовки греко-католицького духовенства на Закарпатті.[26] 29 листопада 1946 р. Територіальний виконавчий комітет Компартії України ухвалив таємне рішення №0422 про закриття греко-католицької Богословської академії в Ужгороді. У документі зазначалося, що академія є «розсадником унії» та в умовах радянської влади продовжувала освітню діяльність без офіційного дозволу Ради у справах релігійних культів.[27]

Попри всі перешкоди, процес формації продовжувався у вкрай складних умовах: у єпископській резиденції, де навіть після мученицької смерті Теодора

[24] Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття. т. 1, Львів-Рим, 1997. с. 164.

[25] ДАЗО, ф. Р-195, оп. 1, спр. 36, арк. 40.

[26] ДАЗО, ф. Р-195, оп. 1, спр. 9, арк. 62.

[27] Мароші І. Катакомбне служіння на Закарпатті. Мукачівська греко-католицька єпархія під час комуністичного переслідування Церкви (1944–1989). Берегове – Будапешт, 2025. с. 463.

Ромжі здійснювалася підготовка семінаристів, відчувався гострий брак належних приміщень, а студенти змушені були навчатися в тісних, непридатних для освітнього процесу кімнатах. У резиденції проживали переважно вихованці старших курсів, тоді як інші мешкали приватно в місті й приходили до єпархіального управління лише для участі в лекціях. Богословська формація під проводом єпископа Олександра Хіри тривала аж до його арешту 10 лютого 1949 р., що стало трагічним завершенням цього етапу формації духовенства.[28]

4. Насильницька смерть Теодора Ромжі – вершина переслідувань греко-католиків Закарпаття

Після доповідної записки від 10 вересня 1947 р., у якій єпископа Теодора Ромжу вже відкрито звинувачували в «антирадянській діяльності» та називали «вихованцем Ватикану, вороже налаштованим щодо СРСР», але водночас відзначали його активну пастирську діяльність, у найвищих владних інстанціях було ухвалено рішення про його усунення з єпископського служіння (йшлося про арешт).[29] Однак, як відомо, події розгорнулися інакше.

27 жовтня 1947 р. єпископ Теодор Ромжа потрапив у навмисно організовану органами МДБ автомобільну аварію, після чого був госпіталізований у Мукачівській лікарні, де 1 листопада помер за «загадкових обставин». Насправді, за свідченнями керівника радянських закордонних диверсійних служб генерала Павла Судоплатова, владика був отруєний у лікарні отрутою кураре. 4 листопада 37-річного єпископа урочисто провели в останню дорогу з Кафедрального собору м. Ужгорода.[30]

6 листопада 1947 р. на засіданні членів Мукачівської капітули єпархіальним вікарієм (тимчасовим керівником єпархії) було обрано капітулярного вікарія Миколу Мурані. Того ж дня він разом із каноніком Олександром Хірою відвідав Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області С. Ляміна-Агафонова.[31] Спроби знайти компроміс між владою та духовенством греко-католицької Церкви щодо можливостей співпраці виявилися безрезультатними.

[28] Січ В. Становище репресованих священичих сімей Мукачівської греко-католицької єпархії під час радянських переслідувань (1947–1989). Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», вип. 1 (54), 2026. https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(54).2026.354253.

[29] Витяг із доповідної записки відділу «О» МДБ УРСР про заходи з ліквідації УГКЦ на Закарпатті. 10 вересня 1947 року. Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1946. упорядники Сергійчук В., Сердюк Н., Сердюк С. Вишгород, 2019. с. 134.

[30] Пушкаш Л. Кир Теодор Ромжа: життя і смерть єпископа. Львів, 2001. с. 156–181.

[31] Спецповідомлення МДБ УРСР в МДБ СРСР про обставини загибелі єпископа Теодора Ромжі та обрання капітулярним вікарієм Миколи Мурані. Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1946. упорядники Сергійчук В., Сердюк Н., Сердюк С. Вишгород, 2019. с. 156.

Від духовенства вимагали не лише лояльності, а й повної відмови від власної ідентичності та підпорядкування московському центрові. Подальші репресії, ліквідація монастирів і масові арешти священників засвідчили, що радянський режим розглядав греко-католиків як системну загрозу своїй владі. Водночас спроби русифікації та «оправославлення» виразно демонстрували характерну для колоніальної політики стратегію: змінити не лише політичний, а й культурний та духовний ландшафт регіону. Проте навіть у цих умовах місцеве населення залишалося вірним своїй вірі.[32]

Висновки

Процес знищення Мукачівської греко-католицької єпархії мав багатовимірний характер: він включав адміністративний тиск, насильницьке відбирання храмів і монастирів, арешти духовенства, а також спроби культурної та духовної асиміляції. Радянська влада прагнула не лише зруйнувати інституційну структуру Церкви, але й трансформувати ідентичність місцевого населення. Ліквідація Мукачівської єпархії була не лише релігійним актом, а й частиною ширшої колоніальної стратегії радянського режиму. Цей досвід є показовим прикладом того, як репресивні механізми поєднувалися з ідеологічними практиками, формуючи модель радянського панування у прикордонних територіях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Архівні документи Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), ф. Р-195, оп. 1, спр. 36, арк. 40.
2. Архівні документи Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), ф. Р-195, оп. 1, спр. 9, арк. 62.
3. Бендас Д. Репресії радянської влади проти греко-католицького духовенства на Закарпатті в 1944–1949 рр. Ковчег. Львів, 2000. Число 2.
4. Бендас С., Бендас Д. Священники-мученики, сповідники вірності. Ужгород, 1999.
5. Бондарчук П. (2025). Інституційне знищення Греко-католицької церкви у повоєнний період: прояви радянського колоніалізму. Київські історичні студії, (2 (21), 61–71. ISSN: 2524-0757. https://doi.org/10.28925/2524-0757.2025.26
6. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і радянська держава (1939–1950); пер. з англійської Наталії Кочан за редакцією Олега Турія. Львів: Вид-авництво Укр. катол. Ун-¬ту, 2005. ISBN: 966-7034-55-0.

[32] Бондарчук П. (2025). Інституційне знищення Греко-католицької церкви у повоєнний період: прояви радянського колоніалізму. Київські історичні студії, (2 (21), 61–71. ISSN 2524-0757. https://doi.org/10.28925/2524-0757.2025.26

7. Довганич О., Хланта О. У жорнах сталінських репресій: З історії ліквідації греко-католицької церкви та її возз'єднання з руською православною церквою, переслідування інших релігійних громад у 40–50-х роках XX століття. Ужгород, 1999.
8. Капітан Л. Ліквідація греко-католицької Церкви у Закарпатті, 1945-1949 рр.: ідеолого-пропагандистська складова. Краєзнавство, 3,2012, 71-83. ISSN: 2222-5250. https://nasplib.isofts.kiev.ua/.
9. Лисенко О. Церковне життя в Україні. 1943–1946. Київ, 1998.
10. Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1946. упорядники Сергійчук В., Сердюк Н., Сердюк С. Вишгород, 2019. ISBN: 978-966-2911-93-0.
11. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки. Київ, 2006. Т. ІІ. ISBN: 966-2911-08-1.
12. Мароші І. Катакомбне служіння на Закарпатті. Мукачівська греко-католицька єпархія під час комуністичного переслідування Церкви (1944–1989). Берегове – Будапешт, 2025. ISBN: 978-615-5656-59-0.
13. Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття. т. 1, Львів-Рим, 1997. ISBN: 966-7086-26-7.
14. Пушкаш Л. Кир Теодор Ромжа: життя і смерть єпископа. Львів : Ін-т Історії Церкви Львів. Богослов. Академії, 2001.
15. Січ В. Становище репресованих священичих сімей Мукачівської греко-католицької єпархії під час радянських переслідувань (1947-1989). Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», вип. 1 (54), 2026. https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(54).2026.354253.
16. Фенич В. «Чужі» серед своїх, «свої» серед чужих. Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після «возз'єднання» Закарпаття з Радянською Україною. Ужгород: Мукачівська греко-католицька єпархія, 2007.

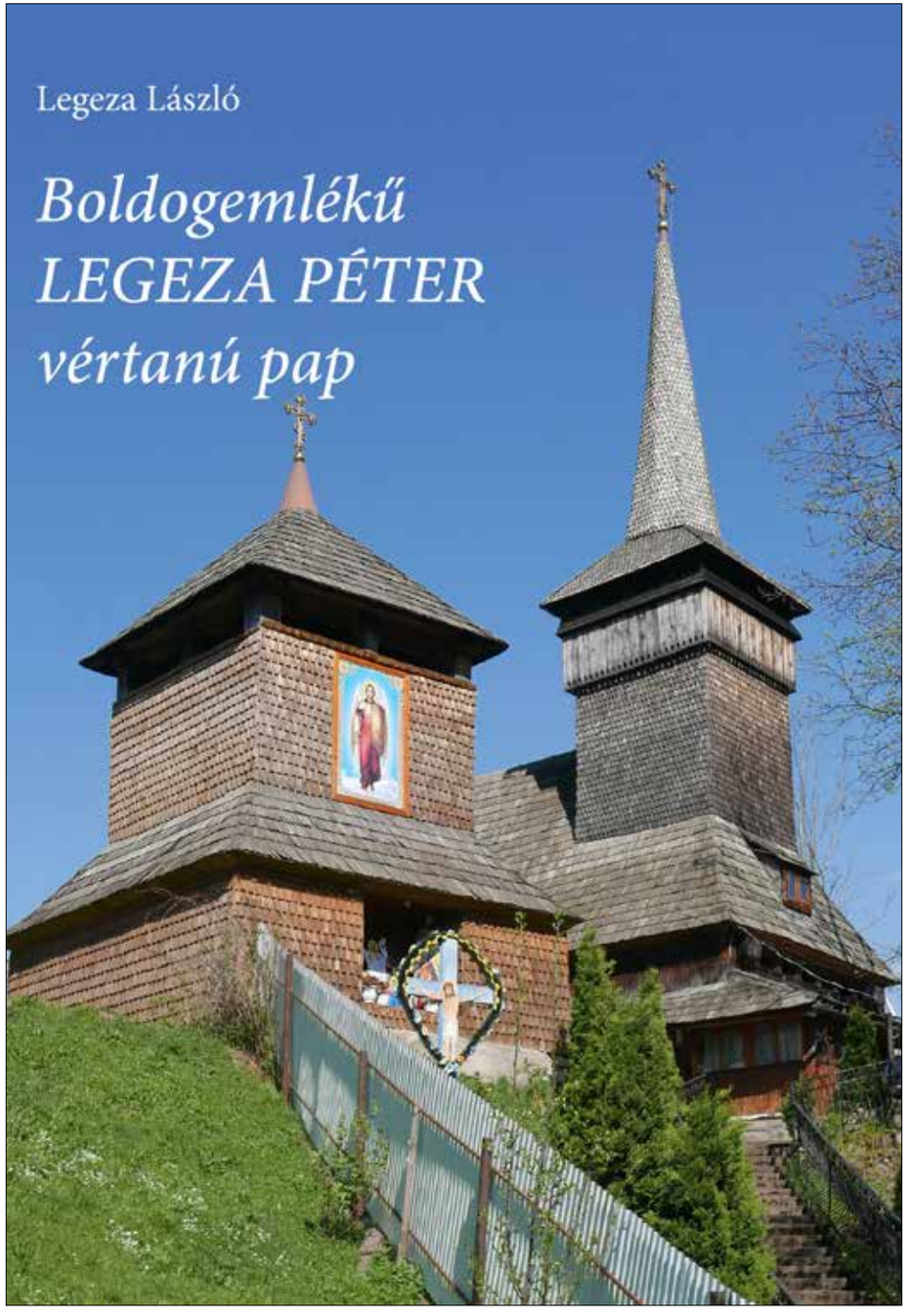

LEGEZA PÉTER ÉLETE

Legeza Péter az Ung vármegyei Solymoson (ma Iňačovce, Szlovákia) született. Édesapja Legeza Ágoston görögkatolikus pap (1871–1927), édesanyja Lescsisin Irma.

Legeza Péter sírfeliratán a születési dátum 1915, ami ellentétes minden Legeza Péterről szóló dokumentummal, ezért ellenőrizni kellett Solymoson a születési anyakönyvet. E szerint Legeza Péter 1912. augusztus 11-én született, és 1912. augusztus 28-án keresztelte Kustán József kráskai görögkatolikus pap. A keresztségben a Péter György nevet kapta.

Legeza Péter az elemi iskolát szülőfalujában végezte el. 1923-ban szülei beadták az ungvári gimnáziumba. A gimnázium 8. osztályát 1932-ben fejezte be, de az érettségi bizonyítványt csak 1933 februárjában kapta meg. Tanulmányait 1933-ban Ungváron folytatta a papi szemináriumban, amit ugyanott fejezett be 1938-ban. Pappá szentelése előtt, 1938. június 26-án házasságot kötött a szintén görögkatolikus Petreczky Erzsébettel.

Legeza Péter életének fontosabb helyszínei / Важливі місця в житті Петра Легези

Solymos görögkatolikus temploma, ahol Legeza Pétert megkeresztelték 1912-ben.
Греко-католицька церква в с. Інячивці (Solymos), де у 1912 році був охрещений Петро Легеза.

1938. július 10-én Sztojka Sándor munkácsi megyéspüspök pappá szentelte Legeza Pétert és vele még 3 kispapot: Biczkó Andrást, Iván Miklóst és Orosz Jánost. Papi szolgálatait Máramaros vármegyében végezte: 1938-tól 1944-ig Lonkán (Luh) szolgált a Rahói járásban. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye huszti apostoli adminisztrátora, dr. Nyárádi Dénes (kőrösi püspök, akkor Jugoszlávia) 1939-ben Legeza Péter lonkai parókust kinevezte Gyertyánligetre (Kobelecka Polyána) adminisztrátornak a Rahói Járásba. 1944 áprilisában a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye apostoli adminisztrátora, dr. Dudás Miklós – a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke – kinevezte az „Alumneum" hittantanárának és prefektusának Huszton. Péter pap 1944-ben Tiszabogdánban parókus (a Rahói járásban) lett, innen került 1945-ben Felsőkalocsára.

A felsőkalocsai Szent Miklós-templom 1946-ban és napjainkban.
Ennek volt parókusa Legeza Péter, és e templom szentélye mögött található a sírja.
Церква Святого Миколая у Негровці у 1946 році та сьогодні. Петро Легеза був її парохом, а його могила знаходиться за святилищем цього храму.

A ma pravoszláv Szent Miklós-templom Felsőkalocsán. A főutcától oda vezető rövid gyalogút elején zárt kapuzat áll.
Православна церква Святого Миколая у Негровці сьогодні. На початку короткої пішохідної стежки, що веде до неї від головної вулиці, знаходиться зачинена брама.

A felsőkalocsai (Imsád, Negrovec) egyházközség a Terebes folyó partján terül el nem messze a galíciai határtól. 1945-ben a lakosság nagyobb része görögkatolikus volt. Görögkeletiek (pravoszlávok) jóval kevesebben éltek a faluban, de mindkét felekezetnek állt fából épült temploma. A szovjet államrendszer jelszava viszont egyértelmű: meg kell semmisíteni a görögkatolikus egyházat.

1945 elején a szovjetek letartóztatták Danielovics Istvánt, Felsőkalocsa görögkatolikus papját. Hogy a hívek ne maradjanak lelkivezető nélkül, és hogy a pravoszlávok ne foglalják el a parókiát, Romzsa Tódor püspök azonnal kinevezte oda Legeza Pétert, a 33 éves fiatal papot. Így vált Legeza Péter a Szent Miklós tiszteletére szentelt felsőkalocsai templom parókusává. Az 1946-ban bekövetkezett tragikus haláláig szolgált itt.

Egy Lintur nevű ungvári megbízott kiadta a parancsot, hogy Felsőkalocsa görögkatolikus templomát át kell adni a pravoszlávoknak. A pravoszlávoknak volt templomuk

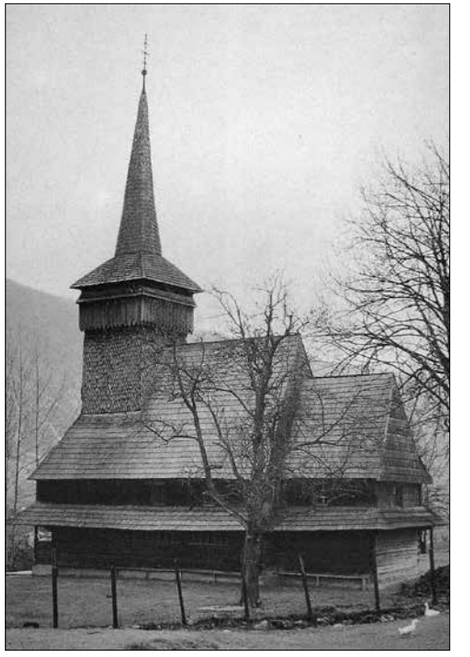

Balra fent: *Felsőkalocsán a Szent Mihály arkangyal-templom régi oltára, mely előtt többször mutatott be szent liturgiát Legeza Péter.*
Вгорі ліворуч: *Старий престол храму Святого Архангела Михаїла у Негровці, перед яким Петро Легеза багато разів проводив Святу Літургію. Цей храм також перейшов до Православної Церкви.*

Jobbra fent és lent: *A felsőkalocsai Szent Mihály arkangyal tiszteletére szentelt görögkatolikus fatemplom a 18. században épült, 1818-ban került a mai helyére.*
Вгорі праворуч і внизу: *Греко-католицька дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла у Негровці, яка була збудована у XVIII столітті та перенесена на своє нинішнє місце у 1818 році. Її іконостас датується XVIII століттям.*

A kép bal oldalán látható földút tetején, az erdőben történhetett a gyilkosság, ahonnan a tettesek lehúzták a testet a Talabor folyó kavicsos partjához, ott találtak rá reggel.
Вбивство, правдоподібно, сталося в лісі на початку ґрунтової дороги, яку видно з лівого боку зображення, звідки злочинці витягли тіло на гравійний берег річки Теребле, де його й знайшли вранці.

Legeza Péter atya vértanúságának helyszíne (1–a gyilkosság valószínűsíthető pontja, 2–a holttest megtalálásának helye)

Місце мученицької смерті отця Петра Легези (1 – ймовірне місце вбивства, 2 – місце, де було знайдено тіло)

Legeza Péter vértanúságának helyszínén 2025-ben.
Balról: Sztároszta Borisz felsőkalocsai parókus, Koszty Miklós szemtanú és Szolánszky Ágoston.
На місці мученицької смерті Петра Легези у 2025 р. Зліва: Борис Староста, парох Негровця, свідок Микола Кость та Августин Соланський.

a faluban, ezért a hívek nem értették, miért kellene átadniuk a sajátjukat, így nem teljesítették a parancsot. Akkoriban Felsőkalocsán csak 14 pravoszláv család élt. Legeza Péter, a fiatal görögkatolikus pap bátorította híveit, és amikor a kommunista állami akaratot érvényesíteni akarók karhatalommal jöttek, hogy erőszakkal elvegyék a templomot, akkor Legeza atya az ellenállás élére állt. Nem sikerült börtönbe záratni Legeza Péter atyát, ezért eldöntötték: másképpen kell eltenni láb alól.

1946. november 24-én éjszaka Péter papot haldokló beteg szentséggel való ellátására, a betegek szentségének kiszolgálására hívták Felsőkalocsa északi részére, Alsószinevér közelébe. Hideg, sötét éjszaka volt, havas eső esett és fújt a szél, de ő sietett vigasztalást vinni a haldokló öregasszonynak, meggyóntatta, megáldoztatta, és az éjszakában indult vissza, de soha nem ért haza. Másnap a Talabor sziklás partján holtan találtak rá, törött bordával, kézzel és lábbal, a nyakán kötél okozta fojtogatás nyomaival. Legeza Pétert a hajánál fogva húzták a folyóhoz, valószínűleg a folyóba akarták bedobni, de valami vagy valaki megzavarhatta őket. A folyótól kb. 300 méterre, az út melletti erdőben történhetett a gyilkosság, onnan húzták a pap testét a folyóhoz. Nyomok voltak láthatók, ahogy a még élő pap kezével és lábával kapaszkodott a földbe. A pap keze és lába el volt törve, az arca kék volt, és a nyelvét is kivágták, hogy ne tudjon segítségért kiabálni.

Koszty Miklós (Кость Микола) szemtanú akkor 10 éves volt, de az eseményeket édesanyja többször felidézte a családban, ennek alapján beszámolt arról, hogy Legeza

Balra fent: *Legeza Péter atya nepjainkban meglehetősen elhanyagolt sírja a Szent Miklós-templom szentélye mögött.*
Lent: *A sírnál hosszú évtizedek óta először, 2025. április 26-án végeztek panachidát, Sztároszta Borisz és Szolánszky Ágoston görögkatolikus papok.*

Вгорі ліворуч: *Могила отця Петра Легези за святилищем церкви Святого Микола, яка нині перебуває в досить занедбаному стані.*
Внизу: *Вперше за багато десятиліть, 26 квітня 2025 року, греко-католицькі священники Борис Староста та Августин Соланський провели Панахиду на могилі.*

Fent: *Az Istenszülő bevezetése görögkatolikus templom, melyet a felsőkalocsai hívek 1995-ben építettek az egykori parókia telkén. Falán tábla őrzi Legeza Péter emlékét.*
Lent jobbra: *A régi parókia kútja Felsőkalocsán, melyet a hívek Legeza Péter kútjának neveznek. Vize soha nem apad el.*

Вгорі: *Греко-католицька церква Введення в храм Пресвятої Богородиці, збудована вірянами Негровця у 1995 році на місці колишнього парафіяльного будинку. Меморіальна дошка на її стіні вшановує пам'ять Петра Легези.*
Внизу праворуч: *Колодязь старого парафіяльного будинку у Негровці, який віряни називають колодязем Петра Легези. Його вода ніколи не вичерпується.*

Romzsa Tódor püspök boldoggá avatásakor készült ikon, amelyet Puskás László görögkatolikus pap, festőművész készített. Az ikon egy részlete Legeza Péter vértanúságát ábrázolja.
Ікона, написана греко-католицьким священником і художником Ласло Пушкашем для беатифікації єпископа Тодора Ромжі. Фрагмент ікони зображує мученицьку смерть Петра Легези.

A Romzsa-ikon részlete Legeza Péter vértanúságáról.
Фрагмент ікони Ромжі про мученицьку смерть Петра Легези.

Legeza Péter vértanú halálának helyére a felsőkalocsai hívek keresztet terveznek állítani, a képen látható kivitelben.
Віряни Негровця планують встановити хрест, дизайн якого зображено на малюнку, на місці смерті мученика Петра Легези.

Péter jobb kezének három ujja holtában is úgy állt, ahogy a görögkatolikus papok az áldáskor tartják ujjaikat.

Romzsa püspök megkönnyezte papját, amikor tudomást szerzett a tragédiáról.

A nyomozási szakaszban és a letartóztatások, az erőszakoskodások idején a helyi kormányzat magához vette a templom kulcsait és átadta a pravoszlávoknak. Amikor a Tódor püspök által Felsőkalocsára kinevezett újabb pap megérkezett (1947), már nem változtathatta meg a fatemplom sorsát. De a felsőkalocsai hívek és papok példája megmaradt a kárpátaljai nép emlékében, ez is hozzátartozik a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye véres és vértanú időszakának történetéhez.

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

Петро Легеза народився 11 серпня 1912 року в с. Інячивці Ужгородського комітату (колишня угорська назва — Solymos, а нині — Iňačovce, Словаччина). Його батьком був Августин Легеза, греко-католицький священник (1871–1927), а матір'ю — Ірма Лешчишин.

Початкову школу закінчив у рідному селі, потім закінчив 8 класів Ужгородської гімназії в 1932 р. У 1933 р. продовжив навчання в Ужгородській семінарії. Перед рукоположенням на священника 26 червня 1938 р. він одружився з Єлизаветою Петрецькою, також греко-католичкою.

10 липня 1938 року Мукачівський єпископ Олександр Стойка висвятив на священника Петра Легезу та разом із ним ще трьох інших семінаристів: Андрія Біцка, Миколу Івана та Івана Ороса. Отець Петро виконував свої священичі обов'язки в Марамароському комітаті: з 1938 по 1944 рік служив у с. Луг (Lonka) Рахівського району. З 1939 року також став адміністратором у Кобелецькій Поляні (Gyertyánliget). З квітня 1944 року апостольський адміністратор Мукачівської греко-католицької єпархії призначив його учителем релігії та префектом у Хусті (Huszt). Того ж року він став парохом у с. Богдан (Tiszabogdány).

На початку 1945 року радянська влада заарештувала Степана Даниловича, греко-католицького священника з Негровця. Єпископ Теодор Ромжа негайно призначив Петра Легезу, молодого, 33-річного священника, служити в Негровці, де він перебував до своєї мученицької смерті в 1946 році.

Згідно з розпорядженням радянської адміністрації, греко-католицьку церкву в Негровці мали передати православним. На той час у селі проживало лише 14 православних сімей. Отець Петро Легеза закликав своїх вірних відстоювати рідний храм, і коли представники влади прибули, щоб силоміць захопити церкву, він особисто очолив опір. Оскільки їм не вдалося ув'язнити отця Петра Легезу, вони вирішили позбутися його іншим способом.

У ніч на 24 листопада 1946 року отця Петра викликали для уділення таїнств помираючому. Наступного дня його знайшли мертвим на скелястому березі Тереблі, зі зламаними ребрами, руками та ногами, а також слідами задушення, спричиненими мотузкою на шиї. Руки та ноги священника були зламані, обличчя синє, а язик також був вирізаний, тому він не міг кричати про допомогу. Його тіло за волосся потягли до річки. Було видно сліди того, як священник, який був ще живий, чіплявся за землю руками та ногами. Навіть після його смерті три пальці його правої руки були складені так само, як греко-католицькі священники тримають пальці під час благословення.

На час слідства, у період арештів та насильства, місцева влада забрала ключі від церкви та передала їх православним. Приклад вірян та священників Негровця залишається в пам'яті жителів Закарпаття.

Ima Legeza Péter vértanú pap emlékére

Urunk, Jézus Krisztus, Te azt mondtad tanítványaidnak: „A jó pásztor életét adja juhaiért." Hálát adunk Neked Legeza Péter atyáért, aki népét nem hagyta magára a megpróbáltatás idején, nem mondott le hitéről és szolgálatáról, hanem hűséges maradt Egyházához és lelkiismeretéhez egészen a halálig. Emléke erősítsen bennünket, hogy a félelem helyett a hitet, a gyűlölet helyett a szeretetet, az önzés helyett az áldozatot válasszuk. Add, hogy példájából bátorságot merítsünk, amikor az igazság mellett kell kiállnunk, és hogy soha ne tagadjuk meg azt, amit hitünk szerint igaznak és szentnek ismerünk.

Urunk, add, hogy Legeza Péter atya hűsége és áldozata ne merüljön feledésbe, hanem erősítse népünk hitét, Egyházunk egységét és a Krisztus melletti bátor tanúságtételt. Adj Uram örök emléket Legeza Péter atyának. Nyugodjék békében. Ámen.

Молитва на згадку про священника-мученика Петра Легезу

Господи наш Ісусе Христе, Ти сказав Своїм учням: «Добрий пастир душу свою кладе за своїх овець». Дякуємо Тобі за отця Петра Легезу, який не покинув свій народ у часи випробувань, не зрікся своєї віри та служіння, але залишався вірним своїй Церкві та своїй совісті до смерті. Нехай його пам'ять зміцнить нас, щоб ми вибирали віру замість страху, любов замість ненависті, жертву замість егоїзму. Дай нам черпати мужність із його прикладу, коли нам доведеться відстоювати правду, і дай, щоб ми ніколи не заперечували того, що знаємо як істинне та святе у нашій вірі. Господи наш, дай, щоб вірність і жертва отця Петра Легези не були забуті, але зміцнили віру нашого народу, єдність нашої Церкви та мужнє свідчення про Христа. Даруй, Господи, вічну пам'ять отцю Петру Легезі. Нехай він спочиває з миром. Амінь.

Sztaroszta Borisz

LEGEZA PÉTER VÉRTANÚ PAP ÉLŐ KULTUSZA FELSŐKALOCSÁN

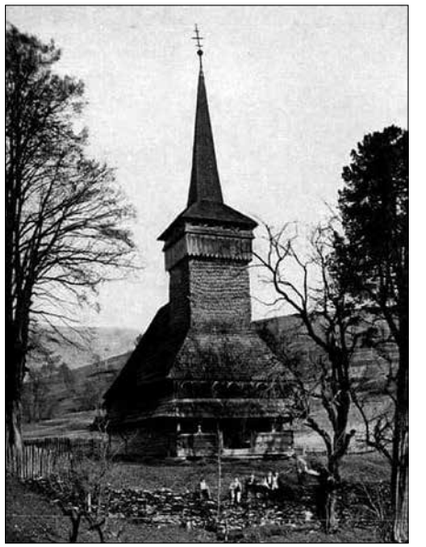

1–3. Felsőkalocsa Szent Mihály arkangyal tiszteletére szentelt görögkatolikus fatemploma a XVIII. században épült, 1818-ban került a mai helyére. E templom is Legeza Péter parókushoz tartozott.
1–3. Греко-католицька дерев'яна церква в Негровці, присвячена Святому Архангелу Михаїлу, була збудована у XVIII столітті та перенесена на своє нинішнє місце у 1818 році.

4. A Talabor völgye a XX. század közepén, háttérben a Szent Mihály arkangyal templom
4. Долина Теребліу середині XX століття, на задньому плані церква Святого Архангела Михаїла

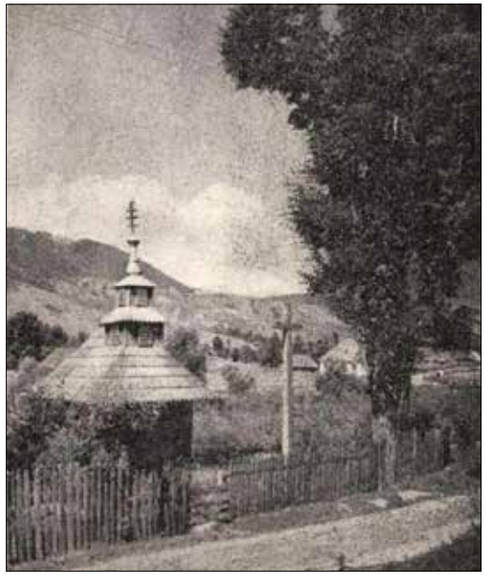

5–6. Fakápolnák a Talabor völgyében / Дерев'яні каплиці в долині Теребля

7. A felsőkalocsai Szent Miklós görögkatolikus templom 1946-ban, ennek volt parókusa és védelmezője Legeza Péter.
7. Греко-католицька церква Святого Миколая у Негровці в 1946 році, її колишнім парохом і захисником був Петро Легеза.

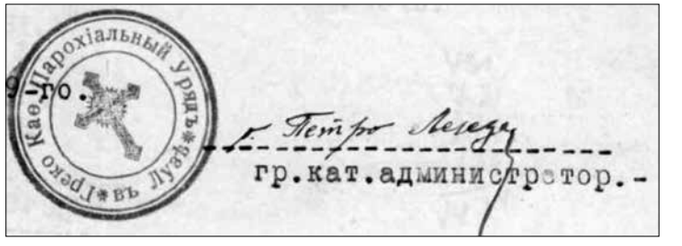

8. Legeza Péter aláírása / 8. Підпис Петра Легези

Legeza Péter atya Felsőkalocsára a felesége nélkül érkezett. A helybeliek azt beszélték, hogy a felesége a szovjet csapatok elől menekült Magyarországra. Péter pap egyedül élt a parókián, Tyutyja Iván segített neki a gazdaságban. Péter atya alacsony, sovány, jókedvű és vidám ember volt, szeretett viccelni. A parókián foglalkozott a gyerekekkel, tanította őket hittanra és énekelni is. Híveivel együtt dolgozott a tatarozási munkák idején, a templomudvar rendezésekor vagy akár kerítésépítésen (a kerítés oszlopait vasúti sínekből készítette). Órákat is tudott javítani.

A pravoszlávoknak volt templomuk a faluban, ezért a hívek nem értették, miért kellene átadniuk a sajátjukat, így nem teljesítették a parancsot. Legeza Péter, a fiatal görögkatolikus pap bátorította híveit, és amikor a kommunista állami akaratot érvényesíteni akarók karhatalommal jöttek, hogy erőszakkal elvegyék a templomot, akkor Legeza atya az ellenállás élére állt. A karhatalom nem járt eredménnyel. Röviddel ezután, az egyik sötét éjszaka a pravoszlávok fatemploma teljesen leégett. Kiderült azonban, hogy a tűzvész előtt a pópa minden holmiját és könyveit kivitte a templomból és bezárta magánál. Az ügyészség Legeza papot és híveit okolta a történtekért, azonban a bizonyítékok a pópa ellen szóltak, így az ügyészség kénytelen volt elvetni a vádat. Ugyanakkor a pópa ellen nem kezdtek nyomozást, és az ügy elcsendesedett.

1946. november 24-én éjszaka Péter papot haldokló beteg szentséggel való ellátására, a betegek szentségének kiszolgálására hívták Felsőkalocsa északi részére, Alsószinevér közelébe. Másnap a Talabor sziklás partján, a Horvát-ház közelében holtan találtak rá, törött bordával, kézzel és lábbal, a nyakán kötél okozta fojtogatás nyomaival. A test mellett az a nyitott esernyő volt, amit Péter pap előző nap kapott egy ismerős családtól az eső miatt. A holttest mellett volt a Horváték megjavított órája, valószínű készült oda is bemenni és átadni az órát.

A barbár módon meggyilkolt Péter atya teste reggelig ott maradt a tragikus tett színhelyén, a folyótól 10–15 méterre. Reggel elvitték a parókiára, megmosták a testet és zsoltárokat olvastak mellette. Az egész falut megrázta az esemény. Péter papot piros rizába öltöztették fel, mint vértanút, és Felsőkalocsán a Szent Miklós-templomból temették el a helyi és a környékbeli görögkatolikus hívek nagyszámú részvételével. A temetést Szopkó János, az alsóverhovinai esperesi kerület esperese együtt végezte Bobik Mihály Metód alsókalocsai parókussal.

Legeza Péter vértanú pap kultusza ma is él a faluban. A tiltás ellenére sok család megőrizte a görögkatolikus hitét. Amikor az egyház 1991-ben ismét kapott működési engedélyt, első dolguk volt saját görögkatolikus templomot építeni, erre a régi parókia telkén került sor 1995-ben. Az egykori parókia épületét lebontották, egyedül a kút maradt meg. Ez a kút arról nevezetes, hogy a legnagyobb szárazság idején, amikor a falu többi kútja lényegében kiszárad, e kútban mindig van bőségesen víz. A lakosság előszeretettel visz innen vizet, nemcsak szárazság idején.

Az újonnan épült görögkatolikus templomot az „Istenszülő bevezetése" tiszteletére szentelték. Bejárata mellett, a külső falon táblát helyeztek el Legeza Péter emlékére. Felirata: „*Ezen a helyen a parókián élt 1945–1946 között Krisztusért hitvalló Legeza Péter pap, akit 1946. november 24-én halálra kínoztak. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye állíttatta emlékül a vértanúhalál 60. évfordulóján.*"

A keleti (bizánci) szertartású kereszténységnél ősi szokás, hogy évente öt alkalommal szertartás keretében megemlékeznek az elhunytaikról. Ez az ünnepélyes szertartás a parasztáz. Előtte a családok egy lapra (cédulára) összeírják az elhunytakat, általában az elhalálozás sorrendjében. Felsőkalocsán ma is minden alkalommal 10–12 család céduláján első helyen szerepel „Legeza Péter ártatlanul megölt pap". A faluban a pravoszlávok is végzik a parasztáz szertartásokat. Megható, hogy ők is gyakran adnak le cédulákat Legeza Péter nevével!

Felsőkalocsán a görögkatolikus és a pravoszláv templomokban ma is rendszeresen imádkoznak Legeza Péter lelki üdvéért.

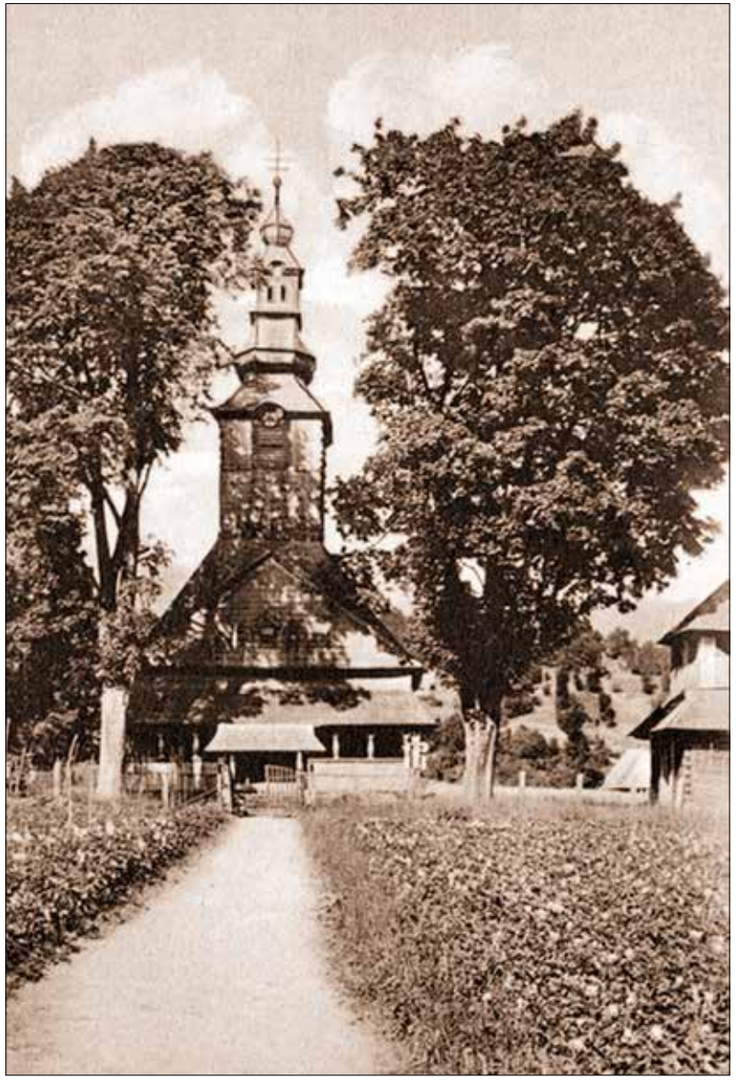

9. A felsőkalocsai Szent Miklós görögkatolikus templom Legeza Péter parókus atya szolgálatának idején
9. Греко-католицька парафіяльна церква Святого Миколая у Негровці в часі служіння отця Петера Легези

10. Legeza Péter parókus elődje 1942 és 1945 között Danielovics István volt Felsőkalocsán.
10. Попередником Петра Легези на посаді парафіяльного священника у період із 1942 до 1945 року був Степан Данилович у Негровці.

11. Danielovics István atya vezeti a processziót Felsőkalocsán
11. Отець Степан Данилович очолює процесію у Негровці

МАЙНО, ПРИБУТКИ І ВИДАТКИ ЦЕРКВИ І ЦЕРКОВНОСЛУЖИТЕЛІВ

Протокол загальних зборів СНК у Негровці про виділення землі православній громаді, 1945

Протокол,
складений 20 серпня 1945 р. у приміщенні СНК в Негровці на загальному засіданні
Предмет:

1. Виділення церкви греко-восточним.
2. Вільні висловлення.

Присутні: Юра Россоха, голова СНК, Миколай Самборин, заст. голови СНК, та члени: Іван Ворон, Василь Савинець, Юра Ярема, Василь Ворон, Василь Ворон, Василь Ворон, Юра Россоха, Павел Попович, Василь Штакр, секретар СНК.

Головa після перерахунку присутніх констатував, що є більше половини присутніх, тому засідання є правосильним. На підписання протоколу назначили Юру Ярему та Івана Ворона, і так відкриває засідання.

1. Приділення церкви греко-восточним.

Василь Штакр, секретар СНК, перечитує прохання греко-восточних щодо виділення церкви, в якому греко-восточні просять, щоби їм виділили одну церкву, бо сказали, що не мають до проводити богослужіння; коли мають дві, а разом не служать, бо церков їх зараз почала течи, а потім на всі пожішоться. До того ж, усього населення є близько 1200 душ, з яких 800 є греко-католиками, а 400 – греко-восточними.

Рішення

Більшістю голосів СНК це внесення не приймає, бо занятаю не відповідає правді, тому що в селі Негровець є греко-католиками покад 800 душ. Крім того, богослужіння відбуваються у двох церквах, з яких одне проводиться і Імшадь, а друге – в Негровці, а не усі в Імшаді.

Потім вільних внесень не було, тому головa закрив засідання.

Ю. Россоха,
голова.
Юра Ярема,
Павел Попович,
Василь Штакр,
секретар

ДАЗО, ф. Р-11, оп. 1, спр. 116, арк. 2 [174]. – Рукопис. – Можна оригінал

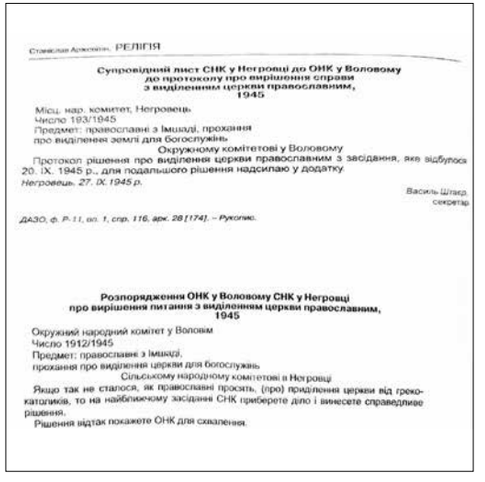

Станіслав Аркадійович. РЕЛІГІЯ

Супровідний лист СНК у Негровці до ОНК у Воловому до протоколу про вирішення справи з виділенням церкви православним, 1945

Місц. нар. комітет, Негровець.
Число 193/1945
Предмет: православне з Імшаді, прохання
про виділення землі для богослужінь
Окружному комітетові у Воловому

Протокол рішення про виділення церкви православним з засідання, яке відбулося 20. IX. 1945 р., для подальшого рішення надсилаю у додатку.

Негровець. 27. IX. 1945 р.

Василь Штакр,
секретар

ДАЗО, ф. Р-11, оп. 1, спр. 116, арк. 28 [174]. – Рукопис.

Розпорядження ОНК у Воловому СНК у Негровці про вирішення питання з виділенням церкви православним, 1945

Окружний народний комітет у Воловом
Число 1912/1945
Предмет: православне з Імшаді,
прохання про виділення церкви для богослужінь
Сільському народному комітетові в Негровці

Якщо так не сталося, як православні просять, (про) приділення церкви від греко-католиків, то на найближчому засіданні СНК приберете діло і винесете справедливе рішення.

Рішення відтак покажете ОНК для схвалення.

12–13. Határozat a templom átadásáról az ortodox hívek számára
12–13. Рішення про передачу церкви православним вірянам

14. Legeza Péter vértanú halálának helyszíne nagy valószínűséggel a jelölt terület volt.
14. Позначена ділянка, найімовірніше, і була місцем мученицької смерті Петра Легези.

15. A felsőkalocsai Szent Miklós-templom kertjének bejárata zárva van a látogatók előtt.
15. Вхід до саду церкви Святого Миколая в Негровці закритий для відвідувачів.

16. Legeza Péter sírja.
16. Могила Петра Легези.

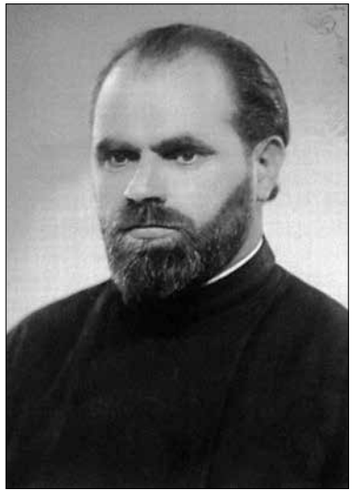

*17. **Balra:** Szopkó Iván atya*
*17. **Ліворуч:** отець Іван Сопко*

*18. **Jobbra:** Bobik Mihály Metód atya*
*18. **Праворуч:** отець Михайло Методій Бобік*

A temetési szertartást Szopkó János, az alsóverhovinai esperesi kerület esperese együtt végezte Bobik Mihály Metód alsókalocsai parókussal.
Похоронну церемонію провів Іван Сопко, декан Нижньоверховинського деканату, разом із Михайлом Методієм Бобіком, парафіяльним священником Колочави.

Legeza Péterről eddig nem sikerült fényképet találni. Mivel 1938-tól 1944-ig a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye huszti apostoli adminisztrátora volt, lehetséges, hogy a 19–22. képek egyikén őt láthatjuk. Mindez még bizonyításra, további kutatásra vár.

19. Elsőáldozás Huszton / 19. Перше Причастя в Хусті

(*Szerkesztői megjegyzés:* Marosi István és felesége, Marosi Anita – konferencia utáni – kutatásai bebizonyították, hogy a 19–20. képeken látható pap Gojdics István.)

20. A bazilissza nővérek által fenntartott huszti árvaház előtt.
20. Перед дитячим будинком у Хусті, який утримували сестри василіянки.

21. Elsőáldozók Huszton (1939) / 21. Першопричасники в Хусті (1939)

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

Отець Петро Легеза прибув до Негровця без дружини. За словами місцевих жителів, його дружина втекла до Угорщини, рятуючись від радянських військ. Священник жив сам на парафії, а Іван Тютя допомагав йому по господарству. Отець Петро був невисоким, худим, веселим і життєрадісним чоловіком, який любив жартувати. Він піклувався про дітей на парафії, навчав їх релігії та співу. Отець працював зі своїми парафіянами під час штукатурних робіт, облаштовуючи церковне подвір'я або навіть будуючи огорожу (стовпи огорожі він робив із залізничних колій). Він також умів ремонтувати годинники.

У православних мешканців села була своя церква, тому парафіяни не розуміли, чому вони повинні віддавати свою, і не виконали наказу. Петро Легеза, молодий греко-католицький священник, заохочував своїх вірників до спротиву. Коли представники комуністичної влади прийшли, щоб силоміць захопити церкву й нав'язати свою волю, отець Легеза очолив опір. Силові методи не дали результату. Невдовзі після цього, однієї темної ночі, дерев'яна церква православних повністю згоріла. Однак виявилося, що перед пожежею батюшка виніс усі свої речі та книги із храму та замкнув їх у себе. Прокуратура звинуватила у тому, що сталося, отця Легезу та його вірників, але докази були проти православного священника, тому обвинувачення довелося зняти. Однак розслідування проти батюшки не було розпочато, і справа замовкла.

У ніч на 24 листопада 1946 року отця Петра викликали до північної частини Негровця, поблизу Нижнього Синевіру, щоб уділити таїнства вмираючому. Наступного дня його знайшли мертвим на скелястому березі Тереблі, поблизу будинку Горватів, зі зламаними ребрами, руками та ногами, а також зі слідами задушення мотузкою на шиї. Поруч із тілом лежала розгорнута парасолька, яку отець Петро отримав від знайомої родини напередодні, оскільки ішов дощ. Поблизу знаходився відремонтований годинник Горватів. Напевно, отець Петро збирався піти до них, щоб повернути годинник.

Тіло отця Петра, якого варварськи вбили, залишалося на місці злочину до ранку, за 10–15 метрів від річки. Вранці його відвезли до парафії, обмили тіло й читали біля нього псалми. Усе село було вражене цією подією. Священника Петра одягнули в червону рясу як мученика та поховали позаду церкви Святого Миколая у Негровці за участю численних місцевих греко-католиків і вірників із навколишніх сіл. Похорон провів отець Іван Сопко, декан Нижньоверховинського деканату, разом з отцем Михайлом Методієм Бобіком, парафіяльним священником Колочави.

Вшанування священника-мученика Петра Легези досі живе в селі. Незважаючи на заборону, багато сімей зберегли свою греко-католицьку віру. Коли Церква знову отримала дозвіл на діяльність у 1991 році, віряни насамперед подбали про будівництво власної греко-католицької церкви, яку спорудили на місці старого парафіяльного будинку у 1995 році. Колишню парафіяльну будівлю знесли,

залишилася лише криниця. Вона особлива тим, що навіть під час найбільшої посухи, коли інші криниці в селі фактично пересихають, у ній завжди є багато води. Місцеві жителі охоче беруть звідси воду не лише під час засухи.

Новозбудована греко-католицька церква була присвячена Введенню у храм Пресвятої Богородиці. На зовнішній стіні біля її входу було встановлено пам'ятну табличку на згадку про Петра Легезу. Напис: «*На цьому місці, в парафіяльному будинку проживав в 1945-1946 рр. ісповідник за віру Христову отець Петро Легеза, якого було закатовано 24 листопада 1946 р. Встановлено в пам'ять 60-річчя від мученицької смерті Управлінням Мукачівської греко-католицької єпархії*».

Серед християн візантійського обряду існує давній звичай поминати своїх померлих п'ять разів на рік під час богослужінь. Ця молитва називається Парастас. Перед богослужінням родини записують імена померлих на аркуші, зазвичай у порядку їхньої смерті. У Негровці навіть сьогодні у поминальних картках 10–12 сімей на першому місці зазначено: «Петро Легеза, невинно вбитий священник». У селі православні християни також проводять молитву Парастасу. Зворушливо, що вони також часто передають картки з іменем Петра Легези!

У Негровці греко-католицька та православна громади досі регулярно моляться за упокій душі Петра Легези.

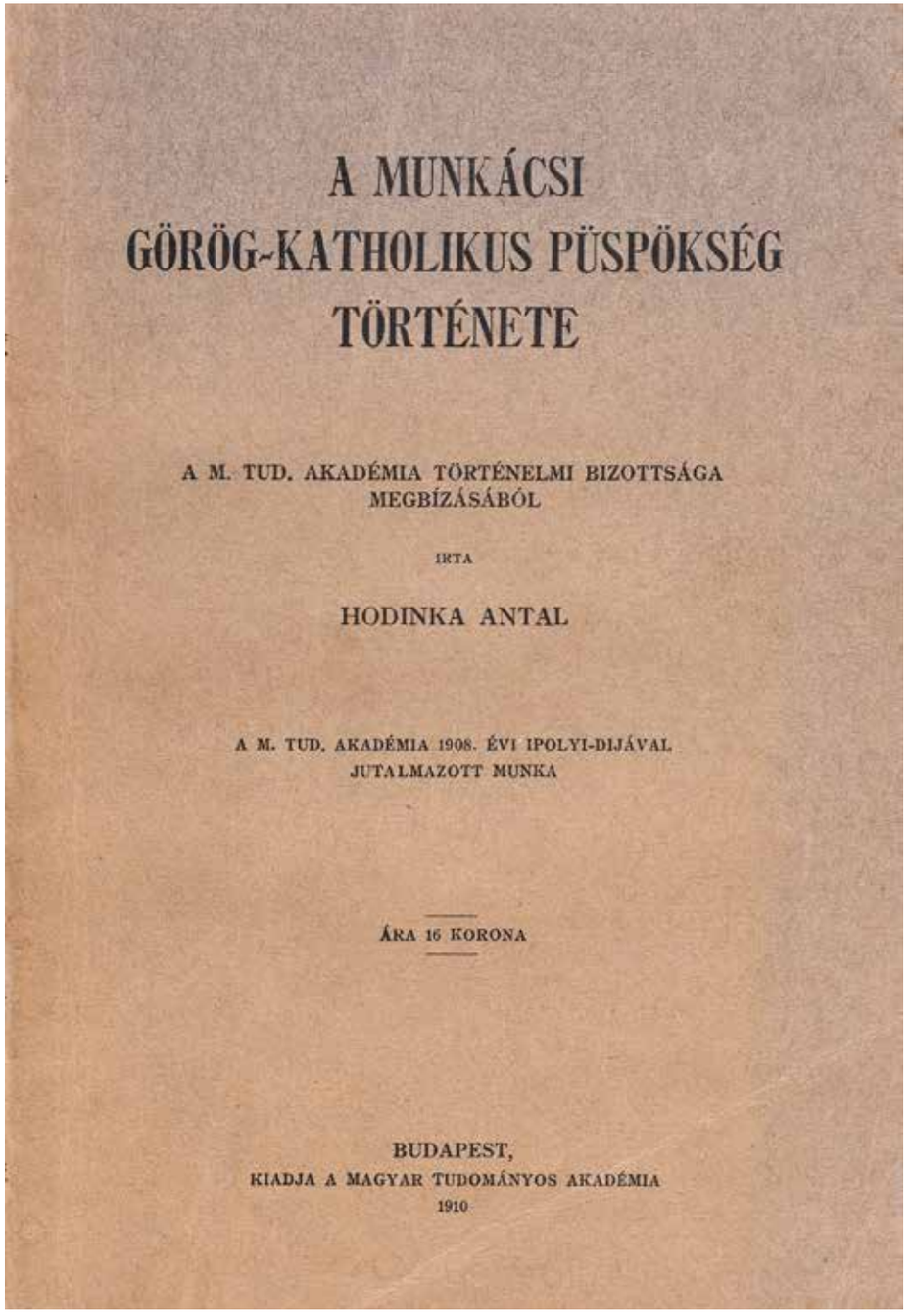

A MUNKÁCSI
GÖRÖG-KATHOLIKUS PÜSPÖKSÉG
TÖRTÉNETE

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA
MEGBÍZÁSÁBÓL

IRTA

HODINKA ANTAL

A M. TUD. AKADÉMIA 1908. ÉVI IPOLYI-DIJÁVAL
JUTALMAZOTT MUNKA

ÁRA 16 KORONA

BUDAPEST,
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1910

Pidhirszkij Vaszil

A MUNKÁCSI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETÉRE VONATKOZÓ TÖRTÉNETI KUTATÁSOK ELEMZÉSE

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története Kárpátalja egyháztörténetének egyik legtöbbet kutatott témája. Ugyanakkor történetírását a megközelítések jelentős sokfélesége jellemzi, ami nemcsak az eltérő forrásbázisoknak, hanem a kutatók munkáinak felekezeti, nemzeti és politikai kontextusának is köszönhető.

Feltételesen a Munkácsi Egyházmegye történetírásának fejlődése három szakaszra osztható: korai egyházi-apologetikus (18. század vége – 19. század közepe), kritikai-pozitivista (19. század második fele – 20. század), és modern interdiszciplináris (20. század vége – 21. század), jellegzetes mikrohistóriára helyezve a hangsúlyt.

Korai történetírói hagyomány: Joannicius Basilovits[1] (1742–1821)

A munkácsi egyházmegye történetének szisztematikus kutatásának kezdete Joannicius Basilovits tevékenységéhez és alapvető művéhez, a *Brevis Notitia Fundationis Theodori Koriatovits de Munkács*hoz köthető.

A munka fő gondolatai a következő pontokban foglalhatók össze:

- a munkácsi egyházmegye első szisztematikus története;
- az egyházmegye ősi eredetének igazolása;
- hangsúlyozva Korjatovics Tódor[2] herceg alakját, mint az egyházi hagyomány megalapítóját;
- a levéltári dokumentumok és az egyházi hagyományok ötvözése.

Basilovits fő érdeme a munkácsi kolostor jelentős mennyiségű levéltári anyagának megőrzése és az egyházmegye eredete első koherens koncepciójának megalkotása volt. Megpróbálta bizonyítani az egyházi hagyomány folytonosságát Korjatovics Tódor hercegtől koráig.

Basilovits módszertanának azonban jelentős korlátai voltak. Munkája egy olyan korszakban született, amikor a forráskritika még csak formálódott. Ezért a történész

[1] Basilovits János, Joannicus, OSBM (1742–1821) a csernekhegyi bazilita monostor főnöke, történetíró

[2] Korjatovics Tódor (litvánul: Teodoras Karijotaitis, ukránul: Федір Коріятович) (? – 1414) litván főnemes, a Gediminas-ház tagja, Podólia, Novogrudok és Gomel fejedelme, száműzetése után Magyarországon beregi, sárosi és máramarosi főispán, Munkács várának tulajdonosa.

gyakran használt szerzetesi hagyományokat a dokumentumokkal együtt. Tőle származik az a hagyományos felfogás, hogy Korjatovics döntő szerepet játszott a munkácsi egyházmegye megalapításában, amely később számos vita tárgyát képezte.

A munka ***pozitív aspektusai*** a következők:

- a munkácsi kolostor dokumentumainak felhasználása;
- jelentős mennyiségű történelmi információ megőrzése, amelyek egy része később elveszett;
- kísérlet az egyházmegye eredete holisztikus koncepciójának megteremtésére;
- tudományos érdeklődés felkeltése a kárpátaljai egyház története iránt.

Az érdemek mellett bizonyos ***hiányosságok***at is figyelembe kell vennünk, mint például:

- a források elégtelen kritikája;
- a szerzetesi hagyományok és legendák jelentős felhasználása;
- az egyházmegye régiségének bizonyítására irányuló vágy időnként felülmúlta a történelmi megbízhatóság követelményeit;
- Korjatovics fejedelem túlzott szerepe az egyházmegye alapításának folyamatában.

Romantikus egyházi, nemzeti történetírás: Lucskay Mihály[3]

A következő fontos szakaszt Lucskay Mihály munkássága jelentette, elsősorban a *Historia Carpato-Ruthenorum* VI. kötete. A munkásság hozzájárulása a következő pontokban foglalható össze:

- nagyszámú egyházi forrás felhasználása;
- kísérlet az egyházmegye történetének beépítésére Kárpátalja ruszin lakosságának történetébe;
- a Munkácsi Egyházmegye, mint a ruszin identitás megőrzésének fő intézménye figyelembevétele.

Basilovits-csal ellentétben Lucskay a munkácsi egyházmegyét nem elszigetelten, hanem a kárpáti ruszinok történelmének kontextusában tekintette. Ő volt az elsők között, akik rámutattak az egyházmegye szerepére, mint Kárpátalja oktatásának, kultúrájának és társadalmi életének fő központjára.

Kutatásának pozitívumaként említhető az egyházi dokumentumok széles körű felhasználása és az a vágy, hogy az egyháztörténetet integrálja a régió általános történelmébe.

Ugyanakkor Lucskay a romantikus történelmi iskola képviselője maradt. Ezért művei a múlt idealizálásának elemeit és a Basilovitstól örökölt egyes cselekmények nem kellően kritikus megközelítését tartalmazzák.

[3] Lucskay Mihály, eredeti neve Papp Mihály (1789–1843). Görögkatolikus pap, püspökségi levéltáros és könyvtáros, püspöki titkár. 1827-től a Lucskába telepített orosz görögkatolikusok lelkésze.

Pozitív szempontok

- levéltári anyagok széleskörű felhasználása;
- egyháztörténet és társadalomtörténet ötvözése;
- kiemelve a papság szerepét a ruszin identitás kialakulásában;
- a püspöki struktúra fejlődésének részletes leírása.

Hátrányok

- a 19. századi romantikus történetírás észrevehető hatása;
- elégtelen kritika bizonyos hagyományos témákkal szemben;
- korlátozott hozzáférés a Vatikáni és a Magyar Állami Levéltárhoz.

Ennek ellenére Lucskay lerakta a további egyháztörténeti kutatások alapjait.

Kritikus iskola: Hodinka Antal[4]

Az egyházmegye történetének tanulmányozásában igazi fordulópontot ért el Hodinka Antal *A Munkácsi Görög Katholikus Püspökség Története* című művében.

Jellemzők:

- források kritikai elemzése;
- az egyházmegye eredetéről szóló legendás történetek megtekintése;
- a pozitivista történelmi iskola jelentős hatása.

Hodinka gyakran vitatkozik Basilovits-csal és Lucskayval a munkácsi egyházmegye korai történetét illetően.

Elődeitől eltérően Hodinka a pozitivista történettudomány alapelveit alkalmazta. Kritikai elemzésnek vetette alá az egyházmegye eredetéről szóló legendákat, és kizárólag ellenőrzött dokumentumok alapján próbálta rekonstruálni az eseményeket.

Fő érdeme az volt, hogy megtisztította a Munkácsi Egyházmegye történetét számos történelmi mítosztól az alábbiak révén:

- a források szigorú elemzése;
- Magyarország állami levéltárának használata;
- az egyházmegye eredetéről szóló legendák kritikai áttekintése;
- a vágy, hogy elkülönítsék a történelmi tényeket az egyházi hagyománytól.

Azonban voltak bizonyos ***hiányosságok*** is, például:

- a magyar állami történetírás bizonyos hatása;
- nem kellő figyelem a ruszin egyházi környezetre;
- főként a közigazgatástörténetre összpontosít.

Egyes következtetések vitathatósága ellenére Hodinka jelentősen emelte a kutatás tudományos szintjét.

Ugyanakkor a kutatóra hatással volt a magyar nemzeti történetírás is, ami miatt az egyházfejlődés ruszin és szláv kontextusa időnként háttérbe szorult.

[4] Hodinka Antal (1864–1946) történetíró, egyetemi tanár, teológus, szláv filológus, levéltáros.

Forráskutatási irány: Hadzsega Bazil[5]

Különleges helyet foglal el Hadzsega Bazil. Számos cikke és dokumentumgyűjteménye alapot teremtett a későbbi kutatógenerációk számára. Hadzsega jelentősége elsősorban abban rejlik, hogy hatalmas mennyiségű levéltári anyagot vezetett be a tudományos forgalomba. Legfontosabb művei a következők:

- *Anyagok az Ungvári Unió történetéhez;*
- *Adalékok a kárpátaljai ruszinok és ruszin egyházak történetéhez;*
- számos dokumentum megjelent a „Prosvita" Tudományos Társaság kiadványaiban.

A munkácsi püspökség dokumentumait tartalmazó kiadványaiban bemutatja a 18. századi egyházközségi kinevezésekről és a papság vagyonvitáiról szóló törvényeket. Hadzsega nem alkot koncepciót, de **forrásalapot biztosít minden későbbi szerző**, különösen Pekar és Fenych számára. Kutatásaiban a fő figyelmet a következőkre fordítja: levéltári anyagok; kolostorok története; az egyházi oktatás fejlődése; a papság személyisége.

Kanonikus történelem: Olekszandr Baran[6]

Olekszandr Baran fontos hozzájárulást tett a Munkácsi Egyházmegye történetének tanulmányozásához.

Munkái közül a következő tanulmányok különösen fontosak:

- *A Munkácsi Egyházmegye történelmi fejlődése;*
- *A Munkácsi Egyházmegye és a Szentszék;*
- tanulmányok a Munkácsi Egyházmegye kánoni státuszáról.

Jellemzők:

- az egyházmegye kánoni fejlődésének hangsúlyozása;
- a Munkácsi Egyházmegye kapcsolatai az Apostoli Szentszékkel;
- az egyházmegye helye a keleti katolikus egyházak között.

Baran elemzi a munkácsi püspökök jogait, a 18. században megerősítő pápai bullákat, különösen az 1771 utáni dokumentumokat.

Baran fő témája a Munkácsi Egyházmegye kapcsolata volt az Apostoli Szentszékkel, a Kijevi Metropoliszával és a magyar egyházi struktúrákkal. Ő volt az elsők között, akik széles körben felhasználták a vatikáni levéltár anyagait.

Pozitív szempontok

- a Munkácsi Egyházmegye kánoni státuszának kutatása;
- római levéltárak használata;
- Róma és Munkács kapcsolatának elemzése.

[5] Hadzsega Bazil (1864–1938): görögkatolikus főesperes, püspöki titkár. Teológiai tanulmányait Budapesten kezdte, Bécsben végzett és doktorált. Vezetőségi tagja a Kárpátaljai Keresztény Néppártnak.

[6] Olekszandr Viktorovics Baran (1926–2004) görögkatolikus pap, ukrán történész, az ukrán egyháztörténet kutatója, professzor, tanár, egyháztörténeti dokumentumok kiadója.

Hátrányok

- korlátozott figyelem az egyházi élet társadalmi vonatkozásaira;
- az intézményes megközelítés túlsúlya.

Baran hozzájárult a Munkácsi Egyházmegye történetének integrálásához a keleti katolikus egyházak történetének tágabb kontextusába.

Athanasius Pekar[7] szintetikus koncepciója

A munkácsi egyházmegye 20. századi történetének tanulmányozásához a legjelentősebb hozzájárulás Athanasius Pekarhoz tartozik. Főbb művei:

- *Esszék a kárpátaljai egyház történetéről;*
- *A Kárpát-Oroszországi egyház története;*
- *A Munkácsi Egyházmegye püspökei;*
- tanulmánysorozat az ungvári unióról.

Pekar szintetizálta a korábbi történetírást, és jelentősen kibővítette a forrásbázist a Vatikáni Levéltárban végzett munka révén. Azt állította, hogy a munkácsi egyházmegye már az 1646-os ungvári unió előtt is létezett, és hogy maga az unió csak egy szakasza volt egy már kialakult egyházi struktúra fejlődésének.

Kutatásának jelentősége a következő pontokban foglalható össze:

- a korábbi történetírás általánosítása;
- a vatikáni levéltár széleskörű használata;
- számos hagyományos koncepció kritikai áttekintése;
- az Ungvári Unióval és az egyházmegye intézményi fejlődésével kapcsolatos kutatások.

Pekar munkái gyakorlatilag hidat képeztek a klasszikus és a modern történetírás között: az „Esszék a kárpátaljai egyház történetéről" című művében Pekar az ungvári uniót a katolikus egység fokozatos elfogadásának folyamataként, nem pedig egyszeri cselekedetként írja le. Szintézi a korábbi megközelítéseket, és bevezeti az **evolúciós unió fogalmát**.

Pozitív szempontok

- a Vatikáni Levéltár széleskörű használata;
- a kárpátaljai egyház történetének átfogó megközelítése;
- az egyháztörténet és a politikai történelem kombinációja;
- a korábbi történetírás kritikai újragondolása.

Hátrányok

- néhol egyfajta vallásos nézőpont tapintható ki;
- korlátozott figyelem a laikusok társadalomtörténetére.

Pekar munkái a mai napig a leghitelesebb általánosító tanulmányok közé tartoznak.

[7] Vasily Atanasi „Athanasius Basil" Pekar (ukránul: Атанасій Пекар) OSBM (1922–2011) amerikai ukrán görögkatolikus pap, író és tudós. A pennsylvaniai Pittsburghben működő Szent Cirill és Metód Bizánci Katolikus Szeminárium tanára. Filozófiai és teológiai tanulmányait a Pápai Urbaniana Egyetemen és a Pápai Gergely Egyetemen végezte. Mint bazilita szerzetes lelkészként szolgált Nyugat-Pennsylvania különböző templomaiban, köztük az uniontowni Keresztelő Szent János Görögkatolikus Templomban.

Stepan Pap[8] és a nemzeti megközelítés

Kárpátalja története és *A kárpátaljai egyház története* című műveiben az egyházmegyét tekintette Kárpátalja ukrán identitása kialakulásának egyik kulcsfontosságú tényezőjeként.

- *Kárpátalja története;*
- *A kereszténység kezdetei Kárpátalján;*
- külön tanulmányok a munkácsi egyházmegye történetéről.

Munkáinak jellemzői:

- kísérlet Kárpátalja egyház- és nemzeti történelmének szintetizálására;
- a görögkatolikusok ukrán identitásának hangsúlyozása;
- jelentős figyelmet szentelt a magyarosodás elleni küzdelemnek és az egyház szerepének az orosz-ukrán hagyomány megőrzésében.

A történetírói elemzés szempontjából fontos kimutatni, hogy Pap nagyrészt folytatta Lucskay és Hadzsega vonalát, de már az ukrán nemzeti történelemértelmezés kontextusában.

Kutatása figyelemre méltó a széleskörű anyagfelhasználás és az egyháztörténet nemzeti narratívába való integrálására irányuló törekvése miatt. Hátránya azonban az, hogy bizonyos történelmi folyamatok ukránközpontú értelmezése felé hajlik.

Pozitív szempontok

- az egyház figyelembevétele a nemzeti fejlődés tényezőjeként;
- a történelmi folyamatok széleskörű lefedettsége;
- nagyszámú regionális forrás felhasználásával.

Hátrányok

- néha a nemzeti értelmezés túlsúlya a tisztán történelmi elemzéssel szemben;
- nem fordít kellő figyelmet Kárpátalja etnikai identitásának alternatív koncepcióira.

Modern ukrán történetírás: Volodimir Fenich[9] – a hagyományos koncepció újragondolása

A Munkácsi Egyházmegye történetének vezető modern kutatója Volodimir Fenich. Legfontosabb munkái közé tartoznak:

- „A Munkácsi Egyházmegye megalapítása a 15. században: történetírói mítoszok és történelmi valóságok";
- „Kijevi Egyház" és a Munkácsi Egyházmegye: a 14–17. század történelmének ismert és ismeretlen oldalai.

[8] Stepan Pap (Papp István) (1917–1990) görögkatolikus pap, ukrán vallási és közéleti személyiség, történész.

[9] Fenich Volodimir Ivanovics (Фенич Володимир Іванович, vegyes ukrán-magyar családban született 1970-ben), kárpátaljai történész, a történelemtudományok doktora, görögkatolikus egyházi és közéleti személyiség, a Teológiai Akadémia tanára. Ortodox és görögkatolikus templomok történetének szakértője. Számos könyv és cikk szerzője ukrán, magyar, szlovák és ruszin nyelveken.

- „A Munkácsi Egyházmegye elismerése a Római Szentszék (1655) és a magyar király által (1659)";
- „A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kánoni és jogi státusza."

Munkái a következőkről szólnak:

- a munkácsi eparchia eredete;
- kanonikus státusza;
- kapcsolatok a kijevi metropolisszal;
- a saját jogú egyház megalapítása;
- a kárpáti ruszinok fejlődésének nemzetközi kontextusa.

Fenich valójában felülvizsgálta az ungvári unióról alkotott kialakult elképzelést, és bizonyítja, hogy a munkácsi egyházmegye már 1646-ra mutatta egy különálló egyházi struktúra jeleit.

Munkáinak erőssége az egyháztörténet, a kánonjog és Közép-Európa történelmének ötvözése.

Fenich valójában egy új kutatási szakaszt indított el. Felülvizsgálta az ungvári unióval, az egyházmegye eredetével és a kijevi metropoliával kapcsolatos hagyományos elképzeléseket. Kutatásának jelentős részét a Munkácsi Egyházmegye önálló, saját jogú egyházként való megalakulásának szenteli.

Munkái a történetírás új szakaszának tekinthetők, mivel aktívan alkalmazza az interdiszciplináris megközelítést, és átdolgozza a Basilovits, Lucskay és Pekar által kidolgozott, bevett sémákat.

Pozitív szempontok

- modern módszertan;
- interdiszciplináris megközelítés;
- az egyházmegye kánoni státuszának elemzése;
- származásával kapcsolatos bevett elképzelések felülvizsgálata;
- a nemzetközi történetírás aktív használata.

Hátrányok

- az egyes megállapítások továbbra is tudományos vita tárgyát képezik;
- egyes fogalmak továbbra is szélesebb körű forrásellenőrzést igényelnek.

Fenich a Munkácsi Egyházmegye történetének egyik legbefolyásosabb kortárs kutatója. Az ungvári unióról szóló cikkeiben Fenich azt állítja, hogy az 1646-os folyamat nem hozott létre új egyházat, hanem csupán jogilag megszilárdított egy már létező struktúrát.

Viktor Kichera[10]

Kichera művei elindították a Munkácsi Egyházmegye társadalomtörténetét. Kutatása a hangsúlyt a pusztán egyház- és intézménytörténetről a társadalomtörténetre helyezi át.

[10] Viktor Kichera (Віктор Кічера) (1982) történész, az Ungvári Nemzeti Egyetem docense. A „Logos" Történeti és Vallástudományi Kutatóközpont (2010) társalapítója.

Főbb munkák:
- cikkek a Munkácsi Egyházmegye papságának társadalmi tevékenységéről a két világháború közötti időszakban;
- egyházi neveléssel kapcsolatos kutatások;
- Olekszandr Sztojka püspök és a kárpátaljai Rusz papságának tevékenységéről szóló művek.

Fő irányok:
- a papság társadalmi projektjei;
- oktatási rendszer;
- a székeskáptalan tevékenységei;
- az egyházmegye működése a két világháború közötti időszakban;
- az egyház és az állam kapcsolatai.

Kutatása a következőkre összpontosít:
- a papság oktatási tevékenysége;
- jótékonyság;
- társadalmi projektek;
- Az Egyház szerepe a kárpátaljai Rusz életében.

A fő eredmény a figyelem áthelyezése a püspökökről a papság és a hívek mindennapi életére.

Pozitív szempontok
- az egyház társadalomtörténetének fejlődése;
- figyelem a plébániai papság tevékenységére;
- kutatás az oktatás, a jótékonyság és a közélet területén.

Hátrányok
- az egyes tanulmányok tematikus szűkössége;
- kevesebb figyelmet fordítanak az egyházmegye történetének korai szakaszaira.

Volodimir Moroz[11]

Munkái püspökök életrajzainak, az ungvári unió tanulmányozásának és a 17–20. századi egyháztörténetnek szentelődnek. Különös figyelmet fordít Parthenius Petrovics és Romzsa Tódor alakjára, valamint a katakomba egyház történetére.

Munkájának előnye a levéltári kritika és a mikrohistóriai megközelítés ötvözése.

Főbb munkák:
- a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye mártírjainak és hitvallóinak kutatása;
- Romzsa Tódorról szóló művek;
- kiadványok a görögkatolikusok kárpátaljai üldöztetéséről a szovjet időszakban;

[11] Volodimir Moroz (Володимир Мороз) történész, az Ukrán Katolikus Egyetem Egyháztörténeti Tanszékének tanára. Tanulmányait a Ternopil Nemzeti Pedagógiai Egyetemen és az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetében végezte.

- cikkek a katakomba egyház történetéről és a Munkácsi Egyházmegye 20. század végi helyreállításáról.

Moroz az ukrán egyháztörténészek új generációjához tartozik, akik levéltári anyagokat, szóbeli vallomásokat és az új vértanúk boldoggá avatási eljárásainak anyagait ötvözik. Fő hangsúlyt fektetnek az 1940-es és 1980-as évek közötti egyházüldözés történetére, valamint az egyének szerepére az egyházi hagyományok megőrzésében.

Pozitív szempontok
- a szovjet titkosszolgálatok újonnan felfedezett archívumainak aktív használata;
- figyelem a papság személyes történetére;
- a vatikáni levéltár forrásainak és a boldoggá avatási eljárások anyagainak felhasználásával;
- kiemelve a Munkácsi Egyházmegye történetének kevéssé kutatott oldalait.

Hátrányok
- a perszonalista megközelítés túlsúlya az intézményessel szemben;
- főként a huszadik századra összpontosítva;
- nem kapott kellő figyelmet az egyházmegye történetének kora újkori szakasza.

Bendász Dániel[12]

Kutatásainak fő témái közé tartozik a szovjet elnyomás; és a földalatti mozgalom szóbeli története.

Munkái új irányt nyitottak a Munkácsi Egyházmegye 1949 utáni történetének tanulmányozásában.

Munkásságának fő eredménye a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye földalatti tevékenységének tanulmányozása; a hitvallók és vértanúk életrajzi tanulmányai; a szovjet egyházüldözés szóbeli emlékeinek megőrzése. Munkái fontosak az egyházmegye szovjet időszakbeli történetének tanulmányozása szempontjából.

Pozitív szempontok
- kutatás a földalatti egyházzal kapcsolatban;
- szóbeli bizonyítékokkal való munka;
- a szovjet elnyomás tanulmányozása.

Hátrányok
- jelentős függőség az emlékirati forrásoktól;
- az állami levéltárak szélesebb körű bevonásának szükségessége.

[12] Bendász Dániel (1938–2019) görögkatolikus pap, kerületi esperes, egyháztörténész, parókus, kanonok. Édesapja dr. Bendász István (1903–1991) helytörténész, egyháztörténész nyomdokain haladva kutatta a kárpátaljai görögkatolikus papság 20. századi sorsát. Egyháztörténeti tárgykörből több tanulmánya, szövegközleménye jelent meg a kárpátaljai és a magyarországi magyar, ukrán és ruszin nyelvű kiadványokban.

KÖVETKEZTETÉSEK

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetírása három fő szakaszon ment keresztül. Az elsőt Basilovits mutatta be, és az egyházmegye történelmi régiségének alátámasztására irányuló vágy jellemezte. A második szakaszt, amely Lucskayhoz, Hodinkához, Hadzhezgához, Baranhoz és Pekarhoz kapcsolódik, a forrásbázis felhalmozódása és a kritikai módszertan kialakulása jellemezte. A harmadik szakaszt modern kutatók – Fenich, Kichera, Marosi, Bendász és mások – mutatják be, akik a Munkácsi Egyházmegyét nemcsak egyházi intézménynek, hanem Közép-Európa történelmének fontos társadalmi, kulturális és politikai jelenségének is tekintik.

Василь Підгірський

АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ

Історія Мукачівської греко-католицької єпархії належить до найбільш досліджених тем церковної історії Закарпаття. Водночас її історіографія характеризується значною різноманітністю підходів, що зумовлено не лише різними джерельними базами, але й конфесійними, національними та політичними контекстами, у яких працювали дослідники.

Умовно розвиток історіографії Мукачівської єпархії можна поділити на три етапи: ранній церковно-апологетичний (кінець XVIII – середина XIX ст.), критично-позитивістський (друга половина XIX–XX ст.) та сучасний міждисциплінарний (кінець XX–XXI ст.) з характерним акцентом на мікроісторію.

Рання історіографічна традиція: Іоанікій Базилович[1]

Початок систематичного дослідження історії Мукачівської єпархії пов'язаний з діяльністю Іоанікій Базилович та його фундаментальною працею *Brevis Notitia Fundationis Theodori Koriatovits de Munkács*.

Основні ідеї цієї праці можна синтезувати наступними пунктами:

- перша системна історія Мукачівської єпархії;
- обґрунтування давнього походження єпархії;
- акцент на постаті князя Федора Корятовича[2] як засновника церковної традиції;
- поєднання архівних документів із церковними переказами.

Головною заслугою Базиловича стало збереження значної кількості архівного

[1] Іоаникій Базилович, ЧСВВ (1742–1821) — василіанський чернець, протоігумен Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря на Чернечій горі, церковний діяч та історик, один із перших дослідників історії Закарпаття

[2] Федір Корятович (?–1414) — литовський шляхтич, представник династії Гедиміновичів, князь Подільський, Новогрудський та Гомельський; після переселення до Угорського королівства — управитель Березького, Шариського та Мараморoського комітатів, володар Мукачівського замку.

матеріалу Мукачівського монастиря та створення першої цілісної концепції походження єпархії. Він намагався довести безперервність церковної традиції від князя Федора Корятовича до свого часу.

Однак методологія Базиловича мала суттєві обмеження. Його праця створювалася в епоху, коли критика джерел лише формувалася. Тому історик часто використовував монастирські перекази нарівні з документальними свідченнями. Саме від нього походить традиційна концепція про визначальну роль Корятовича у заснуванні Мукачівської єпархії, яка в подальшому стала предметом численних дискусій. Позитивними сторонами цієї праці є використання документів Мукачівського монастиря; збереження значної кількості історичних відомостей, частина яких пізніше була втрачена; спроба створити цілісну концепцію походження єпархії; започаткування наукового інтересу до історії Церкви Закарпаття. Поруч з заслугами мусимо врахувати і певні недоліки такі як: недостатня критика джерел; значне використання монастирських традицій і переказів; прагнення довести давність єпархії іноді переважало вимоги історичної достовірності; надмірна роль князя Корятовича в процесі заснування єпархії.

Романтична церковно-національна історіографія: Михайло Лучкай[3]

Наступним важливим етапом стали праці Михайло Лучкай, насамперед VI том Historia Carpato-Ruthenorum. внесок якої можемо синтезувати наступними пунктами:

- використання великого комплексу церковних джерел;
- спроба вписати історію єпархії в історію русинського населення Закарпаття;
- розгляд Мукачівської єпархії як головного інституту збереження русинської ідентичності.

На відміну від Базиловича, Лучкай розглядав Мукачівську єпархію не ізольовано, а в контексті історії карпатських русинів. Він одним із перших показав роль єпархії як головного осередку освіти, культури та суспільного життя Закарпаття.

Позитивною стороною його досліджень стало широке використання церковних документів та прагнення інтегрувати церковну історію до загальної історії краю.

Водночас Лучкай залишався представником романтичної історичної школи. Тому його праці містять елементи ідеалізації минулого та недостатньо критичний підхід до окремих сюжетів, успадкованих від Базиловича.

[3] Михайло Лучкай (справжнє прізвище — Поп, також Папп; 1789–1843) — греко-католицький священник, історик, мовознавець, єпископський архіваріус, бібліотекар та секретар єпископської канцелярії Мукачівської греко-католицької єпархії.

Позитивні сторони

- широке використання архівних матеріалів;
- поєднання церковної та суспільної історії;
- висвітлення ролі духовенства у формуванні русинської ідентичності;
- детальний опис розвитку єпископської структури.

Недоліки

- відчутний вплив романтичної історіографії XIX століття;
- недостатня критичність щодо окремих традиційних сюжетів;
- обмежений доступ до ватиканських та угорських державних архівів.

Попри це Лучкай заклав фундамент для подальших церковно-історичних досліджень.

Критична школа: Антал Годинка[4]

Справжній перелом у дослідженні історії єпархії здійснив Антал Годинка у праці *A Munkácsi Görög Katholikus Püspökség Története.*

Особливості:

- критичний аналіз джерел;
- перегляд легендарних сюжетів про походження єпархії;
- значний вплив позитивістської історичної школи.

Годинка часто полемізує з Базиловичем і Лучкаєм щодо ранньої історії Мукачівської єпархії.

На відміну від попередників, Годинка застосував принципи позитивістської історичної науки. Він піддав критичному аналізу легенди про походження єпархії та намагався реконструювати події виключно на підставі перевірених документів.

Його головним досягненням стало очищення історії Мукачівської єпархії від багатьох історичних міфів через:

- суворий аналіз джерел;
- використання державних архівів Угорщини;
- критичний перегляд легенд про походження єпархії;
- прагнення відокремити історичні факти від церковної традиції.

Проте були присутні і певні недопрацювання такі як:

- певний вплив угорської державницької історіографії;
- недостатня увага до русинського церковного середовища;
- концентрація переважно на адміністративній історії.

Попри дискусійність окремих висновків, Годинка значно підвищив науковий рівень досліджень.

Разом з тим дослідник перебував під впливом угорської національної

[4] Антал Годинка (1864–1946) — історик, богослов, славіст, філолог, архівіст, професор університету, дослідник історії Закарпаття та Мукачівської греко-католицької єпархії.

історіографії. Через це русинський та слов'янський контекст церковного розвитку іноді відходив на другий план.

Джерелознавчий напрям: Василь Гаджега[5]

Особливе місце належить Василь Гаджега. Його численні статті та збірки документів стали фундаментом для наступних поколінь дослідників. Значення Гаджеги полягає насамперед у введенні до наукового обігу величезного масиву архівних матеріалів. Найважливішими його роботами є:

- *Матеріали до історії Ужгородської унії;*
- *Додатки до історії русинів і руських церков Закарпаття;*
- численні публікації документів у виданнях Наукового товариства «Просвіта».

У його публікаціях документів Мукачівського єпископату подаються акти про парафіяльні призначення та майнові суперечки духовенства XVIII ст. Гаджега не формує концепції, але дає **джерельну базу для всіх наступних авторів**, зокрема Пекаря і Фенича. Основна увага в його дослідженнях звернена на:архівні матеріали; історія монастирів; розвиток церковної освіти; персоналії духовенства

Канонічна історія: Олександр Баран[6]

Важливий внесок у вивчення історії Мукачівської єпархії зробив Олександр Баран.

Серед його праць особливе значення мають дослідження:

- *The Historical Development of the Mukachevo Eparchy;*
- *The Mukachevo Eparchy and the Holy See;*
- студії про канонічний статус Мукачівської єпархії.

Особливості:

- акцент на канонічному розвитку єпархії;
- зв'язки Мукачівської єпархії з Апостольською столицею;
- місце єпархії серед східних католицьких церков.

Баран аналізує папські булли щодо підтвердження прав мукачівських єпископів у XVIII ст., особливо документи після 1771 р.

[5] Василь Гаджега (1864–1938) — греко-католицький священник, богослов, історик, єпископський секретар. Розпочав богословські студії в Будапешті, завершив навчання та здобув докторський ступінь у Відні. Був одним із провідних діячів Закарпатської християнської народної партії.

[6] Олександр Вікторович Баран (1926–2004) — греко-католицький священник, український історик, дослідник історії Української Церкви, професор, викладач, упорядник і видавець історичних документів з церковної історії.

Основною тематикою Барана були взаємини Мукачівської єпархії з Апостольським престолом, Київською митрополією та угорськими церковними структурами. Він одним із перших широко використав матеріали ватиканських архівів.

Позитивні сторони

- дослідження канонічного статусу Мукачівської єпархії;
- використання римських архівів;
- аналіз взаємин між Римом та Мукачевом.

Недоліки

- обмежена увага до соціальних аспектів церковного життя;
- переважання інституційного підходу.

Баран сприяв інтеграції історії Мукачівської єпархії в ширший контекст історії Східних Католицьких Церков.

Синтетична концепція Атанасія Пекаря[7]

Найвагоміший внесок у дослідження історії Мукачівської єпархії у XX ст. належить Атанасію Пекарю. Його основні праці:

- *Нариси історії Церкви Закарпаття;*
- *The History of the Church in Carpathian Rus';*
- *The Bishops of the Eparchy of Mukachevo;*
- цикл досліджень про Ужгородську унію.

Пекар здійснив синтез попередньої історіографії та значно розширив джерельну базу завдяки роботі у Ватиканському архіві. Він доводив, що Мукачівська єпархія існувала ще до Ужгородської унії 1646 р., а сама унія була лише етапом розвитку вже сформованої церковної структури.

Значення його досліджень можемо синтезувати наступними пунктами:

- узагальнення попередньої історіографії;
- широке використання ватиканських архівів;
- критичний перегляд низки традиційних концепцій;
- дослідження Ужгородської унії та інституційного розвитку єпархії.

Праці Пекаря фактично стали містком між класичною та сучасною історіографією: У «Нарисах історії Церкви Закарпаття» Пекар описує Ужгородську унію як процес поступового прийняття католицької єдності, а не одноразовий

[7] Василь Атанасій Пекар, ЧСВВ (1922–2011) — український греко-католицький священник-василіянин, письменник, історик Церкви та науковець, який здійснював свою діяльність у США. Був професором Візантійської католицької семінарії святих Кирила і Мефодія в Піттсбурзі (штат Пенсильванія). Вивчав філософію та богослов'я в Папському Урбаніанському та Папському Григоріанському університетах у Римі. Як чернець-василіянин здійснював душпастирське служіння в різних греко-католицьких парафіях Західної Пенсильванії, зокрема в церкві Святого Івана Хрестителя в Юніонтауні.

акт. Він синтезує попередні підходи і вводить концепцію еволюційної унії.

Позитивні сторони

- широке використання ватиканських архівів;
- комплексний підхід до історії Церкви Закарпаття;
- поєднання церковної та політичної історії;
- критичне переосмислення попередньої історіографії.

Недоліки

- подекуди відчутна конфесійна перспектива;
- обмежена увага до соціальної історії мирян.

Праці Пекаря й досі залишаються одними з найавторитетніших узагальнюючих досліджень.

Степан Пап та національний підхід[8]

Степан Пап у працях *Історія Закарпаття та Історія церкви на Закарпатті розглядав* єпархію як один із ключових чинників формування української ідентичності Закарпаття.

- *Історія Закарпаття;*
- *Початки християнства на Закарпатті;*
- окремі дослідження з історії Мукачівської єпархії.

Особливості його праць:

- намагання синтезувати церковну й національну історію Закарпаття;
- акцент на українській ідентичності греко-католиків;
- значна увага до боротьби проти мадяризації та ролі Церкви у збереженні русько-української традиції.

Для історіографічного аналізу важливо показати, що Пап багато в чому продовжив лінію Лучкая та Гаджеги, але вже в умовах української національної інтерпретації історії.

Його дослідження відзначаються широким охопленням матеріалу та спробою інтегрувати церковну історію в національний наратив. Недоліком є певна тенденція до україноцентричної інтерпретації окремих історичних процесів.

Позитивні сторони

- розгляд Церкви як чинника національного розвитку;
- широке охоплення історичних процесів;
- використання великої кількості регіональних джерел.

Недоліки

- інколи переважання національної інтерпретації над суто історичним аналізом;
- недостатня увага до альтернативних концепцій етнічної ідентичності Закарпаття.

[8] Степан Пап (1917–1990) — греко-католицький священник, український релігійний і громадський діяч, історик, дослідник церковної історії Закарпаття.

Сучасна українська історіографія: Володимир Фенич[9] – переосмислення традиційної концепції

Провідним сучасним дослідником історії Мукачівської єпархії є Володимир Фенич. Серед його найважливіших праць:

- «Заснування Мукачівської єпархії у XV ст.: історіографічні міфи та історичні реалії»;
- «Київська церква" і Мукачівська єпархія: відомі та невідомі сторінки непрочитаної історії XIV–XVII ст.»;
- «Визнання Мукачівської єпархії Римським Престолом (1655 р.) та королем Угорщини (1659 р.)»;
- «Канонічно-правовий статус Мукачівської греко-католицької єпархії».

Його праці присвячені:

- походженню Мукачівської єпархії;
- її канонічному статусу;
- взаєминам із Київською митрополією;
- становленню Церкви sui iuris;
- міжнародному контексту розвитку карпатських русинів.

Фенич фактично переглянув усталене бачення Ужгородської унії та доводить, що Мукачівська єпархія вже до 1646 року мала ознаки окремої церковної структури.

Сильна сторона його праць — поєднання церковної історії, канонічного права та історії Центральної Європи.

Фенич фактично започаткував новий етап досліджень. Він переглянув традиційні уявлення про Ужгородську унію, походження єпархії та її взаємини з Київською митрополією. Значна частина його досліджень присвячена формуванню Мукачівської єпархії як окремої Церкви sui iuris.

Його роботи можна вважати новим етапом історіографії, оскільки він активно використовує міждисциплінарний підхід і переглядає усталені схеми, вироблені ще Базиловичем, Лучкаєм та Пекарем.

Позитивні сторони

- сучасна методологія;
- міждисциплінарний підхід;
- аналіз канонічного статусу єпархії;
- перегляд усталених концепцій про її походження;
- активне використання міжнародної історіографії.

Недоліки

- окремі висновки залишаються предметом наукових дискусій;
- деякі концепції ще потребують ширшої джерельної перевірки.

[9] Володимир Іванович Фенич (нар. 1970 року) — закарпатський історик, доктор історичних наук, греко-католицький церковний і громадський діяч, професор Богословської академії. Народився у змішаній українсько-угорській родині. Дослідник історії Православної та Греко-Католицької Церков, автор численних наукових праць, монографій і статей українською, угорською, словацькою та русинською мовами.

Фенич є одним із найвпливовіших сучасних дослідників історії Мукачівської єпархії. У статтях про Ужгородську унію Фенич стверджує, що процес 1646 р. не створив нову Церкву, а лише юридично закріпив вже існуючу структуру.

Віктор Кічера[10]

Праці Кічери започаткували соціальну історію Мукачівської єпархії. Його дослідження зміщують акцент із суто церковно-інституційної історії на соціальну історію.

Основні праці:

- статті про соціальну діяльність духовенства Мукачівської єпархії у міжвоєнний період;
- дослідження церковної освіти;
- праці про діяльність єпископа Олександра Стойки та духовенства Підкарпатської Русі.

Основні напрями:

- соціальні проєкти духовенства;
- система освіти;
- діяльність кафедральної капітули;
- функціонування єпархії в міжвоєнний період;
- взаємини Церкви та держави.

Його дослідження присвячені:

- освітній діяльності духовенства;
- благодійності;
- соціальним проектам;
- ролі Церкви в житті Підкарпатської Русі.

Головним здобутком є зміщення уваги від єпископів до повсякденного життя духовенства та вірних.

Позитивні сторони

- розвиток соціальної історії Церкви;
- увага до діяльності парафіяльного духовенства;
- дослідження освіти, благодійності та громадського життя.

Недоліки

- тематична вузькість окремих досліджень;
- менша увага до ранніх періодів історії єпархії.

[10] Віктор Кічера (нар. 1982 року) — український історик, доцент Ужгородського національного університету, співзасновник Науково-дослідницького центру історії та релігієзнавства «Логос» (2010).

Володимир Мороз[11]

Його праці присвячені біографістиці єпископів, дослідженню Ужгородської унії та церковної історії XVII–XX ст. Особливу увагу він приділяє постатям Партенія Петровича, Теодора Ромжі та історії підпільної Церкви.

Перевагою його робіт є поєднання архівної критики з мікроісторичним підходом.

Основні праці:

- дослідження про мучеників та ісповідників Мукачівської греко-католицької єпархії;
- праці про Теодор Ромжа;
- публікації про переслідування греко-католиків Закарпаття у радянський період;
- статті з історії підпільної Церкви та відновлення діяльності Мукачівської єпархії наприкінці XX ст.

Мороз належить до нового покоління українських церковних істориків, які поєднують архівні матеріали, усні свідчення та матеріали процесів беатифікації новомучеників. Основна увага зосереджена на історії переслідувань Церкви у 1940–1980-х роках та ролі особистостей у збереженні церковної традиції.

Позитивні сторони

- активне використання нововідкритих архівів радянських спецслужб;
- увага до персональної історії духовенства;
- залучення джерел з ватиканських архівів та матеріалів беатифікаційних процесів;
- висвітлення малодосліджених сторінок історії Мукачівської єпархії.

Недоліки

- переважання персоналістичного підходу над інституційним;
- зосередження переважно на XX столітті;
- недостатня увага до ранньомодерного періоду історії єпархії.

[11] Володимир Мороз історик, професор кафедри історії Церкви Українського католицького університету. Він закінчив Тернопільський національний педагогічний університет та Інститут філософії Національної академії наук України.

Даниїл Бендас[12]

Основна тематика його досліджень охоплює: катакомбну Церкву; радянські репресії; усну історію підпілля.

Його праці відкрили новий напрям дослідження історії Мукачівської єпархії після 1949 року.

Основний внесок його праці полягає у дослідженні підпільної Мукачівської греко-католицької єпархії; біографістика мучеників та ісповідників віри; збереження усної пам'яті про радянські переслідування Церкви. Його роботи є важливими для вивчення історії єпархії в радянський період

Позитивні сторони

- дослідження підпільної Церкви;
- робота з усними свідченнями;
- вивчення радянських репресій.

Недоліки

- значна залежність від мемуарних джерел;
- потреба ширшого залучення державних архівів.

ВИСНОВКИ

Історіографія Мукачівської греко-католицької єпархії пройшла три основні етапи. Перший був представлений Базиловичем і характеризувався прагненням обґрунтувати історичну давність єпархії. Другий етап, пов'язаний із Лучкаєм, Годинкою, Гаджегою, Бараном та Пекарем, ознаменувався накопиченням джерельної бази та розвитком критичного методу. Третій етап представлений сучасними дослідниками – Феничем, Кічерою, Мороші, Бендасом та іншими, які розглядають Мукачівську єпархію не лише як церковну інституцію, але і як важливий соціальний, культурний та політичний феномен історії Центральної Європи

[12] Даниїл Бендас (1938–2019) — греко-католицький священник, декан, парох, канонік, історик Церкви. Продовжуючи справу свого батька, доктора Іштвана Бендаса (1903–1991), краєзнавця та історика Церкви, досліджував долю греко-католицького духовенства Закарпаття у XX столітті. Низку його досліджень і документальних матеріалів з історії Церкви було опубліковано в угорськомовних, україномовних та русиномовних виданнях Закарпаття й Угорщини.

Szent Mihály-templom Felsőkalocsán / Негровці, церква Святого Михаїла (AI / ШІ)

Kramarenko Viktor

A RUSZINOK MÚLTJA, JELENE A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Előadásomban szeretném bemutatni a ruszin nép történetét, a Kárpát-medencében betöltött szerepét, vallási és kulturális örökségét, valamint a mai magyarországi ruszin közösség életét és törekvéseit.

A ruszinok eredete és megtelepedése

A ruszinok – saját elnevezésük szerint Русин, Руснак, illetve a történelmi forrásokban rutén, magyarorosz vagy kárpátorosz néven is ismert nép – keleti szláv népcsoportot alkotnak. A történeti kutatások szerint már a 12. században megjelentek a Kárpátok térségében. Megtelepedésük összefüggött a Magyar Királyság határ menti területeinek védelmi átszervezésével, és évszázadokon keresztül tartó folyamat volt.

A ruszinok Kárpát-medencei megjelenéséről több történeti elképzelés ismert. A síkvidéki ruszinok a tatárjárást követően fokozatosan népesítették be az erdős Kárpátokat, délről haladva észak felé. A máramarosi huculok egy része a 17–18. században Galíciából költözött mai lakóhelyére.

A ruszin népesség gyarapodása a 16–17. században tovább folytatódott. A Rákóczi-család birtokain különösen szívesen fogadták a ruszin jobbágyokat. A török hadjáratok következtében elnéptelenedett borsodi, abaúji és alföldi területekre a Bereg, Zemplén és Máramaros vármegye hegyvidéki területeiről számos ruszin család települt át. A ruszin migráció legdélebbi iránya a Bácskába, a Szerémségbe és Szlavóniába vezetett.

A ruszinok a Kárpát-medencében

A ruszinok évszázadokon keresztül a magyar állam területén éltek, ami lehetővé tette számukra nyelvi, kulturális és vallási hagyományaik megőrzését és fejlesztését. A történelmi Ruszinföld egysége az első világháborút követően bomlott meg, majd a 20. század végén további államhatárok szabdalták fel az egykor összefüggő szállásterületet.

Napjainkban ruszin közösségek élnek Magyarországon, Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában, Horvátországban és Lengyelországban. A XX. század történelmi tragédiái elől menekülve vándoroltak ki Nyugat-Európába és Észak-Amerikába.

A Trianon előtti Magyar Királyságban a ruszinok elsősorban Abaúj, Bereg, Borsod, Gömör, Máramaros, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Torna, Ugocsa, Ung és Zemplén vármegyékben éltek nagy számban. Fényes Elek 1842-ben 442 902 fős ruszin népességről ír, a lemkó népességet nem számítva.

A ruszin közösség a történelmi események alakulása, a mesterségesen meghúzott országhatárok miatt immár a világ több országában él. A rendelkezésre álló adatok szerint Magyarországon 7111 fő vallja magát ruszinnak. A legnagyobb lélekszámú közösség Ukrajnában található, ahol becslések szerint 650–800 ezer ruszin él, bár hivatalos adatok nem állnak rendelkezésre. Szlovákiában 63 556, Lengyelországban 13 607, Szerbiában 11 483, Romániában 4152, Csehországban 1904, Horvátországban pedig 1343 ruszin él. Az Egyesült Államokban ugyan mindössze 8–10 ezer fő vallja magát ruszinnak, ugyanakkor a ruszin gyökerekkel rendelkezők száma elérheti a 600–750 ezret is. Kanadában mintegy 1200, jellemzően a volt Jugoszlávia területéről érkezett ruszinról van tudomásunk.

Hagyományos életmód és megélhetés

A középkortól egészen a meginduló vasútépítésekig a ruszin lakosság egyik legfontosabb megélhetési forrása az erdőgazdálkodás, a favágás és a tutajozás volt. A bustyaházi, huszti és tiszaújlaki kikötőkből induló tutajokat Vásárosnaményig úsztatták, ahol nagyobb tutajokká összeszerelve Tokajig, Szolnokig vagy akár Szegedig is eljutottak.

Jelentős szerepet játszott a mezőgazdasági idénymunka is. A ruszin aratók évszázadokon át jártak le a magyar Alföldre, ahonnan az aratás és cséplés után a télre szükséges gabonával tértek haza.

Önálló nyelv, kultúra és nemzeti öntudat

A ruszinok nemzeti öntudata a 19. században erősödött meg, hasonlóan a Kárpát-medence más népeihez. Ettől az időszaktól beszélhetünk a modern értelemben vett nemzetté válás folyamatáról. Történtek kísérletek önálló ruszin államalakulat létrehozására, de ez sosem találkozott a nagyhatalmi érdekekkel, így a mai napig nem rendelkezünk önálló ruszin anyaországgal.

Ennek ellenére népünk saját nyelvvel, kultúrával és hagyományrendszerrel rendelkezik. Az Országos Ruszin Önkormányzat az elmúlt évtizedben megkezdte a magyarországi ruszin közösség nyelvének kodifikációját, amelynek eredményeképpen ruszin nyelvvizsga is tehető Budapesten.

Közösségünk számára különösen fontos a nemzetközi érdekképviselet. Az Országos Ruszin Önkormányzat tagja a FUEN-nek, vagyis a Federal Union of European Nationalities szervezetnek, amely Európa őshonos nemzeti kisebbségeinek legnagyobb érdekképviseleti szervezete. A FUEN munkája hozzájárul ahhoz, hogy a ruszinok és más őshonos kisebbségek hangja európai szinten is hallható legyen. A ruszinokat ma Európa veszélyeztetett őshonos népei között tartják számon.

Görögkatolikus hitünk

A ruszin identitás egyik legfontosabb alappillére a görögkatolikus vallás. Az Ungváron 1646. április 24-én megtett papi nyilatkozatok meghatározták a Kárpát-medencében élő ruszinok vallási identitását a következő évszázadokra. A görögkatolikus egyházhoz

való csatlakozás hozzájárult népünk történelmének alakulásához, kulturális identitásának megalapozásához és megmaradásához. Közösségünk többsége ma is görögkatolikus vallású.

Jobbról balra vetünk keresztet, ugyanakkor a római pápához tartozunk. Magyarországon három görögkatolikus egyházmegye működik: a Hajdúdorogi Főegyházmegye, a Miskolci Egyházmegye és a Nyíregyházi Egyházmegye.

A ruszin értelmiség kialakulásában évszázadokon keresztül meghatározó szerepet játszott a papság. A hit, a nyelv és a kultúra megőrzése szorosan összekapcsolódott, és ez ma is meghatározza közösségeink életét.

A magyarországi ruszin közösség és a görögkatolikus egyház kapcsolatának jelentőségét mutatja, hogy 2019. március 27-én Rómában, a Szent Péter téren tartott pápai audiencián részt vett Kocsis Fülöp érsek-metropolita, Giricz Vera, az Országgyűlés ruszin nemzetiségi szószólója, valamint Kramarenko Viktor, az Országos Ruszin Önkormányzat elnöke. Az esemény nemcsak egyházi, hanem közösségi szempontból is fontos visszaigazolása volt annak, hogy a ruszinok aktív és elismert részét képezik a magyarországi görögkatolikus közösségnek.

Anyanyelvünk megőrzése, a ruszin nyelvi kodifikáció

Az elmúlt évtizedek egyik legfontosabb eredménye a ruszin nyelv egységesítésének folyamata volt. A tankönyvek, szótárak, imakönyvek és médiakiadványok megteremtették az egységes nyelvhasználat alapjait.

A munka eredményeként megszületett a ruszin helyesírás és kiejtés szabályrendszere, amelyet a Ruszin nyelvtani kódex foglal össze, dr. Káprály Mihály szerkesztésében.

Ennek a folyamatnak kiemelkedő eseménye volt 2023. november 11-e, amikor a Stefánia Palotában ünnepélyesen bejelentették a magyarországi ruszin irodalmi nyelv kodifikációját. Az eseményen jelen volt a Magyar Kormány képviselete, a magyarországi ruszin önkormányzatok, civil szervezetek, valamint a határon túli ruszin közösségek számos képviselője is.

A nyelvmegőrzésben fontos szerepet játszik az oktatás. Komlóskán ruszin nemzetiségi óvoda működik, Múcsonyban pedig több mint harminc gyermek vesz részt ruszin nyelvű oktatásban. Az Országos Ruszin Önkormányzat ösztöndíjakkal támogatja a tanulókat.

A médiában is jelen vagyunk. Az Országos Ruszin Önkormányzat adja ki kéthavonta a Ruszin Világ magyarországi ruszinok közéleti tájékoztató lapját, amely ruszin és magyar nyelven számol be közösségünk politikai, társadalmi történéseiről. A közszolgálati elektronikus médiában MR4 csatornán rendszeresen hallható ruszin nemzetiségi műsor, míg a televíziós megjelenést a Duna Televízió *Rondó* című műsora mutatja jelenlétünket.

A ruszin közösség a mai Magyarországon

Magyarországon ma elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében és Budapesten élnek nagyobb számban ruszinok, de szór-

ványban Debrecenben, Pécsett, Dunaújvárosban, Győrben és Gyöngyösön is megtalálhatók.

A ruszin közösség Magyarország 13 őshonos, államalkotó nemzetiségének egyike. A nemzetiségi törvény biztosítja számunkra az önkormányzati rendszer működését és a parlamenti képviselet lehetőségét.

A 2022-es népszámlálási adatok alapján, a ruszin nemzetiség Magyarországon egy országos, két vármegyei és ötvenhárom helyi ruszin önkormányzatot választhatott meg. A ruszin közösség 2014 óta rendelkezik képviselettel a magyar Országgyűlésben, immár a negyedik nemzetiségi szószólói mandátumon keresztül kapcsolódunk be a törvényalkotás munkájába.

Önkormányzataink szorosan együttműködnek a helyi görögkatolikus parókiákkal annak érdekében, hogy megőrizzék hitünket, nyelvünket és hagyományainkat.

Közösségi és kulturális életünk

A ruszin közösségi élet meghatározó részét képezik országos ünnepeink és kulturális rendezvényeink.

Sárospatakon minden évben megemlékezünk II. Rákóczi Ferenc születésének évfordulójáról. A fejedelem a ruszinokat „Gens Fidelissima", vagyis „a leghűségesebb nép" néven említette.

Május hónapban ünnepeljük a Ruszin Nemzeti Napot, amelyet minden évben másmás helyszínen rendezünk meg.

Augusztus utolsó vasárnapján Sajópálfalán tartjuk a görögkatolikus ruszin búcsút, amely a vallási és közösségi élet egyik legfontosabb eseménye.

Az év végén Budapesten kerül sor a Ruszin művészet remekei című országos rendezvényre, amely a ruszin kulturális élet egyik legjelentősebb ünnepe.

Ezekre az alkalmakra rendszerint több száz résztvevő érkezik az ország különböző pontjairól, valamint a határon túli ruszin közösségekből is.

A helyi és vármegyei önkormányzatok egész évben számos kulturális és közösségi programot szerveznek. Kórusok működnek Múcsonyban, Vámosújfaluban, Komlóskán, Miskolcon és Budapesten. Gyermekeink népdalokat tanulnak, népviseletben lépnek fel, és egyre többen kapcsolódnak be a néptáncmozgalomba is. A miskolci Szinva-völgyi táncegyüttesben szereplő ruszin gyermekek több alkalommal mutatták be hagyományainkat nagyobb rendezvényeken is.

Záró gondolatok

A ruszin nép évszázadok óta része a Kárpát-medence történelmének és kultúrájának. Elmondható, hogy a ruszinok a Magyar Királyságot, illetve Magyarországot anyaországuknak tekintik. Bár lélekszámunk nem nagy, közösségeink aktívak, intézményeink működnek, nyelvünk fejlődik, hagyományainkat pedig igyekszünk átadni a következő generációknak.

Hitünk, nyelvünk, kultúránk és közösségi összetartozásunk jelenti azt az örökséget, amelyet őseinktől kaptunk, és amelynek megőrzése közös felelősségünk. Ez ad alapot ahhoz, hogy a ruszin közösség a jövőben is élő és értékteremtő része maradjon Magyarország és a Kárpát-medence sokszínű kulturális örökségének.

КОРОТКИЙ ЗМІСТ[1]

Походженя Русинув

Про што бесїдувуть народнї назвы: Руськый, Русин, Руснак, Угророс, Карпаторос (rutén, magyarorosz, ruszin) єден восточный славянськый народ, котрый жыє у Карпатох. Сесе переселеня способствовало захраненю гатарув и держало довгі рокы. Сёму свідченём є многоручноє совмістноє гармоничноє прожываня мадярського и русинського народув.

За Русинув

За поселеня Русинув у Карпатськум базенї є дакулько гіпотез и позіцій. З історично-крітичнуй точкы позераня лем то може доказати, же пуд веденём кенезув и шолтысув мирно и ступнёво заселяли ся з XIII. до XVII.столїтя ги пастырськый и земледїлськый народ. Обыватель сіверовосточнуй части Мараморошa, часть гуцулув переселили ся на днешнёє місто обывательства з Ґаліції у XVII–XVIII. столїтю. Прируст русинського обывательства у Карпатськум базенї у XVI–XVII. столїтю продовжав ся и дале. У маєтку родины Раковція з особов радостёв принимали русинськых робутникув.

Русины у Карпатському басенї

Булшым числом Русины прожывали у поселенёх Абова, Береґа, Боршода, Ґёмёра, Мараморошa, Шароша, Саболча, Сатмара, Спіша, Торны, Уґочы, Унґа и Земплина. 1842. рока Елек Фейнєш пише за сякой число Русинув – 442 902 (не рахувучы полськых Лемкув).

Русины и Мадяры

Русинство у критичнї періоды мадярськуй історії фурт присягало на сторону Мадярув. Много раз зучастнило ся у ослободителнуй войнї Раковція, зато назвав їх князь „gens fidelissima" – майвірным народом. Много Русинув воёвали и у ослободителнуй войнї 1848-49. рокув. У Мадярщинї закон LXXVII. од 1993. рока, котрый застачує юридичнї права національных и етничных меншын, создав модел національноі автономії, котра признана у европейськых масштабох. На юридичных основох были созданї тысячі районных, реґіоналных и вседержавных самосправовань 13 етничных національных меншын, меже нїма и русин- ськоі. Принятый у децембрі 2011. рока новый закон CLXXIX. за права національностюв од 2011. рока поступно мінять дїйный од 1993. рока закон LXXVII.

[1] Текст написаный согласно верзії русинського языка кодіфікованого у Мадярщинї.

За наш материнськый язык
Кодіфікація властного варіанта русинського літературного языка про Русинув Мадярщины была торжественно выголошена 11. новембра 2023. рока, у каштілёви „Штефанія". Сосполна інформаційна новинка Русинув Мадярщины „Русинськый Світ" публикує статї за проґрамы и добыткы, котрі формувуть культурну ідентичность русинськуй сполности на русинському и мадярському языкох. Пувгодинну дваязычну проґраму за русинську меншыну може послухати на радіовуй габі MR4 MTVA каждый второк. Телевізійный розголос застачує проґрама за меншыны „Rondó" на телеканалї Duna Televízió и повторяє ся на Duna World.

Наші сята
Честованя ручниці роженя Ференца Раковція II. у Шарошпотокови и Борші.
Русинськоє Націоналноє Сято, котроє має своёв цілёв активізовати вшытку сполность. Про захраненя віры на руднум языкови каждый рук тримле ся Русинськый отпуст у Шайовпалфолї. Восены проводиме културноє міроприятя „Шедевры Русинського Умілства" у каштелї „Штефанія", де выступавуть умілцї нашуй націоналности.

Наша ґрекокатолицька віра
Булшость Русинув ґрекокатоликы. У Мадярщинї маєме Гайдудорорґську митрополію, Мішколцську и Нїредьгазську єпархії. 24. апріля 1646. рока у каплиці Ужгородського замка 63 пудкарпатськых, у булшости русинськых православных сященикув сімболично присягнули на католицьку віру еґерському римокатолицькому єпископови Ю. Якушичови.

Русинськый Центер
У сотрудництві из Гайдудорорґськов ґрекокатолицьков головнов єпархіёв 26. апріля 2019. рока у Дебрецен-Йовжі сяточно одкрыв ся Ґрекокатолицькый Русинськый ЦентерУ Русинському Центерови фунґує філія Выставочного зала русинськуй музейнуй колекції имени Атаназа Фединця и філія Русинського научного інстітута имени Антонія Годинкы.

Наші умілцї и познатї Русины (без претензії на повность)
Малярі у Мадярщинї: Иван Манайло, Андрій Манайло, Едіта Медвецька-Лутак, Андраш Кутлан, Атаназ Фединец, Андрея Ілько, Андраш Бровді, Аґнеш Медвецька, Александер Смолар, Артур Ґринчишин, Петро Еґрешшій, Ірина Фірцак. Лавреаты премії „Artisjus" Мужськый хор Сятого Єфрема и Ержейбет Шелельо, танцёвалнї ансамблї „Русины" и „Русинята", „Русинська ґрупа Мішколца", Мучонськый жунськый хор захраненя традіцій. Познатї Русины: блаженї сященикы-великомученикы Теодор Ромжа, Петро Павел Ґойдич, Петро Павел Орос, Александер Духнович сященик, писатель, поет, Антоній Годинка

історик, Ґіадор Стрипськый етноґраф, Александер Бонкало філолоґ, малярі Федор Манайло, Енді Варгол.

За Русинув у числох
Мадярщина 7 111; Украина 650 000 – 800 000: не є офіціалных податкув; Словакія 63 556; Польща 13 607; Сербія 11 483; Румынія 4 152; Чехія 1 904; Горватія 1 343; США 8 000 – 10 000, мавуть русинські коріня 600 000 – 750 000; У Канадї знаєме за 1200 екс-юґославськых Русинув.

На днешнїй час, краины, де признавуть Русинув, йсе Горватія, Мадярщина, Польща, Сербія, Словакія… ушыткого у 27 державох.

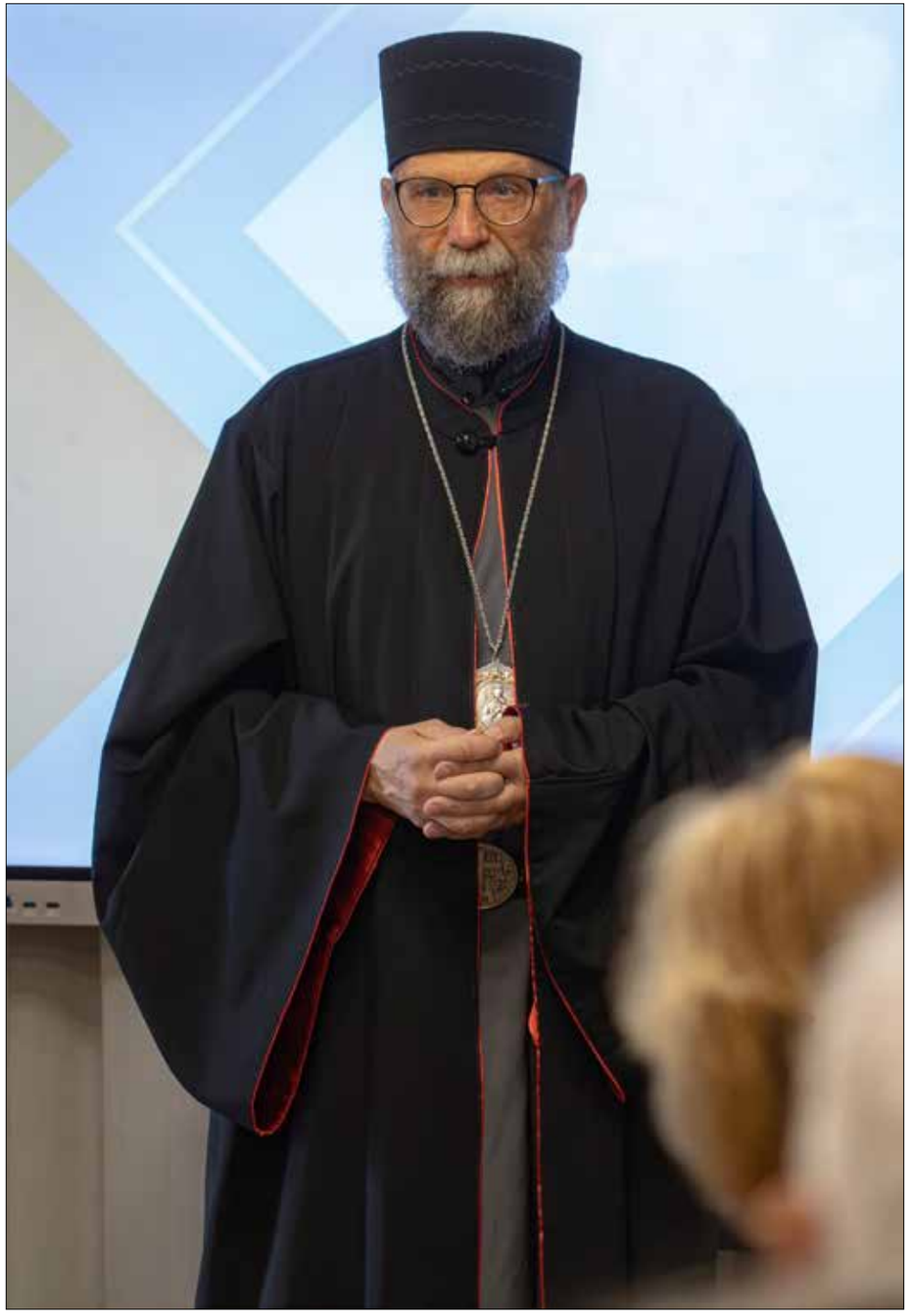

Görögkatolikus Metropólia (Bródi-Szilágyi Ilona)[1]

LEGEZA PÉTER ÖRÖKSÉGE: HIT ÉS EMLÉKEZET KÁRPÁTALJÁN

Legeza Péter vértanú pap életéről és a kárpátaljai görögkatolikus egyház XX. századi sorsáról tartottak konferenciát június 5-én Budapesten. A Görögkatolikus Metropólia szervezésében megvalósuló rendezvénynek az Aranyszájú Szent János Görögkatolikus Kulturális Központ adott otthont. A rendezvényen Kocsis Fülöp metropolita, Orosz Atanáz miskolci és Szocska Ábel nyíregyházi püspök is tiszteletét tette.

Legeza Péter élete

Legeza Péter 1912. augusztus 11-én született az Ung vármegyei Solymoson. Édesapja Legeza Ágoston görögkatolikus pap, édesanyja Lescsisin Irma volt. Tanulmányait szülőfalujában kezdte, majd az ungvári gimnáziumban folytatta, később 1933-tól az

[1] Megjelent a Hajdúdorogi Főegyházmegye 2026. június 8-i számában, amit változtatás nélkül átvett a Magyar Kurir 2026. június 10-én.
https://hd.gorogkatolikus.hu/Legeza-Peter-oroksege-hit,-emlekezet-es-kozossegtortenet-Karpatal-jan-2026-junius-08
https://www.magyarkurir.hu/hazai/hit-es-emlekezet-karpataljan-konferencia-legeza-peter-vertanu-pap-oroksegerol-budapesten

ungvári papi szemináriumban tanult, ahol 1938-ban végzett. 1938. június 26-án, pappá szentelése előtt házasságot kötött Petreczky Erzsébettel, gyermekük nem született. 1938. július 10-én Sztojka Sándor püspök szentelte pappá. Szolgálatát Máramaros vármegyében kezdte, 1938–1944 között Lonkán (Luh) volt lelkipásztor. 1939-ben Gyertyánligetre nevezték ki, 1944-ben pedig Huszton hittantanár és prefektus, valamint Tiszabogdán parókusa volt. 1945-ben Felsőkalocsára került. A szovjet megszállást követően a görögkatolikus egyház üldözése megkezdődött. Felsőkalocsán a hívek nem adták át templomukat a pravoszláv egyháznak, az ellenállás élére Legeza Péter állt. 1946. november 24-én éjjel, hazafelé tartva a betegek szentségének kiszolgálása után, milicisták brutálisan meggyilkolták.

StEFREM énekkar és Kiss Gy. László tárogatóművész / Хор Св. Єфрема та Кіш Дь. Ласло, маїстер тарогату

A budapesti programot a StEfrem együttes és Kiss Gy. László tárogatóművész közös előadása nyitotta meg. A tudományos és történeti előadások a szovjet egyházüldözés, valamint a kárpátaljai görögkatolikus papság sorsának különböző aspektusait dolgozták fel.

Kocsis Fülöp érsek-metropolita köszöntője

A metropolita szerint rendkívül fontos a görögkatolikus egyház történelmi és jelenkori értékeinek feltárása, valamint azok megőrzése és továbbadása. A főpásztor kiemelte, hogy a konferencia egyik fontos feladata olyan személyiségek bemutatása, akik jelentős szerepet játszottak az egyház életében, ám munkásságuk kevéssé ismert a szélesebb közvélemény előtt.

„A mennyek országa hasonlít az írástudóhoz, aki kincseiből újat és régit hoz elő.” A bibliai idézetre építve azt a reményét fejezte ki, hogy a konferencia révén sikerül „előhozni ezeket a kincseket”, vagyis feltárni és bemutatni mindazokat az emberi és

Latorcai Csaba / Чаба Латорцаї

Atanáz és Ábel püspök atyák / Єпископи Атаназ та Авель

lelki értékeket, amelyek a görögkatolikus egyház múltjában és jelenében egyaránt megtalálhatók.

Latorcai Csaba, a Magyar Országgyűlés alelnökének köszöntője

A vértanúság, a hithez való hűség és a történelmi rendszerekkel szembeni keresztény kiállás jelentőségét hangsúlyozta az alelnök. A szónok Tertullianusz híres gondolatát idézve keretezte mondandóját, miszerint a szenvedés és a tanúságtétel termékeny „magvetéssé” válhat a történelemben, amely új életet és hitet hoz. Tertullianusz ugyanis 1700 évvel ezelőtt azt mondta, hogy a vértanuk vére magvetés. Legeza Péter élete és halála nem pusztán egyéni tragédia, hanem olyan lelki és történelmi magvetés, amely a keresztény közösség számára maradandó gyümölcsöt hoz.

Latorcai Csaba kiemelte, hogy a szovjet típusú elnyomó rendszerekhez hasonló eszmei fenyegetések ma is megjelenhetnek, amikor a vallásszabadság vagy az emberi jogok korlátozása „haladás” jelszavával történik. Ezzel szemben Legeza Péter példája azt mutatja, hogy a hűség és a kiállás nem bukáshoz, hanem lelki megdicsőüléshez vezethet. Legeza Péter vértanúsága megerősíti a közösséget: a hívőknek ki kell állniuk hitükért, egyházukért és nemzetükért, mert az ő példája erőt ad a jelen kihívásaival szemben, és bizonyítja, hogy a hűség nem hiábavaló.

Teodor Macapula munkácsi megyéspüspök üzenete

Legeza Péter atya életét nem külső, látványos hősiesség, hanem csendes, következetes papi szolgálat jellemezte, fogalmazott köszöntő levelében a püspök. Imádság, közösségépítés és az emberek támogatása állt életének középpontjában. Ez az egyszerű hűség azonban a megpróbáltatások idején vált igazán erőssé benne. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye élő emlékezetként tekint tanúira, akik ma is megszólítják a híveket, és felteszik a kérdést: mennyire vagyunk hűségesek hivatásunkban. A püspök szerint az ilyen találkozók a múlt megértése mellett a jelen felelősségét is mélyítik.

Dupka György / Дьордь Дупка

Dupka György történész, kultúrpolitikus:
Kárpátaljai egyházak kálváriája a szovjet megszállás alatt
A szakember szerint a Szovjetunió időszakában a kényszermunkára hurcoltak és a Gulág-túlélők története csak 1990 után válhatott kutathatóvá, addig a nyilvános beszéd korlátozott volt. Szavai szerint Kárpátalja lakossága több államalakulat között váltott identitást az elmúlt száz évben, ami mély társadalmi töréseket okozott. Dupka György részletesen beszélt a háborús és szovjet időszak demográfiai veszteségeiről, a kényszermunkára hurcolásokról, valamint az emigráció következményeiről. Állítása szerint több tízezer ember vesztette életét szovjet táborokban vagy kényszermunkán, és jelentős volt az elvándorlás is.

A beszámolója szerint a szovjet hatalom az egyházi intézményrendszert jelentősen visszaszorította: papok letartóztatása, börtönbüntetések, valamint templomok bezárása és átalakítása is jellemző volt. A római katolikus, református és görögkatolikus közösségek egyaránt veszteségeket szenvedtek el, több papot koncepciós eljárásokban ítéltek el vagy hurcoltak el. Az előadó hangsúlyozta, hogy a vallási közösségek ma is fontos szerepet töltenek be Kárpátalja társadalmában, különösen a háborús körülmények között, amikor sok településen hiányoznak a fiatal férfiak a közösségi életből.

Marosi István, görögkatolikus pap (Beregszász):
A Munkácsi Egyházmegye papjainak sorsa a szovjet diktatúra kezdetén
Gondolatmenetének középpontjában az 1944 utáni szovjet egyházpolitika állt, amely a görögkatolikus egyház felszámolását és az orosz ortodox egyházba való beolvasztását célozta. Szerinte a szovjet hatóságok a görögkatolikus egyházat akadálynak tekintették Kárpátalja „integrációjában", ezért annak megszüntetésére törekedtek. Ennek részeként letartóztatások, deportálások, emigrációk és kényszerű áttérések sorozata indult el, amely a papságot egzisztenciális és lelki döntések elé állította. Marosi István részletesen bemutatta, hogy a papok három fő csoportba sorolhatók: hitvallók, hithűek és áttértek, illetve kitért a vértanúság és a lágerek szerepére is.

Marosi István / Іштван Мароші

A korszakot a „döntéskényszer" időszakaként írta le, amelyben sokan a hűség, mások a túlélés vagy kényszer hatására hoztak döntéseket. Hangsúlyozta, hogy a kutatások szerint ezek a döntések nem pusztán külső nyomás következményei voltak, hanem mély lelkiismereti küzdelmek eredményei. Véleménye szerint a kárpátaljai görögkatolikus egyház szenvedéstörténete nem csupán múlt, hanem közös erkölcsi és közösségi tanulság a jelen számára is.

Zeikán Augustina nővér, történész (Ungvár):
A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye híveinek és papságának helyzete
Az előadó hangsúlyozta, hogy 1944 októberétől a Vörös Hadsereg bevonulása után a térségben gyors és tudatos egyházpolitikai átalakítás indult meg, amelynek célja a görögkatolikus egyház felszámolása és az ortodox egyházba való beolvasztás volt. A korszakot a félelem, a nyomásgyakorlás és az egyházi intézmények fokozatos felszámolása jellemezte. Az állami hatalom nemcsak az egyházi struktúrákat, hanem az oktatási és kulturális intézményeket is felszámolta: megszűntek a szemináriumok, szerzetesi közösségek, valamint a görögkatolikus tanítási és nevelési intézmények. Az előadás kiemelte, hogy a Munkácsi Egyházmegye rendkívül erős intézményi háttérrel rendelkezett: több száz plébánia, több száz pap, szerzetesek és kispapok alkották a közösséget, amelyet a hatalom potenciális ellenállási gócpontnak tekintett. Zeikán Augustina külön kitért arra, hogy a papok és hívek helyzete nemcsak politikai, hanem lelki és

Zeikán Augustina nővér / сестра Августина Зейкан, ЧСВВ

társadalmi válság is volt: sokakat egzisztenciális nyomás, félelem vagy kényszerített döntések vezettek, miközben mások a hithez való ragaszkodás mellett döntöttek.

A korszakban megfigyelhető volt az egyház és az oktatás szétválasztása, a vallási élet visszaszorítása, valamint a közösségi identitás meggyengítésére irányuló törekvés. Az előadás ugyanakkor rámutatott arra is, hogy a közösség nem szűnt meg teljesen: a lelkipásztorok titkos vagy félhivatalos módon igyekeztek fenntartani a hitoktatást és a lelki életet, míg a hívek sok helyen továbbra is kitartottak. A korszak végpontjaként a vértanúságok és üldöztetések emléke jelenik meg, amelyek – az előadó értelmezése szerint – a későbbi megmaradás és újjászületés lelki alapját is képezték.

Legeza László mérnök, fotográfus, szakíró:
Legeza Péter pap élete és vértanúsága

Az előadó felidézte: Legeza Péter 34 évet élt, Solymoson született, majd Ungváron tanult, ahol középiskolai és teológiai tanulmányait is végezte. Papi szolgálata során több helyen is megfordult, többek között Lonkán, Gyertyánligeten, Huszton és Tiszabogdányban, végül Felsőkalocsán szolgált parókus lelkészként. Felidézte: Felsőkalocsán a helyi görögkatolikus közösség élőláncot alkotva védte meg a templomot a szovjet katonai hatalommal szemben, amely azt később mégis elvonta és ortodox kézbe adta.

Legeza Péter sorsát ezen események után tragikus fordulat zárta le: hazafelé tartva egy betegellátásból 1946. november 24-én meggyilkolták, majd testét az erdőben elrejtették. Az előadás részletesen kitért a temetés körülményeire, a sír későbbi állapotára

Legeza László / Ласло Легеза

és arra, hogy a kommunista időszakban emléke nem kaphatott méltó nyilvánosságot. A későbbi évtizedekben ugyanakkor fokozatosan kialakult egy helyi emlékezet és tisztelet, amelyet emléktáblák, zarándoklatok és egyházi megemlékezések is jeleznek.

Sztároszta Borisz görögkatolikus pap (Felsőkalocsa):
Legeza Péter vértanú pap élő kultusza Felsőkalocsán

Borisz atya hangsúlyozta, hogy a Péter atyáról fennmaradt tudás nem elsősorban levéltári forrásokra, hanem a közösségi emlékezetre épül. Legeza Péter pap egy nehéz, szegény vidéki parókiára érkezett, ahol egyszerre kellett lelkipásztori munkát végeznie és a folyamatos egyházipolitikai nyomással szembenéznie. A hívek visszaemlékezései szerint aktívan tanított, katekizált, és a közösség mindennapi életében is jelen volt, miközben a templom és a parókia fizikai állapotát is igyekezett javítani.

A konfliktus fokozódásával egyre világosabbá vált, hogy a helyi görögkatolikus közösség intézményei veszélybe kerülnek. Borisz atya hangsúlyozta, hogy ebben az

Szolánszky Ágoston és Sztaroszta Boris / Августин Соланський і Борис Староста

időszakban a templomok sorsa is bizonytalanná vált, és a közösség identitása erős nyomás alá került. A visszaemlékezések szerint Legeza Péter nem hagyta magára a híveket, hanem kitartott mellettük a fokozódó nehézségek közepette is. Halála után az emlékezete nem halványult el, hanem éppen ellenkezőleg: a helyi vallásos gyakorlat és a közösségi identitás részévé vált.

Pidhirszkij Vaszil, görögkatolikus pap, történész (Ungvár):
A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetére vonatkozó történeti kutatások elemzése

Előadását azzal a gondolattal vezette be, hogy a történeti kutatás mindig egy korábbi tudásréteg vállára épül. Az első nagy hagyományos szerzők között Joániki Bazilovics munkásságát emelte ki, aki a Munkácsi Egyházmegye első szisztematikus történeti leírását készítette el, még ha módszertana a kor forrásadottságai miatt erősen hagyomány- és szóbeli emlékezetre támaszkodott is. Ezt követően Lucskay István „romantikus történetírását" ismertette, amely a helyi egyháztörténetet a ruszin közösség tágabb történetébe ágyazta, és hangsúlyosan idealizáló szemléletet képviselt. A XIX. század végén Hodinka Antal munkásságát kritikai fordulatként értelmezte, aki a legendákat kiszűrve, forráskritikai módszerrel tisztította meg a narratívát.

Ezt követte Hadzsega Vaszil (László), aki már forrásközpontú, levéltári alapú rekonstrukciót adott, nagy mennyiségű dokumentum feldolgozásával. Olekszandr Baran (Bán Sándor) esetében a kánonjogi megközelítést emelte ki, különösen a Vatikán és a Munkácsi Egyházmegye kapcsolatainak vizsgálatát, míg Pekár Atanáz a korábbi kutatási eredmények szintézisét végezte el. A modern irányzatok között Fenich Volodimir munkásságát hangsúlyozta, aki a Munkácsi Egyházmegye kánonjogi státuszát és önállóságát vizsgálja, valamint Viktor Kicsera szociális történeti megközelítését, amely a papság és a hívek társadalmi szerepére koncentrál. Emellett megemlítette az egyházi életrajzokra és az illegalitás időszakára fókuszáló kutatásokat is. Összegzésként kiemelte, hogy a mai történetírás egyre inkább a mikrotörténeti és személyközpontú vizsgálatok felé tolódik, amelyek a nagy narratívák helyett konkrét életutakon keresztül mutatják be az egyház történetét.

Pidhirszkij Vaszil / Василь Підгірський

Földváryné Kiss Réka, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnöke:
Kárpátalja népeinek megpróbáltatásai a II. világháború után

Földváriné Kiss Réka Kárpátalja 1944–46 közötti szovjetizálásának nagy történeti folyamatait mutatta be, különös tekintettel a népesség és az egyházi közösségek sorsára. A második világháború végén a térség a Vörös Hadsereg előre nyomulásával szovjet katonai, majd fokozatosan politikai ellenőrzés alá került, miközben átmenetileg csehszlovák és szovjet közigazgatás is párhuzamosan működött. A hatalomátvételt a helyi kommunista struktúrák kiépítése és a Moszkvából irányított szovjetizációs forgatókönyv gyorsította fel, amelynek kulcsszereplője volt Ivan Turjanica.

A folyamat egyik legsúlyosabb következménye a málenkij robot és a tömeges deportálások voltak, amelyek magyar és német civilek tízezreit érintették. A kollektív bűnösség elve alapján végrehajtott intézkedések a régió társadalmi szerkezetét alapjaiban rengették meg, és sok esetben végzetes következményekkel jártak. A deportálások és a politikai megtorlások mellett párhuzamosan zajlott az egyházak elleni fellépés is, amely a görögkatolikus, római katolikus és református közösségeket egyaránt érintette.

Földváryné Kiss Réka / Река Фельдварине Киш

Kramarenko Viktor, a Magyar Országgyűlés ruszin nemzetiségi szószólója:
A ruszin nép múltja és jelene a Kárpát-medencében

Az utolsó előadó történeti áttekintésben a ruszinok keleti szláv eredetét, középkori megtelepedését és a 16–17. századi betelepülési hullámokat emelte ki. Kitért arra, hogy a Rákóczi-birtokokon, majd a török háborúk utáni elnéptelenedett területeken is jelentős ruszin jelenlét alakult ki. A Kárpát-medence északi és északkeleti vármegyéiben – többek között Bereg, Ugocsa, Máramaros és Zemplén térségében – évszázadokon át meghatározó népességként éltek. A ruszin migráció dél felé is kiterjedt, egészen Bácskáig és Szlavóniáig.

A modern korszak kapcsán a 19–20. századi nemzetté válást, majd a szétszóródás folyamatát ismertette, amelynek eredményeként ma több országban élnek ruszin kö-

Kramarenko Viktor / Віктор Крамаренко

zösségek (Ukrajna, Szlovákia, Magyarország, Románia, Szerbia, Horvátország, Lengyelország, valamint diaszpórák Észak-Amerikában). A népszámlálási adatokat is bemutatta, hangsúlyozva a magyarországi ruszin közösség kis létszámát, ugyanakkor intézményes megerősödését. Kiemelte a ruszin identitás három pillérét: a nyelvet, a kulturális hagyományokat és a görögkatolikus vallást. A jelenkori helyzetet a nyelvi standardizáció, az oktatás és az intézményes kulturális élet felől mutatta be. Szólt a ruszin nyelv kodifikációjáról, a tankönyvek és imakönyvek egységesítéséről, valamint az oktatási programokról és kulturális rendezvényekről. Hangsúlyozta a közösség élő hagyományait, a kórusokat, táncegyütteseket és ünnepi alkalmakat is.

Összegzés: ***a régió története nem lezárt múlt, hanem ma is élő emlékezet***

Összességében a konferencia előadásai jól kirajzolták Kárpátalja és a tágabb Kárpát-medence 20. századi történetének sokrétű és egymásba fonódó folyamatait: a történeti egyházak, a nemzeti és kisebbségi közösségek, valamint a politikai hatalomváltások mind olyan rétegeket alkotnak, amelyek csak együtt értelmezhetők. A különböző előadások – legyen szó egyháztörténeti kutatásokról, a szovjetizálás társadalmi következményeiről vagy a ruszin közösség történeti és jelenkori helyzetéről – egyaránt azt mutatták meg, hogy a régió története nem lezárt múlt, hanem ma is élő emlékezet és identitásképző erő. A konferencia egyik legfontosabb tanulsága, hogy a nagy történelmi folyamatok mindig konkrét közösségek és személyek sorsában válnak kézzelfoghatóvá, ezért a makrotörténeti összefüggések és a helyi tapasztalatok egymást kiegészítve

adnak teljesebb képet. Ebben az értelemben a mai találkozás nemcsak tudományos eszmecsere volt, hanem egyben közös emlékezeti tér is, amely hozzájárul a múlt árnyaltabb megértéséhez és a jelen felelősebb értelmezéséhez.

Hálás köszönet a tartalmas programért a Görögkatolikus Metropóliának, a Béres Alapítványnak és Legeza László szervezőnek.

Béres József és Klára, a konferencia támogatói / Йожеф і Клара Берeш, спонсори конференції

A cikkhez tartozó galéria még további 50 db fényképet tartalmaz a konferenciáról!

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

СПАДЩИНА ПЕТРА ЛЕГЕЗИ: ВІРА І ПАМ'ЯТЬ НА ЗАКАРПАТТІ

5 червня в Будапешті відбулася конференція, присвячена життю священника-мученика Петра Легези та долі Закарпатської Греко-Католицької Церкви у XX столітті. Захід, організований Греко-Католицькою Митрополією, проходив у Греко-Католицькому культурному центрі святого Івана Золотоустого. У заході взяли участь також митрополит Філіп Кочіш, Мішкольцький єпископ Атаназ Орос та Ньїредьгазький єпископ Авель Сочка.

Життя Петра Легези

Петро Легеза народився 11 серпня 1912 року в селі с. Інячивці (Solymos) Ужанського комітату. Його батьком був греко-католицький священник Августин Легеза, матір'ю – Ірина Лещишин. Навчання розпочав у рідному селі, продовжив в Ужгородській гімназії, а згодом, із 1933 року, навчався в Ужгородській духовній семінарії, яку закінчив 1938 року. 26 червня 1938 року, перед ієрейськими свяченнями, одружився з Єлизаветою Петрецькою; дітей у подружжя не було. 10 липня 1938 року єпископ Олександр Стойка висвятив його на священника. Своє служіння розпочав у Мараморошському комітаті, у 1938–1944 роках був душпастирем у с. Луг. У 1939 році його призначили до Кобилецької Поляни, а 1944 року в Хусті він був учителем релігії та префектом, а також парохом с. Богдан. У 1945 році був переведений до с. Негровець. Після радянської окупації розпочалося переслідування Греко-Католицької Церкви. У Негровці вірні не віддали свого храму Православній Церкві, а Петро Легеза очолив опір. Уночі 24 листопада 1946 року, повертаючись додому після уділення таїнства Єлеопомазання, він був жорстоко вбитий міліціонерами.

Будапештську програму відкрив спільний виступ ансамблю Св. Єфрема і виконавця на тарогато Кіша Дь. Ласла. Наукові та історичні доповіді висвітлювали різні аспекти радянських переслідувань Церкви, а також долю греко-католицького духовенства Закарпаття.

Привітання архієпископа-митрополита Філіпа Кочіша

За словами митрополита, надзвичайно важливо досліджувати історичні та сучасні цінності Греко-Католицької Церкви, а також зберігати й передавати їх наступним поколінням. Архіпастир наголосив, що одним із важливих завдань конференції є представлення постатей, які відіграли значну роль у житті Церкви, діяльність яких залишається маловідомою широкій громадськості.

«Царство Небесне подібне до книжника, який виносить зі своєї скарбниці нове і старе». Спираючись на цю біблійну цитату, він висловив надію, що завдяки конференції вдасться «винести ці скарби», тобто відкрити й представити всі

ті людські та духовні цінності, які присутні як у минулому, так і в сучасності Греко-Католицької Церкви.

Привітання Чаби Латорцаї, віцеспікера Парламенту Угорщини

Віцеспікер наголосив на значенні мучеництва, вірності вірі та християнської стійкості перед історичними режимами. Промовець побудував свою думку навколо відомого вислову Тертуліана про те, що страждання і свідчення можуть стати в історії плідним «посівом», який приносить нове життя та віру. Адже 1700 років тому Тертуліан сказав, що кров мучеників є насінням. Життя і смерть Петра Легези – це не лише особиста трагедія, а духовний та історичний посів, який приносить тривалі плоди для християнської спільноти.

Чаба Латорцаї наголосив, що ідейні загрози, подібні до радянських репресивних систем, можуть з'являтися і сьогодні, коли обмеження релігійної свободи або прав людини відбувається під гаслом «прогресу». Натомість приклад Петра Легези показує, що вірність і стійкість можуть вести не до поразки, а до духовного прославлення. Мучеництво Петра Легези зміцнює спільноту: вірні повинні відстоювати свою віру, Церкву та націю, адже його приклад дає силу перед сучасними викликами і засвідчує, що вірність не є марною.

Послання Теодора Мацапули, єпарха Мукачівського

Життя отця Петра Легези характеризувалося не зовнішнім, показним героїзмом, а тихим і послідовним священичим служінням, – зазначив єпископ у своєму вітальному листі. У центрі його життя були молитва, розбудова спільноти та підтримка людей. Однак саме ця проста вірність у час випробувань стала в ньому по-справжньому сильною. Мукачівська греко-католицька єпархія сприймає своїх свідків як живу пам'ять. Вони й сьогодні промовляють до вірних і ставлять запитання: наскільки ми вірні своєму покликанню? На думку єпископа, такі зустрічі не лише допомагають зрозуміти минуле, ай поглиблюють відповідальність за сучасність.

Дьордь Дупка, історик, фахівець із культурної політики:
Хресна дорога Церков Закарпаття під час радянської окупації

За словами фахівця, в період Радянського Союзу історію вивезених на примусові роботи та тих, хто пережив ГУЛАГ, стало можливо досліджувати лише після 1990 року; до того часу публічне обговорення цієї теми було обмежене. За його словами, протягом останніх ста років населення Закарпаття змінювало свою ідентичність у межах різних державних утворень, що спричинило глибокі суспільні розломи. Дьордь Дупка детально розповів про демографічні втрати воєнного та радянського періодів, вивезення на примусові роботи, а також наслідки еміграції. За його твердженням, десятки тисяч людей загинули в радянських таборах або на примусових роботах, значними були також масштаби еміграції.

Згідно з його доповіддю, радянська влада значно обмежила церковну інституційну систему: характерними були арешти священнослужителів, тюремні ув'язнення, а також закриття і переоблаштування храмів. Римо-католицькі, реформатські та греко-католицькі громади однаковою мірою зазнали втрат; низку священнослужителів було засуджено внаслідок сфабрикованих процесів або вивезено. Доповідач наголосив, що релігійні громади й сьогодні відіграють важливу роль у суспільстві Закарпаття, особливо в умовах війни, коли в багатьох населених пунктах у громадському житті бракує молодих чоловіків.

Іштван Мароші, греко-католицький священник (Берегово):
Доля священників Мукачівської єпархії на початку радянської диктатури
У центрі міркувань науковця була радянська церковна політика після 1944 року, спрямована на ліквідацію Греко-Католицької Церкви та її поглинення Російською Православною Церквою. За його словами, радянська влада вважала Греко-Католицьку Церкву перешкодою для «інтеграції» Закарпаття, а тому прагнула її ліквідувати. У межах цього розпочалася низка арештів, депортацій, еміграцій і примусових переходів, що поставило духовенство перед екзистенційними та духовними рішеннями. Іштван Мароші детально показав, що священників можна поділити на три основні групи: ісповідників, вірних вірі та тих, хто перейшов до іншої конфесії; також він торкнувся ролі мучеництва і таборів.

Цей період він охарактеризував як час «примусу до вибору», коли одні приймали рішення, керуючись вірністю, а інші – прагненням вижити або під впливом примусу. Він наголосив, що, згідно з дослідженнями, ці рішення були не лише наслідком зовнішнього тиску, а й результатом глибокої боротьби сумління. На його думку, історія страждань Закарпатської Греко-Католицької Церкви – це не лише минуле, але й спільний моральний та суспільний урок для сучасності.

Сестра Августина Зейкан, історик (Ужгород):
Становище вірних і духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії
Доповідачка наголосила, що від жовтня 1944 року, після вступу Червоної армії, у регіоні розпочалася швидка й цілеспрямована трансформація церковної політики, метою якої була ліквідація Греко-Католицької Церкви та її поглинення Православною Церквою. Цей період характеризувався страхом, тиском і поступовою ліквідацією церковних інституцій. Державна влада ліквідувала не лише церковні структури, а й освітні та культурні установи: припинили існування семінарії, чернечі спільноти, а також греко-католицькі педагогічні та виховні заклади. У доповіді було наголошено, що Мукачівська єпархія мала надзвичайно міцну інституційну основу: громаду становили сотні парафій, сотні священників, ченці та семінаристи, яких влада розглядала як потенційний осередок опору. Сестра Августина Зейкан окремо наголосила, що становище священників і вірних було не лише політичною, а й духовною та суспільною кризою: багатьох до певних рішень підштовхували матеріальний тиск, страх або примус, тоді як інші обирали вірність своїй вірі.

У цей період спостерігалося відокремлення Церкви від освіти, витіснення релігійного життя, а також прагнення послабити ідентичність громади. Водночас у доповіді було зазначено, що громада не припинила існування повністю: душпастирі таємно або напівофіційно намагалися підтримувати релігійне навчання та духовне життя, тоді як вірні в багатьох місцях продовжували залишатися стійкими. Кінцевою точкою цього періоду постає пам'ять про мучеництва та переслідування, які, за трактуванням доповідачки, стали також духовною основою подальшого збереження й відродження.

Ласло Легеза, інженер, фотограф, фаховий автор:
Життя і мучеництво священника Петра Легези
Доповідач нагадав, що Петро Легеза прожив 34 роки, народився в с. Інячивці (Solymos), а згодом навчався в Ужгороді, де здобув середню та богословську освіту. Під час священичого служіння перебував у різних місцях, зокрема в с. Луг, Кобилецькій Поляні, Хусті та Богдані, а останнім місцем його служіння було с. Негровець, де він був парохом. Доповідач нагадав, що у Негровці місцева греко-католицька громада, утворивши живий ланцюг, захищала храм від радянської військової влади, яка згодом усе ж відібрала його й передала православним.

Після цих подій доля Петра Легези завершилася трагічно: 24 листопада 1946 року, повертаючись додому після відвідин хворого, його вбили, а тіло сховали в лісі. У доповіді детально розглядалися обставини поховання, подальший стан могили, а також те, що в комуністичний період його пам'ять не могла отримати належного публічного вшанування. Водночас у наступні десятиліття поступово сформувалися місцева традиція вшанування пам'яті та почитання священника, про що свідчать меморіальні таблиці, паломництва та церковні поминальні заходи.

Борис Староста, греко-католицький священник (с. Негровець):
Живий культ священника-мученика Петра Легези у с. Негровець
Отець Борис наголосив, що збережені відомості про отця Петра ґрунтуються передусім не на архівних джерелах, а на пам'яті громади. Священник Петро Легеза прибув на складну, бідну сільську парафію, де йому водночас доводилося здійснювати душпастирське служіння та протистояти постійному церковно-політичному тиску. За спогадами вірних, він активно навчав, катехизував і був присутній у повсякденному житті громади, водночас намагаючись покращити стан храму та парафіяльного будинку.

У міру загострення конфлікту ставало дедалі очевиднішим, що інституції місцевої греко-католицької громади опинилися під загрозою. Отець Борис наголосив, що в цей період доля храмів також стала невизначеною, а ідентичність громади опинилася під сильним тиском. За спогадами, Петро Легеза не залишив вірних самих, а залишався поруч із ними серед дедалі більших труднощів. Після його смерті пам'ять про нього не згасла, а навпаки – стала частиною місцевої релігійної практики та ідентичності громади.

Василь Підгірський, греко-католицький священник, історик (Ужгород):
Аналіз історичних досліджень історії Мукачівської греко-католицької єпархії
Свою доповідь історик розпочав із думки про те, що історичне дослідження завжди спирається на попередній пласт знань. Серед перших великих традиційних авторів він назвав Іоанікія Базиловича, який створив перший систематичний історичний опис Мукачівської єпархії, хоча його методологія через особливості доступних на той час джерел значною мірою спиралася на традицію та усну пам'ять. Далі доповідач представив «романтичну історіографію» Івана Лучкая, яка вписувала місцеву церковну історію в ширшу історію русинської спільноти й характеризувалася виразно ідеалізованим підходом. Діяльність Антала Годинки наприкінці XIX століття він охарактеризував як критичний поворот: відсіюючи легенди, той очищував історичну розповідь за допомогою методів критики джерел.

Після нього був Василь Гаджега, який уже здійснював джерелоцентричну, засновану на архівних матеріалах реконструкцію, опрацювавши велику кількість документів. У випадку Олександра Барана дослідник наголосив на канонічно-правовому підході, особливо на дослідженні відносин між Ватиканом і Мукачівською єпархією, тоді як Атаназій Пекар здійснив синтез попередніх результатів досліджень. Серед сучасних напрямів він відзначив діяльність Володимира Фенича, який досліджує канонічно-правовий статус і самостійність Мукачівської єпархії, а також соціально-історичний підхід Віктора Кічери, зосереджений на суспільній ролі духовенства та вірних. Крім того, доповідач згадав дослідження, присвячені церковним біографіям і періоду підпілля. Підсумовуючи, він наголосив, що сучасна історіографія дедалі більше спрямовується до мікроісторичних та особистісно орієнтованих досліджень, які замість великих наративів представляють історію Церкви через конкретні життєві шляхи.

Река Фельдваріне Кіш, голова Комітету національної пам'яті:
Випробування народів Закарпаття після Другої світової війни
Река Фельдваріне Кіш представила основні історичні процеси радянізації Закарпаття у 1944–1946 роках, приділивши особливу увагу долі населення та церковних громад. Наприкінці Другої світової війни, у міру просування Червоної армії, регіон опинився під радянським військовим, а згодом поступово й політичним контролем, при цьому протягом певного перехідного періоду паралельно діяли чехословацька та радянська адміністрації. Встановлення влади було прискорене розбудовою місцевих комуністичних структур і керованим із Москви сценарієм радянізації, ключовою постаттю якого був Іван Туряниця.

Одним із найтяжчих наслідків цього процесу стали «маленький робот» (málenkij robot) і масові депортації, які торкнулися десятків тисяч угорських і німецьких цивільних осіб. Заходи, здійснені на основі принципу колективної вини, докорінно потрясли суспільну структуру регіону й у багатьох випадках мали фатальні наслідки. Паралельно з депортаціями та політичними репресіями відбувалися й переслідування Церков, які однаковою мірою торкнулися греко-католицьких, римо-католицьких та реформатських громад.

Віктор Крамаренко, речник русинської національної меншини в Парламенті Угорщини:
Минуле і сучасність русинського народу в Карпатському басейні
Останній доповідач у своєму історичному огляді наголосив на східнослов'янському походженні русинів, їхньому середньовічному розселенні та хвилях переселення XVI–XVII століть. Він зазначив, що значна присутність русинів сформувалася також у володіннях Ракоці, а згодом – на територіях, спустошених після турецьких воєн. У північних і північно-східних комітатах Карпатського басейну – зокрема в регіонах Берег, Угоча, Мараморош і Земплін – вони протягом століть становили важливу частину населення. Русинська міграція поширилася також на південь, аж до Бачки та Славонії.

Щодо модерної доби дослідник розповів про процес формування нації у XIX–XX століттях, а згодом про процес розсіяння, внаслідок якого сьогодні русинські громади проживають у кількох країнах – Україні, Словаччині, Угорщині, Румунії, Сербії, Хорватії, Польщі, а також у діаспорах Північної Америки. Він представив і дані переписів населення, наголосивши на невеликій чисельності русинської громади в Угорщині та водночас на її інституційному зміцненні. Доповідач виділив три стовпи русинської ідентичності: мову, культурні традиції та греко-католицьку релігію. Сучасне становище він охарактеризував крізь призму мовної стандартизації, освіти та інституційного культурного життя. Розповів про кодифікацію русинської мови, уніфікацію підручників і молитовників, а також про освітні програми та культурні заходи. Він також наголосив на живих традиціях громади, хорах, танцювальних колективах і святкових заходах.

Підсумок: *історія регіону – не завершене минуле, а жива пам'ять і сьогодні*
Загалом доповіді конференції виразно окреслили багатогранні та взаємопов'язані процеси історії Закарпаття і ширшого Карпатського басейну у XX столітті: історичні Церкви, національні та меншинні спільноти, а також зміни політичної влади становлять ті пласти, які можна зрозуміти лише разом. Різні доповіді – чи то про церковно-історичні дослідження, суспільні наслідки радянізації, чи про історичне та сучасне становище русинської спільноти – однаково показали, що історія регіону є не завершеним минулим, а живою пам'яттю та силою, що й сьогодні формує ідентичність. Одним із найважливіших висновків конференції стало те, що великі історичні процеси завжди набувають конкретного виміру в долях окремих спільнот та людей, тому макроісторичні взаємозв'язки й місцевий досвід, доповнюючи одне одного, дають повнішу картину. У цьому розумінні сьогоднішня зустріч була не лише науковим обміном думками, а й спільним простором пам'яті, який сприяє більш нюансованому розумінню минулого та відповідальнішому осмисленню сучасності.

Щира подяка за змістовну програму Греко-Католицькій Митрополії, Фонду Береша та організаторові Ласло Легезі.

RÁDIÓRIPORT A LEGEZA PÉTER KONFERENCIÁRÓL

Riporter: Hámori Kinga (Magyar Katolikus Rádió)[1]

Hámori Kinga: Legeza Péter vértanú pap életéről és a kárpátaljai görögkatolikus egyház 20. századi sorsáról tartottak konferenciát a múlt héten Budapesten. A mindössze 34 évesen meggyilkolt görögkatolikus pap 1945-ben Felsőkalocsán szolgált, amikor a szovjet megszállással egyidőben megkezdődött a görögkatolikus egyház üldözése. A hívek papjukkal, Legeza Péterrel az élen ellenálltak, és nem adták át templomukat a pravoszláv egyháznak. Péter atyát 80 évvel ezelőtt, 1946-ban gyilkolták meg, miközben hazafele tartott egy betegellátásból, de emlékezete és kultusza ma is él Felsőkalocsán a görögkatolikus és pravoszláv hívek körében is.

Legeza Péter életáldozatáról és a konferencia tanúságáról Kocsis Fülöp metropolita-érsektől, Szolánszky Ágoston görögkatolikus paptól, ungvári teológiai tanártól, valamint Legeza László szervezőtől Hámori Kinga érdeklődött a helyszínen.

Kocsis Fülöp: Nem a pravoszlávokkal van alapvetően konfliktus, hanem a gonoszsággal, a gonosz hatalmával. A konferencia nagyon szépen felszínre hozta, hogy évtizedekre, mind a mai napig tartó módon titkolják ezeket az eseményeket, furcsa módon, hiszen már a Szovjetunió szétesett, és mégis ez a fajta gonosz erő, amelyik nem engedi az igazságot, a tisztaságot, a krisztusi evangéliumi örömhírt felszínre kerülni, ez mind a mai napig hat. Ez nagyon érdekes, és ahogy hallottuk, például éppen Legeza Péternek az emlékét is bizonyos erők próbálják titkolni, s nem férünk hozzá. Biztos vagyok benne, hogy nem szabad az ortodox és a katolikus egyház szembeállását látni ebben, még ha arról is van szó, hogy Felsőkalocsán sajnos nem tudunk odamenni Legeza Péter sírjához – ez nagy fájdalom –, mert az most egy ortodox templom udvarán van.

De ezek a konferencia előadások nagyon sok mindent a felszínre hoztak, és ahogy lenni szokott, a kutatók egymásnak is új információkat tudtak adni, és sok minden különleges dolog felszínre került. Számunkra, érdeklődők számára is nagyon izgalmas volt ez a konferencia. Azt hozta felszínre, hogy ez az erő máig hat, és ezzel számolni kell. Aztán később, hogy is lesz, majd meglátjuk, de Krisztus Egyházát mindig üldözték. A Krisztushoz tartozás együtt járt azzal, ahogy Jézus mondta: *„ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak”*. Van, amikor erősebben, van, amikor kevésbé. Én a szíriai

[1] Elhangzott 2026. június 11-én, csütörtökön a Magyar Katolikus Rádióban 10:08 órakor a *Tény-kérdés* c. műsorban, valamint ugyanazon napon a Kossuth Rádióban 13:30 órakor a *Tanúim lesztek – a Római Katolikus Egyház félórája* c. műsorban.

eseményeket láttam egészen közvetlenül, de hogy most is mi fog történni majd itt a 21. században, azt nem tudjuk.

Ezek a személyek, akik tanúságot tettek, nagy erőt adnak nekünk, és nagy megerősítést jelent, hogy mindig a krisztusi igazság győz. Akkor brutálisan, nagyon barbár módon végeztek ezzel az atyával, és lám most már azért szó van arról, hogy a boldogok közé emelhessük. De mi már ismerjük, hogy ő vértanú, és remélem elérkezik az az idő, hogy a Katolikus Egyház hivatalosan is kimondja majd ezt.

Hámori Kinga: Miben példa ő a hívek előtt vagy akár a görögkatolikus papok előtt is? Szolánszky Ágoston görögkatolikus parókus, ungvári teológiai tanár.

Szolánszky Ágoston: Szerintem elsősorban a hithűségben, és abban, hogy nem szabad megalkudni a gonosszal, mivel a Jóistennel kötött egységünk a keresztség által, az egy olyan erős egység, amit a gonosz nem tud széttiporni, bármennyire is áskálódik ellene.

Számomra Legeza Péter különös személy, hiszen – mondhatni – rokon, dédapámnak harmadfokú unokatestvére. Dédapám úgyszintén lágerben halt meg, csak azért, mert görögkatolikus pap volt. Számomra akár ez a két pap, ez a két hithű, vértanú pap egy olyan erőt ad, amiből nap mint nap meríthetek, és amiből úgy gondolom, hogy nem szabad rossz útra térni. Mert voltak a múlt században is olyan nagy hősök, nemcsak a kereszténység első századaira emlékezhetünk, mint a nagy vértanúknak a századára, hanem a néhány tízévvel ezelőtt élt papok személyeire is, mint nagy példaképekre.

Hámori Kinga: Legeza László, a konferencia szervezője mit szeretett volna az előadók felkérésével, meg az előadásokkal közelebb hozni az utókor számára Legeza Péter emlékéből, és hogy összegezné a tapasztalatait?

Legeza László: Végiggondoltam a konferencia előtt, hogy kiket hívok meg előadónak. Egy koncepció volt ebben az egészben, és hála Istennek meg az előadóknak, messze jobban sikerült, mint ahogy én azt megterveztem előre.

Hámori Kinga: Van-e egy-egy gondolat, amit mind a hárman hazavisznek a jubileumi évben, hiszen a vértanúság 80. évfordulója van.

Szolánszky Ágoston: Az, hogy legyünk kitartóak, bármennyire is úgy néz ki, hogy a gonosznak az ereje nagy. Akár a mostani orosz-ukrán háborúban is úgy tűnik, hogy talán a gonosz felül tud kerekedni, de a múlt arról tanúskodik, hogy a jó mindig legyőzi a rosszat, és a szeretet erősebb a gyűlöletnél.

Legeza László: A kitartás mellett, amit kiemelnék, az a hűség. Legyünk hűségesek a Jóistenhez, egyházunkhoz, nemzetünkhöz, családunkhoz.

Kocsis Fülöp: Énbennem a konferencia alatt egy nagyon erős gondolat született meg, mondhatni elhatározás, hogy fontos feladatunk Legeza Péter emlékét feltárni, megismertetni másokkal. Őszintén megmondom, nagyon keveset tudtam róla, hogy élt egy ilyen papunk, akit megöltek. De most, hogy ilyen sok mindent megtudtam az életéről, és azt is, hogy most egyelőre nincs módunk még őt tisztelni, ereklyéhez hozzáférni, méltó módon emléket állítani neki, ez nekünk, utódoknak feladatunk, hogy föltárjuk ezt, és mindent megtegyünk ennek érdekében. Hogy aztán majd ez hogy fog sikerülni, mert tudom azt, hogy a Munkácsi Egyházmegye püspökei, püspöktársaim többször is próbálkoztak már ezzel, tehát nem egyszerű dolog lesz ez, de mostantól többen is imádkozunk érte, többen is fogunk föllépni ennek érdekében úgy, hogy ha ez a konferencia ezt a folyamatot indította el, akkor valóban – ahogy mondta László barátom – messze többet tudott hozni, mint amit valaha is gondoltunk erről.

Hámori Kinga: Az 1946-ban meggyilkolt Legeza Péter görögkatolikus pap életáldozatáról a róla szóló konferencia után Kocsis Fülöp metropolita-érsekkel, Szolánszky Ágoston görögkatolikus pappal, ungvári teológiai tanárral, valamint Legeza László szervezővel Hámori Kinga beszélgetett.

РАДІОРЕПОРТАЖ З КОНФЕРЕНЦІЇ ПРО ПЕТРА ЛЕГЕЗУ

Репортер: Кінга Гаморі (Угорське Католицьке Радіо)[2]

Кінга Гаморі: Минулого тижня в Будапешті відбулася конференція, присвячена життю священника-мученика Петра Легези та долі Греко-Католицької Церкви на Закарпатті у XX столітті. Греко-католицький священник, якого вбили у віці лише 34 років, служив у с. Негровець у 1945 році, коли одночасно з радянською окупацією розпочалися переслідування Греко-Католицької Церкви. Віряни на чолі зі своїм священником Петром Легезою чинили опір і не передали свій храм Православній Церкві. Отця Петра вбили 80 років тому, у 1946 році, коли він повертався додому після відвідин хворої людини, але його пам'ять і культ досі живуть серед греко-католицьких і православних вірян у Негровці. Кінга Гаморі поцікавилася на місці про мучеництво Петра Легези та зміст конференції у архієпископа-митрополита Філіпа Кочіша, греко-католицького священника Августина Соланського, викладача теології з Ужгорода, та організатора Ласло Легези.

Філіп Кочіш: Конфлікт фундаментально не з православними, а зі злом, із силою зла. Конференція дуже гарно виявила, що ці події приховувалися десятиліттями, і це продовжується й донині, як це не дивно, адже Радянський Союз вже розпався, і все ж таки зла сила, яка не дозволяє істині, чистоті, добрій новині християнського Євангелія вийти на поверхню, діє й донині. Це дуже цікаво, і, як ми чули, наприклад, певні сили намагаються приховати пам'ять про Петра Легезу, і ми не маємо до неї доступу. Я впевнений, що ми не повинні розглядати це як протистояння між Православною та Католицькою Церквами, навіть якщо це пов'язано з тим, що ми, на жаль, не можемо відвідати могилу Петра Легези у с. Негровець – це великий біль – тому що вона зараз знаходиться на подвір'ї православної церкви.

Але ці презентації на конференції багато чого винесли на поверхню, і, як завжди, дослідники змогли поділитися один з одним новою інформацією, і багато особливого вийшло на поверхню. Ця конференція також була дуже захопливою для нас, зацікавлених слухачів. Вона винесла на поверхню, що ця сила все ще активна сьогодні, і ми повинні з нею рахуватися. А як воно буде пізніше, побачимо, але Церква Христова завжди була переслідувана. Належність

[2] Транслювався у четвер, 11 червня 2026 р., на Угорському Католицькому Радіо о 10:08 у програмі *Tény-kérdés* і того ж дня на Kossuth Radio о 13:30 у програмі *Tanúim lesztek – a Római Katolikus Egyház félórája.*

до Христа йшла пліч-о-пліч з тим, що сказав Ісус: «Якщо мене переслідували, то переслідуватимуть і вас». Іноді сильніше, іноді менше. Я бачив події в Сирії дуже безпосередньо, але ми не знаємо, що станеться тут у XXI столітті.
Ці люди, які свідчили, дають нам велику силу і є чудовим підтвердженням того, що істина Христа завжди перемагає. Тоді жорстоко, дуже варварськи вбили цього отця, а тепер вже говориться про те, щоб піднести його до лику блаженних. Але ми вже знаємо, що він мученик, і я сподіваюся, що настане час, коли Католицька Церква офіційно оголосить про це.

Кінга Гаморі: У чому він є прикладом для вірних чи навіть для греко-католицьких священників? Августин Соланський – греко-католицький священник і викладач теології в Ужгороді.

Августин Соланський: Я думаю, що передусім у вірності своїй вірі та в тому, що ми не повинні йти на компроміси зі злом, бо наша єдність з Богом через Хрещення є настільки міцною єдністю, що зло не може її зруйнувати, як би сильно воно не намагалося.
Для мене Петро Легеза — особлива людина, бо він, можна сказати, родич, троюрідний брат мого прадіда. Мій прадід також загинув у таборі ГУЛАГу лише тому, що був греко-католицьким священником. Для мене навіть ці два священники, ці два вірні священники-мученики, дають силу, з якої я можу черпати щодня силу, через яку, я вірю, ми не повинні звернути на хибну дорогу. Оскільки в минулому столітті жили такі великі герої віри, ми можемо згадувати не лише перші століття християнства як епоху численних мучеників, а й священників, які жили лише кілька десятиліть тому і своїм життям та мученицькою смертю стали для нас великими взірцями для наслідування.

Кінга Гаморі: Ласло Легеза, як організатор конференції що саме Ви хотіли донести до майбутніх поколінь із пам'яті про особу Петра Легези, запрошуючи доповідачів та через їхні презентації, як би Ви підсумували свій досвід?

Ласло Легеза: Я багато думав перед конференцією про те, кого запросити як доповідачів. У всьому цьому була концепція, і, слава Богу та доповідачам, все вийшло набагато краще, ніж я планував заздалегідь.

Кінга Гаморі: Чи є якась думка, яку всі троє понесете з собою додому у цей ювілейний рік, адже маємо 80-ту річницю мучеництва?

Августин Соланський: Потрібно бути витривалим, навіть тоді, коли здається, що зло має велику силу. Навіть у нинішній російсько-українській війні інколи , що зло може перемогти, але минуле свідчить, що добро завжди перемагає зло, а любов сильніша за ненависть.

Ласло Легеза: Окрім витривалості, я б наголосив на вірності. Будьмо вірні Господу, нашій Церкві, нашій нації, нашій родині.

Філіп Кочіш: Під час конференції в мене народилася дуже сильна думка, можна навіть сказати — рішення, що нашим важливим завданням є дослідити пам'ять про Петра Легезу та передати її іншим. Щиро кажучи, я дуже мало знав про нього, про те, що жив серед нас такий священник, якого вбили. Але тепер, коли я дізнався так багато про його життя, а також про те, що наразі ми ще не маємо можливості належним чином його вшановувати, мати доступ до його мощей, гідно увічнити його пам'ять, я усвідомлюю, що це завдання для нас, нащадків: дослідити все це й зробити все можливе задля цього. А як це вдасться здійснити надалі — побачимо, адже я знаю, що єпископи Мукачівської єпархії, мої співбрати в єпископському служінні, вже неодноразово намагалися це зробити. Отже, справа ця буде нелегкою. Але відтепер більше нас молитиметься за нього, і більше людей докладатимуть зусиль для здійснення цього задуму. Тож якщо ця конференція започаткувала такий процес, то вона справді — як сказав мій друг Ласло — змогла принести значно більше, ніж ми будь-коли могли собі уявити.

Кінга Гаморі: Про жертовне життя і мученицьку смерть греко-католицького священника Петра Легези, вбитого 1946 року, після конференції, присвяченої його пам'яті, Кінга Гаморі розмовляла з архієпископом-митрополитом Філіпом Кочішем, греко-католицьким священником Августином Соланським, викладачем теології з Ужгорода, та організатором Ласло Легезою.

FEJEZETEK ELŐTTI NYITÓKÉPEK
ЗОБРАЖЕННЯ ПЕРЕД РОЗДІЛАМИ

16. oldal: A Szolovki-szigeteki Gulagban (Oroszország, 1928). Kép a „*Soviet History*” című dokumentumfilmből.
24. oldal: Emlékmű a szolyvai haláltábor területén
42. oldal: A *Katakombaszolgálat Kárpátalján* c. könyv borítója
68. és 90. oldal: Az ungvári püspöki katedrális és ikonosztázionja
92. oldal: A *Boldogemlékű Legeza Péter vértanú* c. könyv borítója
106. oldal: Az Istenszülő bevezetése görögkatolikus templom Felsőkalocsán
118. oldal: Hodinka Antal könyvének borítója
141. oldal: A Munkács-Csernekhegyi Monostor
148. oldal: Kocsis Fülöp érsek-metropolita

✷

Сторінка 16: У таборі ГУЛАГу на Соловецьких островах (Росія, 1928). Зображення з документального фільму «*Радянська історія*».
Сторінка 24: Меморіал на місці Свалявського табору смерті
Сторінка 24: Обкладинка книги «*Катакомбне служіння на Закарпатті*»
Сторінки 68 та 90: Єпископський кафедральний собор Ужгорода та його іконостас
Сторінка 92: Обкладинка книги «*Блаженної пам’яті мученик Петро Легеза*»
Сторінка 106: Греко-католицька церква Введення в храм Пресвятої Богородиці у с. Негровець
Сторінка 118: Обкладинка книги Антала Годинки
Сторінка 141: Мукачівський монастир на Чернечій горі
Сторінка 148: Архієпископ-митрополит Філіп Кочіш

Szent Mihály-templom Felsőkalocsán / Негровець, церква Святого Михаїла (AI / ІІІ)

TARTALOM
ЗМІСТ

Előszó / Передмова ***4–5***

A konferencia programja / Програма конференції ***6–7***

A konferencia közreműködői / Учасники конференції ***8–9***

Fülöp érsek-metropolita köszöntője / Вітальне слово архієпископа-митрополита Філіпа ***10***

Teodor püspök köszöntője / Вітальне слово єпископа Теодора ***11***

Latorcai Csaba alelnök köszöntője / Вітальне слово віцеспікера Чаби Латорцаї ***14***

Földváryné Kiss Réka: Kárpátalja népeinek megpróbáltatásai a II. világháború után
Фельдваріне Кіш Река: Випробування народів Закарпаття після Другої світової війни ***16***

Dupka György: Kárpátaljai egyházak kálváriája a szovjet megszállás alatt
Дьордь Дупка: Голгофа Церков Закарпаття під час радянської окупації ***24***

Marosi István: A Munkácsi Egyházmegye papjainak sorsa a szovjet diktatúra kezdetén
Іштван Мароші: Доля священників Мукачівської єпархії на початку радянської диктатури ***62***

Zeikán Augustina: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye híveinek és papságának helyzete 1945–1947 között
Августина Зейкан: Становище вірних та духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії між 1945–1947 роками ***68***

Legeza László: Legeza Péter pap élete és vértanúsága
Ласло Легеза: Життя та мученицька смерть священника Петра Легези ***92***

Sztároszta Borisz: Legeza Péter vértanú pap élő kultusza Felsőkalocsán
Борис Староста: Живий культ священника-мученика Петра Легези у Негровці ***106***

Pidhirszkij Vaszil: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetére vonatkozó történeti kutatások elemzése
Василь Підгірський: Аналіз історичних досліджень історії Мукачівської греко-католицької єпархії ***118***

Kramarenko Viktor: A ruszin nép múltja és jelene a Kárpát-medencében
Віктор Крамаренко: Минуле та сьогодення русинського народу в Карпатському басейні ***140***

Legeza Péter öröksége: hit és emlékezet Kárpátalján ***148***
Спадщина Петра Легези: віра і пам'ять на Закарпатті ***160***

Rádióriport a Legeza Péter konferenciáról ***166***
Радіорепортаж з конференції про Петра Легезу ***169***

Fejezetek előtti nyitóképek / Зображення перед розділами ***172***

© *Írták / Автори:*
a konferencia előadói / доповідачі конференції

Szerkesztették / Редагували:
Legeza László és Szolánszky Ágoston / Ласло Легеза та Августин Соланський

© *Borítófotó / Фото на обкладинці:*
A felsőkalocsai görögkatolikus fatemplom (Legeza Péter atya temploma)
az 1940-es években (AI)
Греко-католицька дерев'яна церква Негровця (церква отця Петра Легези)
у 1940-х роках (ІІІІ)

Nyelvi lektor / Літературні редактори:
Szolánszky Ágoston, Szolánszky Krisztina, Windisch István

A konferencia támogatói: / Спонсори конференції:

A kiadványt támogatta a Hajdúdorogi Metropolitai Egyház
Видання здійснене за підтримки Гайдудорогзької Митрополичої Церкви

Magánkiadás / Приватне видання
Budapest / Будапешт (2026)

ISBN 978-615-6751-04-1

Nyomda / Друкарня:
Prime Rate Zrt., Budapest
Felelős vezető / Відповідальна особа:
Tomcsányi Péter ügyvezető igazgató